

ગુજરાત વિદ્યાર્પીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૯૦૧૫

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૯૧-૯૫૨૫.૧૧

વિષય Δ૩૨૨

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણિત

તત્ત્વજ્ઞ ન.

માંથી

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

મુમુક્ષુ.

શાંતિવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં ઈશ્વરલાલ કેશવલાલ
વકીલ અને માળેકલાલ માધવજીએ છાપ્યું.

ટે. ઢીંગલા ચોકી-અમદાવાદ

આવૃત્તી પાંચમાં

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૭૫

સને ૧૯૧૯

અહો, સર્વજ્ઞનાં વચનામૃત ! મુદ્રા
 અને સત્સાગર મુદ્રા ચેતનને જા-
 ગ્રત કરનાર, પડતી વૃત્તિને સ્થિર રાખ-
 નાર, દર્શન માત્રથી નિર્દોષ, અપૂર્વ
 સ્વભાવને પ્રેરક, સ્વસ્વરૂપ પ્રતીતિ,
 અપ્રમત્ત સંયમ, અને પૂર્વ વિતરાગ નિર્વિ-
 કલ્પ સ્વભાવના કારણ-ભૂત-છેલ્લે
 અયોગી સ્વભાવ પ્રગટ કરી અનંત અવ્યા-
 બાધ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરાવનાર ત્રિકાલ
 જયવંત વર્તો.

સંવત ૧૯૫૬

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

जगद् भूषण जीनवरा, जगद् बंध जगमांय,
यज्ञ कर्मना दुषणने, पावन करो पळमांय.

स्वधर्म बंधु,

कीधां हशे कुकर्म देहे, तमप्रति, आ वरसमां,
छोडयां हशे वळी वाक्शस्त्रो, तमप्रति, आ वरसमां;
चीतव्युं हशे बुरं तमारं मनमहीं आ वरसमां,
दोष अगणित मम थकी एवा थया, आ वरसमां.
दोषनो देणदार हुं, देवुं पतावा मरं मथी,
माफी मुडी विण लाज प्रभुजी, हाथ मुज रे'वीनथी;
बांधव बनी बंध बाळजो, हिसाब ए मुडी थकी,
जंजीर जडेलं हाल तोडो, काळ मृत्युं छे नकी.

स्मृतिनुं सरोवर जोइए तेवुं निर्मळ नहीं हो-
वाथी जन्म पामेली 'हशे' एवी ऊडाउ कबुलात मा-
फीनी परम जीज्ञासाने लेश पण क्षीण करती नथी
एम विचारशो.

दोषना दावानळने बुझावनार परम शितळमय
पर्वनो अद्भुत अनुभव मात्र दोषरहित विरलानेज थाय;
मम जेवा रांकने शुं !

एज नामुं मांडी वाळवानीं विनंती.

તત્ત્વજ્ઞાનનું શુદ્ધિ પત્રક.

પૃષ્ઠ.	લીઠી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૧	૬	થિંવાં	થયા
૨	૪	એકકે	એકે
૪	૩	જીવિતં	જીવિતચ્ય
૪	૩	કરવું	કરવા
૭	૧૪	બોનાપાર્ટનું	બોનાપાર્ટને
૮	૩	કૃત્યને	કૃતનો
૮	૩	ધારતો	ધારતા
૧૦	૩	પ્રથગ	પ્રથમ
૧૦	૧૪	કાર્થે	કા અને આપત્તિ વિના
૧૨	૪	તુરંગી	દોરંગી
૧૩	૩	એમ થવું	એ વસ્તુઓ જીતવી
૧૪	૧	કરજો	કરજે

१४	२	विरागमां	निराग्यतां
१५	१४	(करज)	(क-रज)
१६	१	(करज)	(कर-ज)
१६	१	राजाना	राजानो
१६	२	करने धरावनार	कर उधरावनार
१६	४	भाग	भाव
१६	१०	मानी	मान
१६	१३	हवे ते	हवेने
१७	१०	कृत्यकृत	कृतकृत्य
१७	१३	पण विषयासक्त	विषयासक्त पण
१७	१५	ज्ञानीओनुं ए	ए ज्ञानीओनुं
१८	६	स्व शान्ति अर्थे	स्व शक्ति समान
२०	११	सहनशीलता	सह्यशीलता-नि-
		निरूप योगी	रूपयोगी
२१	११	में	मने

२२	१०	सहेलो	छेलो
२३	१०	व्यवस्थित	अदभूत
२३	१३	करवो योग्य	न करो, न चालतां
		नंथी छतां ज्यां	करो तो सत्पुरुषनो
		सुधी तेवी दशा	करो.

न थाय त्यां
 सुधी सत्पुरुषनो
 समागम अव-
 श्य शेववो घटे छे

२६	३	रहो,	रहो, नियमथी
			काम करो
२६	१५	थी अभेद	थी स्वस्वरूपमय
२७	२	मनने वश कर्युं	जगतने वश करवा
		तेणे जगतने	माटे मनने वश करो
		वश कर्युं	

- २७ ३ करवो ? अनंत करवो ? कां अरे ?
अनंत.
- २७ ४ स्त्रीरूपे भोगवीए स्त्रीरूपे मानी भो-
गवीए
- २७ ५ धारण करतां धारण करवा करतां
- २८ १० नथी. नथी "
- २८ १० नथी. नथी. शुकल अ-
तःकरणथी गुप्त च-
मत्कारनो विचार क-
रवो उचित छे.
- ३० ९ निर्जनावस्थाने निर्जरावस्थाने
- ३० १३ ज्ञानी न कही ने हुं ज्ञानी कहेतौ
शकाय नथी.
- ३१ ७ हुं हुं
- ३२ ३ मळशे नहीं मळी नथी

३२	६	जे	के जे
३२	१२	मूर्छा	मूर्छा ए ज
३२	१३	वखते	वखते तमे
३३	६	ते	ते आ जगतूनो
३३	११	भूल	भ्रम
३३	११	मिथ्यात्व,	मिथ्यात्व, ब्रह्म ते
			आत्मा, शंका ए
			ज शल्य छे.
३५		धर्मनुं	तत्त्वज्ञाननुं
३५	१०	जेनाथी	ज्यांथी
३६	१५	शुद्धाशुद्ध	शुभाशुभ
३८	१	त्याग	भाव
४०	२	छुं.	छउं अंतरमां सुख
			छे; बहार शोध-
			वांथी मळसे नहीं—

अंतरनुं सुख अंत-
 रनी समश्रेणीमां छे;
 स्थिति थवा माटे
 बाह्य पदार्थोंनुं वि-
 स्मरण कर आश्चर्य
 भूल समश्रेणी रहेवी
 बहु दुल्लभ छे; नि-
 मित्ताधिन वृत्ति फरी
 फरी चलीत थइ जशे
 न करवा अचळ
 गंभीर उपयोग राख
 आ क्रम यथायोग्य-
 पणे चाल्यो आब्यो
 तो तुं जिविन त्याग
 करतो रहीश-मुझा-

इश नहीं, निर्भय
थइश. भ्रमामां तने
हित कहुं छउं.

- ४० ३ एवा भावनी एम व्याख्या न कर
 व्याख्या प्राये
- ४२ ८ सुख छे. सुख छे. जगत्मां
 कोइ एवुं पुस्तक
 वा लेख वा कोइ
 एवो शाक्षि त्राहित
 तमने एम नथी
 कही शकतो के आ
 सुखनो मार्ग छे, वा
 तमारे आम वर्त्तवुं,
 वा सर्वने एक ज
 क्रमे उगवुं. ए ज.

સૂચવે છે કે ત્યાં
કંઈ પ્રબલ વિચાર-
રણા રહી છે.

૪૨	૧૦	એક	આ
૪૨	૧૧	એક	આ
૪૩	૧૧	શીખ્યા છો તો ક્યાંથી શીખ્યા છો ?	ક્યાંથી શીખ્યા છો ? આ પૂર્નાવૃત્તિ રૂપે શીખ્યા છો ? નહીં તો શિક્ષણ મિથ્યા ઠરસે ?
૪૪	૨	બાધતા	અબાધતા
૪૪	૨	નિર્બાધતા	નિરાબાધતા
૪૪	૫	સત્ય	ઠીક
૪૭	૫	યોગ્ય છે.	યોગ્ય છે.

मनी निराशा इ-
च्छवी परिणामे प-
छी जेटली सिद्धि
थइ, तेटलो लाभ
एम करवार्थी सं-
तोषी थवाशे (र-
हेवाशे.)

४८ १० सत् सुखना

सत् सुखनो

५० ३ नथी;

नथी; अथवा मो-
क्षनी प्राप्ति थती
नथी.

५० ५ कहुं छे.

कहुं छे. आ अ-
नादि काळनो गुप्त
तत्त्व संतोना हृद-
यमां रहेल ते पाने

ચડાવ્યું છે.

૮ આમાં કહેલી
વાત સર્વ શાસ્ત્રને
માન્ય છે.

૫૧. ૨ જોડે.

જોડે.

૧૩ આ જ્ઞાન
માર્ગની શ્રેણી કહી,
એ પામ્યા વિના બી-
જા માર્ગથી મોક્ષ
નથી.

૧૪ એ ગુપ્ત ત-
ત્ત્વને જે આરાધે
છે તે પ્રત્યક્ષ અમૃ-
તને પામી અભય
થાય છે.

५५	८	निःशंका	निःशंक
६०	७	थवाय छे,	थवा पछी
६०	१२	चडाय	पडाय
६०	१०	थनारने	थनारने पाछळथी
६२	११	संभवे.	संभवे छे.
६३	११	मानवी.	मानवी.

१० थोडा पण
पाका स्नेही राखवा.

६७	१३	निमग्न	निमग्न
६८	७	ज्ञान ध्यान- मां प्रमाद र- हित प्रवर्त्तन	प्रमाद रहित ज्ञान ध्यानमां प्रवर्त्तन
६८	८	आत्म चरित्रमां	आत्म चारित्रमां
६९	५	सुख अंतरमां छे, ते	अंतरमां सुख छे.

६९	६	नहीं मळे	मळशे नहीं
६९	१०	एवो द्रढ उ- पयोग राखवो	एमां द्रढ उपयोग
६९	१५	वखते	अर्थात्तुं वखते
७०	४	भ्रमामा	भ्रमा मा
७०	१२	गंभार	गंभीर
७०	१५	निर्भय	निर्भय
७५	७	सं।त्र	संपन्न
७५	१४	‘कर्मनो	‘द्रव्य कर्मनो
७५	१५	आदिना	आदिनो.
११३	१३	लही.	लहो.
११५	६	बधुं,	बधुं,
११६	७	संभारी ! २	समारी ! २
११७	८	निक्षेप	निक्षेपे
१२२	११	भुजमां	मुजमां

१२३	१०	मर्वादा	मर्यादा
१२४	४	वतावुं	वतावुं
१२४	५	दीननाथ	दीनानाथ
१२४	११	बंधन	बंधन
१२५	१४	उस्सेहि	उससेहि
१२६	१	मंतमंडन	मतमंडन
१२७	२	चतुरंगुलें	चतुरांगुल
१२८	४	म्यारा	न्यारा
१२८	७	पाथाकी	पायाकी
१२९	७	बंधन	बंधन
१३०	११	निजें	जिन
१३२	४	बीजुं	बीजुं ने
१३२	९	त्रणे	त्रणे
१३२	१०	आत्मरूप	आत्मारूप
१५३	१	नरकनुं	नरनुं

१५३	३	आत्मा नारो ? आत्म तारो ?	
१६३	१५	टीक	ठीक
१६६	१	बुध जसो	बुध जनसो
१६६	११	एहि	एह,
१६७	३	होन न्युनसैं	नहि जान्यो निज-
		न्युनता	रूप तो, सष जान्यो
			सो फोक
१६८	४	षटे	मटे
१६८	५	क्यां इछत ?	हे जीव शुं इछत
		खोतत सबें, है हवे, छे	
१७४	२	बधो	बधो
१७४	९	व्य मोहहि	व्यामोहादि
१७५	१३	उ रा गन	आराधन
१७८	११	तेम	तेम
१७९	१२	फे	के

१८०	७	अज्ञथा	अन्यथा
१८०	१०	उत्पन्न	उत्पन्न
१८२	६	(गुपस्थानक)	(गुणस्थानक
१८२	१२	संकल्पेलुं	संकल्पेलुं
१८३	६	प्रकारेनुं	प्रकारेनुं
१८३	१३	उम	एम
१८४	१३	ए	जे
१०६	११	एवा छे	एवो छे
१८६	१२	जणे	जेणे
१८९	५	शुष्क किय	शुष्क क्रिया
१९०	१४	समजे	समजे
१९१	९	शास्त्रामां	शास्त्रोमां
२०१	१४	साधन	साधन
२०४	१४	साधननो	साधननो
२११	५	परमार्थयी	परमाथथा

२१३	११	विरोध	विरोध
२१५	७	तार्या	तार्या
२१८	२	गामथी	गामथी
२१८	६	स्त्राय	स्त्राय
२१९	८	मान	माने
२२०	२	साधनथी	साधनथी
२२१	१५	बुझ्या	बुझ्या
२२२	९	स्वयंबोध	स्वयंबोध
२२३	२	वर्थे	अर्थे
२२३	७	प्रणाणिक	प्रमाणिक
२२५	५	आत्मज्ञान	आत्मज्ञान
२२६	३	हतु	हतुं
२२६	८	हतु	हतुं
२२६	८	वार	वार
२२६	९	आत्म विचारमा	आत्म विचारमां
२३३	४	वीतरोग	वीतरागे

२४१	१	दवादि	देवादि
२४२	२	लोप	लोपे
२४३	१	सग बीजा	संग बीजा
२४४	२	डुवे	डुवे
२४३	२	मतार्थमां	मतार्थमां
२४५	१०	करवाने	करवाने
२४८	१०	सद्गुरु	सद्गुरु
२४८	१३	सद्गुरु प्रत्ये	सद्गुरु प्रत्ये
२४९	६	जेयी	जेथी
२५०	१०	प्रोक्षपद	मोक्षपद
२५१	५	एबी	एवी
२५४	१५	ऽत्पति	उत्पत्ति
२५५	१४	स्वभाव परणति	स्वभाव परण- ति
२६४	८	अनुभवथी	अनुभवथी
२६८	१२	जात्मा दृष्टि	आत्मा दृष्टि

२६९	९	जणे	जाणे
२७१	५	अवरुथामां	अवस्थामां
२७१	६	अवस्थाओथी	अवस्थाओथी
२७१	१२	भग	भंग
२७३	१०	वेदका	वेदकता
२७६	१२	विखे	विखे
२७७	९	ऐवो	ऐवो
२७८	३	अनुभवनुं	अनुभवनुं
२७८	१३	पदार्थयी	पदार्थयी
२८०	१	चैतन्यप्रणार्थी	चैतन्यप्रणार्थी
२८२	२	शिष्य	शिष्य
२८१	७	विपे	विखे
२८३	१२	त्रिकाळ	त्रिकाळ
२८४	६	पामवा योग्य	पामवा योग्य
२८५	७	थया	थयो
२८५	११	उत्पत्ति	उत्पत्ति

२८५	१२	उप्तन्न	उत्पत्ति
२८६	३	उप्तत्ति	उत्पात्ति
२८६	७	उप्तत्ति	उत्पात्ति
२८६	९	उप्तत्ति	उत्पात्ति
२८६	११	अपसिद्धातरूप	अपसिद्धांतरूप,
२८७	४	लयनं	लयनुं
२८७	१०	बधा	बधा
२८७	१३	नर्थी	नथी
२८८	१४	उप्तत्ति	उत्पत्ति
२९१	८	जे	ते
२९५	१२	याथ	थाय
३००	५	कर्मना	कर्मनो
३०३	२	धर्म	मर्म
३०३	८	एभ	एम
३०४	८	जे	ज
३०४	१९	अनायसिथी	अनायासर्य

३०४	१३	इश्वरादि	इश्वरादि
३०८	५	त्वरूप	स्वरूप
३०९	१३	फहेलां	कहेलां
३११	९	प्रमाणांशना	प्रमाणांसनो
३११	१२	उत्तरमा	उत्तरमां
३१४	११	भानमा	भानमां
३१४	१०	छता	छतां
३१५	१४	स्वभा रूप	स्वभावरूप
३१७	११	अक्रिकता	अक्रियता
३१९	१२	जडं	जड
३२०	५	अथान्	अर्थात्
३२१	९	गृत्यु	मृत्यु
३२१	३२	फळ सम्मुख	फळ सन्मुख
४२३	१०	उत्पत्ति	उत्पत्ति
३२४	९	अध्य वसायथी	अध्यवसायथी
३२५	८	निष्क्रय एटले	निष्क्रय एटले

३२८	२	द्रव्य	द्रव्य
३२८	१२	शुभाशुभ	शुभाशुभ
३२९	७	ऽर्ध्व लोके	उर्ध्व लोके
३२९	९	कर्म विशेष	कर्म विशेष
३३६	१	अल्पा युष्यवाळा	अल्पा युष्यवाळा
३४१	१३	कर्मनी	कर्मनो
३४४	१४	अन	अने
३४५	४	संदह ?	संदेह ?
३४६	१३	साधसे	साधसे
३४८	१	कराने	कराने
३४८	५	वे.ना	वेषनो
३४९	८	उदासीना	उदासीनता
३४८	१३	समकी तेने	समकीतने
३६०	८	शिष्ये	शिष्यो
३६८	६	आत्मनां	आत्मानां

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણિત

તત્ત્વ જ્ઞાન.

માંથી

રૂપમાળા.

- ૧ રાત્રિ વ્યતીક્રમી ગઈ, પ્રભાત થયો; નિ-
દ્રાથી મુક્ત થવા ભાવનિદ્રા ટાલવાનો
પ્રયત્ન કરજો.
- ૨ વ્યતીત રાત્રિ અને ગઈ જીંદગી પર દાષ્ટિ
ફેરવી જાઓ.
- ૩ સફળ થયેલા વસ્તુને માટે આનંદ માનો
અને આજનો દિવસ પણ સફળ કરો.
નિષ્ફળ થયેલા દિવસને માટે પશ્ચાતાપ

करी निष्फळता विस्मृत करो.

- ४ क्षण क्षण जतां अनंतकाळ व्यतीत थयो
छतां सिद्धि थइ नहीं.
- ५ सफळजन्य ऐकके बनाव ताराथी जो न
बन्यो होय तो फरी फरीने शरमा.
- ६ अघटित कृत्यो थयां होय तो शरमाइने
मन, वचन, कायाना योगथी ते न कर-
वानी प्रतिज्ञा ले.
- ७ जो तुं स्वतंत्र होय तो संसार-समागमे
तारा आजना दिवसना नीचे प्रमाणे
भाग पाड.
- १ प्रहर-भक्तिकर्तव्य.
- १ प्रहर-धर्मकर्तव्य.
- १ प्रहर-आहारप्रयोजन.
- १ प्रहर-विद्याप्रयोजन.

૨ પ્રહર—નિદ્રા.

૨ પ્રહર—સંસારપ્રયોજન.

૮

૮ જો તું ત્યાગી હોય તો ત્વચા વગરની
વનિતાનું સ્વરૂપ વિચારીને સંસાર ભળી
દૃષ્ટિ કરજે.

૯ જો તને ધર્મનું અસ્તિત્વ અનુકુલ ન આ-
વતું હોય તો નીચે કહું છું તે વિચારી
જજે. તું જે સ્થિતિ ભોગવે છે તે શા પ્રમા-
ણથી ? આવતી કાલની વાત શા માટે
જાણી શકતો નથી ? તું જે ઇચ્છે છે તે
શા માટે પ્રાપ્ત નથી ? ચિત્રવિચિત્રતાનું
પ્રયોજન શું છે ?

૧૦ જો તને અસ્તિત્વ પ્રમાણભૂત લાગતું હોય

અને તેના મૂલતત્ત્વની આશંકા હોય તો
નીચે કહું છું. સર્વ પ્રાણીમાં સમદૃષ્ટિ,—

૧૧ કિંવા. કોઈ પ્રાણીને જીવિત રહિત કરવું
નહીં. ગજા ઉપરાંત તેનાથી કામ લેવું
નહીં.

૧૨ કિંવા, સત્પુરુષો જે રસ્તે ચાલ્યા તે.

૧૩ મૂલતત્ત્વમાં ક્યાંય ભેદ નથી, માત્ર દૃષ્ટિ-
માં ભેદ છે; એમ ગણી આશય સમજી
પવિત્ર ધર્મમાં પ્રવર્તન કરજે.

૧૪ તું ગમે તે ધર્મ માનતો હોય તેનો મને
પક્ષપાત નથી માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય એ
કે જે રાહથી સંસારમળ નાશ થાય તે ય-
ક્તિ, તે ધર્મ અને તે સદાચારને તું સેવજે.

૧૫ ગમે તેટલો પરતંત્ર હો તોપણ મનથી પ-
વિત્રતાને વિસ્મરણ કર્યા વગર આજનો

દિવસ રમણીય કરજે.

૧૬ આજે જો તું દુષ્કૃતમાં દોરાતો હો તો
મરણને સ્મર.

૧૭ તારા દુઃખ સુખના બનાવોની નોંધ
આજે કોઈને દુઃખ આપવા તત્પર થાય
તો સંભારી જા.

૧૮ રાજા હો કે રંક હો—ગમે તે હો, પરંતુ
આ વિચાર વિચારી સદાચાર ભળી આ-
વજો કે આ કાયાનાં પુદ્ગલ થોડા વસ્તુ-
તને મોટે માત્ર સાડાત્રણ હાથ ભૂમિ
માંગનાર છે.

૧૯ તું રાજા હો તો ફીકર નહીં પણ પ્રમાદ
ન કર, કારણ નીચમાં નીચ, અધમમાં
અધમ, વ્યભિચારનો, ગર્ભપાતનો, નિર્વે-
શનો, ચંડાલનો, કસાઈનો અને વેશ્યાનો

एवो कण तुं खाय छे. तो पछी ?

२० प्रजानां दुःख, अन्याय, कर एने तपासी
जइ आजे ओछां कर. तुं पण हे राजा !
काळने घेर आवेलो परुणो छे.

२१ वकील होतो एथी अर्धा विचारने मनन
करी जजे.

२२ श्रीमंत हो तो पैसाना उपयोगने विचा-
रजे. रळवानुं कारण आजे शोधने कहेजे.

२३ धान्यादिकमां व्यापारथी थती असंख्य
हिंसा संभारी न्यायसंपन्न व्यापारमां
आजे तारुं चित्त खेंच.

२४ जो तुं कसाइ होय तो तारा जीवना सु-
खनो विचार करी आजना दिवसमां
प्रवेश कर.

२५ जो तुं समजणो बालक होय तो विद्या

મળી અને આજ્ઞા મળી દૃષ્ટિ કર.

૨૬ જો તું યુવાન હોય તો ઉદ્યમ અને વ્રહ્મ-
ચર્ય મળી દૃષ્ટિ કર.

૨૭ જો તું વૃદ્ધ હોય તો મોત મળી દૃષ્ટિ
કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૨૮ જો તું સ્ત્રી હોય તો તારા પતિ પ્રત્યેની
ધર્મકરણીને સંભાર;—દોષ થયા હોય તેની
ક્ષમા યાચ અને કુટુંબ મળી દૃષ્ટિ કર.

૨૯ જો તું કવિ હોય તો અસંભવિત પ્રશં-
સાને સંભારી જઈ આજના દિવસમાં
પ્રવેશ કર.

૩૦ જો તું કૃપણ હોય તો.—

૩૧ જો તું અમલમસ્ત હોય તો નેપોલિયન
બોનાપાર્ટનું વસ્ત્રે સ્થિતિથી સ્મરણ કર.

૩૨ ગઈ કાલે કોઈ કૃત અપૂર્ણ રહ્યું હોય તો

પૂર્ણ કરવાની સુવિચાર કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૩ આજે કોઈ કૃત્યનો આરંભ કરવા ધારતો હો તો વિવેકથી સમય, શક્તિ અને પરિણામને વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૪ પગ મૂકતાં પાપ છે, જોતાં ઝેર છે, અને માથે મરણ રહ્યું છે; એ વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૫ અધોર કર્મ કરવામાં આજે તારે પડ્યું હોય તો રાજપુત્ર હો તોપણ ભિક્ષાચારી માન્ય કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૩૬ ભાગ્યશાળી હો તો તારા આનંદમાં બીજાને ભાગ્યશાળી કરજે, પરંતુ દુર્ભાગ્ય-

શાલી હો તો અન્યનું બુરું કરતાં રોકાઈ
આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૩૭ ધર્માચાર્ય હો તો તારા અનાચાર ખર્ષી
કટાક્ષ દૃષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં
પ્રવેશ કરજે.

૩૮ અનુચર હો તો પ્રિયમાં પ્રિય એવા શરી-
રના નિભાવનાર તારા અધિરાજની નિ-
મકહલાલી ઇચ્છી આજના દિવસમાં
પ્રવેશ કરજે.

૩૯ દુરાચારી હો તો તારી આરોગ્યતા, ભય,
પરતંત્રતા, સ્થિતિ અને સુખ અને વિચારી
આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૪૦ દુઃખી હો તો આર્જીવિકા (આજની)
જેટલી આશા રાખી આજના દિવસમાં
પ્રવેશ કરજે.

- ૪૧ ધમકરણીએ અવશ્ય વચ્ચે મેઢવી આ-
જની વ્યવહાર સિદ્ધિમાં તું પ્રવેશ કરજે.
- ૪૨ કદાપિ પ્રથમ પ્રવેશે અનુકૂળતા ન હોય
તો પળ રોજ જતા દિવસનું સ્વરૂપ વિ-
ચારી આજે ગમે ત્યારે પળ તે પવિત્ર વ-
સ્તુનુ મનન કરજે.
- ૪૩ આહાર, વિહાર. નિહાર એ સંબંધીની
તારી પ્રક્રિયા તપાસી આજના દિવસમાં
પ્રવેશ કરજે.
- ૪૪ તું કારીગર હો તો આઢસનો અને શ-
ક્તિના ગેર ઉપયોગનો વિચાર કરી જડ
આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.
- ૪૫ તું ગમે તે ધંધાર્થી હો. પરંતુ આજીવિ-
કાર્થે અન્યાય સંપન્ન દ્રવ્ય ઉપાર્જન
કરીશ નહીં.

- ૪૬ એ સ્મૃતિ ગ્રહણ કર્યા પછી શૌચ ક્રિયા
યુક્ત થઈ ભગવદ્ભક્તિમાં લીન થઈ ક્ષમા-
પના યાચ.
- ૪૭ સંસાર પ્રયોજનમાં જો તું તારા હિતને
અર્થે અમુક સમુદાયનું અહિત કરી ના-
સ્વતો હો તો અટકજે.
- ૪૮ જુલમીને, કામીને, અનાડીને ઉત્તેજન
આપતો હો તો અટકજે.
- ૪૯ ઓછામાં ઓછો પળ અર્થ પ્રહર ધર્મ ક-
ર્ત્તવ્ય અને વિદ્યાસંપત્તિમાં ગ્રાહ્ય ગણજે.
- ૫૦ જીંદગી ટુંકી છે, અને જંજાલ લાંબી છે
માટે જંજાલ ટુંકી કર તો સુસ્વરૂપ જીં-
દગી લાંબી લાગશે.
- ૫૧ સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ, લક્ષ્મી इत्यादि વધાં
સુખ તારે ઘેર હોય તો પળ એ સુખમાં

ગૌણતાણ દુઃખ રહ્યું છે. એમ ગણી આ-
જના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૫૨ પવિત્રતાનું મૂલ સદાચાર છે.

૫૩ મન તુરંગી થઈ જતું જાલવવાને,—

૫૪ વચન શાંત, મધુર, કોમલ, સત્ય અને
શૌચ બોલવાની સામાન્ય પ્રતિજ્ઞા લઈ
આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૫૫ કાયા મલમૂત્રનું અસ્તિત્વ છે, તે માટે
“ હું આ શું અયોગ્ય પ્રયોજન કરી આ-
મંદ માનું છું ? ” એમ આજે વિચારજે.

૫૬ તારે હાથે કોઈની આજીવિકા આજે તૂટ-
વાની હોય તો,—

૫૭ આહારક્રિયામાં હવે તે પ્રવેશ કર્યો. મિ-
તાહારી અકબર સર્વોત્તમ બાદશાહ ગણાયો.

૫૮ જો આજે દિવસે તને સુવાનું મન થાય

तो ते बखते इश्वरभक्ति परायण थजे,
के सत्शास्त्रनो लाभ लइ लेजे:-

५९ हुं समजुं छुं के ऐम थवुं दुर्घट छे, तो-
पण अभ्यास सर्वनो उपाय छे.

६० चाल्युं आवसुं वैर आजे निर्मूळ कराय तो
उत्तम, नहीं तो तेनी सावचेती राखजे.

६१ तेम नवुं वैर बधारीश नहीं, कारण वैर
करी केटला काळनुं सुख भोगवबुं छे ?
ए विचार तत्त्वज्ञानीओ करे छे.

६२ महारंभी-हिंसायुक्त-व्यापारप्रां आजे प-
डवुं पडतुं होय तो अटकजे.

६३ बहोळी लक्ष्मी मळतां छतां आजे अन्या-
यथी कोइनो जीव जतो होय तो अटकजे.

६४ बखत अमूल्य छे-ए बात विचारी आ-
जना दिवसनी २१६००० विपळनो उ-

પયોગ કરજો.

૬૫ વાસ્તવિક સુખ માત્ર વિરાગમાં છે. માટે જંજાલ મોહિનીથી આજે અભ્યંતર મોહિની વધારીશ નહીં.

૬૬ નવરાશનો દિવસ હોય તો આગલ કહેલી સ્વતંત્રતા પ્રમાણે ચાલજે.

૬૭ કોઈ પ્રકારની નિષ્પાપી ગમ્મત કિંવા અન્ય કંઈ નિષ્પાપી સાધન આજની આનંદનીયતાને માટે શોધજે.

૬૮ સુયોજક કૃત્ય કરવામાં દોરાતું હોય તો વિલંબ કરવાનો આજનો દિવસ નથી, કારણ આજ જેવો મંગલદાયક દિવસ બીજો નથી.

૬૯ અધિકારી હો તોપણ પ્રજાહિત ખૂલશીશ નહીં, કારણ જેનું (રાજાનું) તું લુણ

खाय छे, ते पण प्रजाना मानीता नोकर छे.

७० व्यवहारिक प्रयोजनमां पण उपयोगपूर्व-
क विवेकी रहेवानी सत्प्रतिज्ञा लइ आ-
जना दिवसमां वर्तजे.

७१ सायंकाल थया पछी विशेष शान्ति लेजे.

७२ आजना दिवसमां आटली वस्तुने बाध
न अणाय तोज वास्तविक विचक्षणता
गणाय:

१ आरोग्यता.

२ महत्ता.

३ पवित्रता.

४ फरज.

७३ जो आजे ताराथी कोइ महान काम थतुं
होय तो तारां सर्व सुखनो भोग पण
आपी देजे.

७४ करज ए नीच रज (करज) छे करज
ए यमना हाथथी नीपजेली वस्तु छे,

(કરજ) કર એ રાક્ષસી રાજાના
જુલમી કરને ધરાવનાર છે. એ હોય તો
આજે ઉતારજે, અને નવું કરતાં અટકજે.

૭૫ દિવસ સંબંધી કૃત્યનો ગણિત ભાગ હવે
જોડે જા.

૭૬ સવારે સ્મૃતિ આપી છે, છતાં કંઈ અ-
યોગ્ય થયું હોય તો પશ્ચાત્તાપ કર અને
શિક્ષા લે.

૭૭ કંઈ પરોપકાર, દાન, લાભ કે અન્યનું
હિત કરીને આવ્યો હો તો આનંદ માની
નિરાભિમાની રહે.

૭૮ જાણતાં અજાણતાં પણ વિપરીત થયું હોય
તો હવે તે માટે અટકજે.

૭૯ વ્યવહારનો નિયમ રાखજે અને મવરાશે
સંસ્કારની નિવૃત્તિ શોધજે.

- ૮૦ આજ જેવો ઉત્તમ દિવસ ભોગવ્યો, તેવો તારી જીંદગી ભોગવવાને માટે તું આનંદિત થા તો જ આ૦
- ૮૧ આજ જે પહે તું મારી કથા મનન કરે છે, તેજ તારું આયુષ્ય સમજી સદ્વૃત્તિમાં દોરાજે.
- ૮૨ સત્પુરુષ વિદૂરના કહ્યા પ્રમાણે આજે એવું કૃત્ય કરજે કે રાત્રે સુખે સુવાય.
- ૮૩ આજનો દિવસ સોનેરી છે, પવિત્ર છે, કૃત કૃત્ય થવારૂપ છે, એમ સત્પુરુષોણ કહ્યું છે; માટે માન્ય કર.
- ૮૪ જેમ બને તેમ આજના દિવસ સંબંધી સ્વપત્નિ સંબંધી પણ વિષયાસક્ત ઓછો રહેજે. આત્મિક અને શારીરિક શક્તિની દિવ્યતાનું તે મૂલ છે. જ્ઞાનીઓનું એ અ-

नुभव सिद्ध वचन छे.

८५ तमाकु सुंघवा जेवुं नानुं व्यसन पण होय
तो आजे पूर्ण कर.—(०) नविन व्यसन
करतां अटक.

८६ देशकाल, मित्र ए सघळांनो विचार सर्व
भनुष्ये आ प्रभातमां स्वशान्ति अर्थ
करवो उचित छे.

८७ आजे केटला सत्पुरुषोनो समागम थयो,
आजे वास्तविक आनंदस्वरूप शुं थयुं ?
ए चिंतवन विरला पुरुषो करे छे.

८८ आजे तुं गमे तेवा भयंकर पण उत्तम
कृत्यमां तत्पर हो तो नाहिम्मत थइश
नहीं,

८९ शुद्ध सच्चिदानंद, करुणामय परमेश्वरनी
भक्ति ए आजनां तारा सत्कृत्यनुं जी-

વન છે.

૧૦ તારું, તારા કુટુંબનું, મિત્રનું, પુત્રનું, પત્નિનું, માતાપિતાનું, ગુરુનું, વિદ્વાનનું, સત્પુરુષનું યથાશક્તિ હિત, સન્માન, વિનય, લાભનું કર્તવ્ય થયું હોય તો આજના દિવસની તે સુગંધ છે.

૧૧ જેને ઘેર આ દિવસ ક્લેશ વગરનો, સ્વચ્છતાથી, શૌચતાથી, સંપથી, સંતોષથી, સૌમ્યતાથી, સ્નેહથી, સમ્યક્તાથી, સુખથી જશે તેને ઘેર પવિત્રતાનો વાસ છે.

૧૨ કુશલ અને કહ્યાગરા પુત્રો, આજ્ઞાવલંબની ધર્મયુક્ત અનુચરો, સદ્ગુણી સુંદરી; સંપીલું કુટુંબ, સત્પુરુષ જેવી પોતાની દશા જે પુરુષની હશે તેનો આજનો દિવસ આપણે સઘળાને વંદનીય છે.

- ૯૩ એ સર્વ લક્ષણસંયુક્ત થવા જે પુરુષ વિ-
ચક્ષણતાથી પ્રયત્ન કરે છે, તેનો દિવસ
આપણને માનનીય છે.
- ૯૪ ઇથી પ્રતિભાવવાલું વર્તન જ્યાં મચી રહ્યું
છે, તે ઘર આપણી કટાક્ષ દૃષ્ટિની રેखा છે.
- ૯૫ મળે તારી આજીવિકા જેટલું તું પ્રાપ્ત
કરતો હો, પરંતુ નિરુપાધિમય હોય તો
ઉપાધિમય પેલું રાજસુખ ઇચ્છી તારો
આજનો દિવસ અપવિત્ર કરીશ નહીં.
- ૯૬ કોઈએ તને કહ્યું કથન કહ્યું હોય તે
વચ્ચતમાં સહનશીલતા નિરુપયોગી પણ,
- ૯૭ દિવસની ભૂલને માટે રાત્રે હસજે, પરંતુ
તેવું હસવું ફરીથી ન થાય તે લક્ષમાં
રાખજે.
- ૯૮ આજે કંઈ બુદ્ધિપ્રભાવ વધાર્યો હોય,

आत्मिक शक्ति उजवाळी होय, पवित्र
कृत्यनी वृद्धि करी होय तो ते,—

९९ अयोग्य रीते आज्ञे तारी कोइ शक्तिनो
उपयोग करीश नहीं;—मर्यादालोपनर्था
करवो पडे तो पापभीरु रहेजे.

१०० सरळता ए धर्मनुं बीजस्वरूप छे.
प्रज्ञाए करी सरळता शेवाइ होय तो
आजनो दिवस सर्वोत्तम छे.

१०१ बाइ, राजपत्नि हो के दिनजनपत्नि हो,
परंतु मने तेनी कंइ दरकार नथी.
मर्यादाथी वर्तती में तो थुं पण पवित्र
ज्ञानीओए प्रशंसी छे.

१०२ सद्गुणथी करीने जो तमारा उपर
जगतनो प्रशस्त मोह हशे तो हे बाइ !
तमने हुं वंदन करुं छुं.

१०३ बहुमान, नम्रभाव, विशुद्ध अंतःकरण-
थी परमात्माना गुण संबंधी चिंत-
वन-श्रवण-मनन, कीर्तन, पूजा-अर्चा
ए ज्ञानी पुरुषोए वखाण्यां छे, माटे
आजनो दिवस शोभावजो.

१०४ सत्शीलवान सुखी छे. दुराचारी दुःखी
छे. ए वात जो मान्य न होय तो
अत्यारथी तमे लक्ष राखी ते वात
विचारी जुओ.

१०५ आ सघळांनो सहेलो उपाय आजे कही
दउंछुं के दोषने ओळखी दोषने टाळवा.

१०६

१०७

१०८ लांबी टुंकी के अननुक्रम गमे ते स्वरूपे
आ मारी कहेली, पवित्रतानां पुष्पोथी

छवायली माळा प्रभातना वखतमां
सार्यकाळे अने अन्य अनुकूल निवृत्ति
विचारवाची मंगळदायक थसे. विशेष
शुं कहुं ?

वचनामृत.

- १ आतो अखंड सिद्धांत मानजो के संयोग,
वियोग, सुख, दुःख, खेद, आनंद,
अणराग, अनुराग इत्यादि योग कोइ
व्यवस्थित कारणने लइने रत्नां छे.
- २ एकांत भावी के एकांत न्यायदोषने स-
न्मान न आपजो.
- ३ कोइनो पण समागम करवो योग्य नथी
छतां ज्यां सुधी तेवी दशा न थाय त्यां
सुधी सत्पुरुषनो समागम अवश्य सेववो

ઘટે છે.

૪ કોઈને અંતઃકરણ આપશો નહીં, આપો તેનાથી ભિન્નતા રાખશો નહીં; ભિન્નતા રાખો ત્યાં અંતઃકરણ આપ્યું તે ન આપ્યા સમાન છે.

૫ એક ભોગ ભોગવે છે છતાં કર્મની વૃદ્ધિ નથી કરતો, અને એક ભોગ નથી ભોગવતો છતાં કર્મની વૃદ્ધિ કરે છે; એ આશ્ચર્યકારક પણ સમજવા યોગ્ય કથન છે.

૬ યોગાનુયોગે બનેલું કૃત્ય વહુ સિદ્ધિને આપે છે.

૭ આપણે જેનાથી પટંતર પામ્યા તેને સર્વસ્વ અર્પણ કરતાં અટકશો નહીં.

૮ લોકાપવાદ સહન કરવા કે જેથી તેજ લોકો પોતે કરેલા અપક્ષદનો પુનઃ

પશ્ચાત્તાપ કરે.

- ૯ હજારો ઉપદેશવચનો સાંભળવા કરતાં તેમાંનાં થોડાં વચનો પણ વિચારવાં તે વિશેષ કલ્યાણકારી છે.
- ૧૦ નિયમથી કરેલું કામ ત્વરાથી થાય છે, ધારેલી સિદ્ધિ આપે છે; આનંદના કારણરૂપ થઈ પડે છે.
- ૧૧ જ્ઞાનીઓએ એકત્ર કરેલા અદ્ભૂત નિધિના ઉપભોગી થાઓ.
- ૧૨ સ્ત્રીજાતિમાં જેટલું માયાકપટ છે તેટલું ભોળપણું પણ છે.
- ૧૩ પઠન કરવા કરતાં મનન કરવા ભળી વહુ લક્ષ આપજો.
- ૧૪ મહાપુરુષનાં આચરણ જોવા કરતાં તેનું અંતઃકરણ જોવું એ વધારે પરીક્ષા છે.

- ૧૫ વચનસપ્તશતી પુનઃ પુનઃ સ્મરણમાં રાखો.
- ૧૬ મહાત્મા થવું હોય તો ઉપકાર બુદ્ધિ રાखો, સત્પુરુષના સમાગમમાં રહો, આ-
હાર, વિહારાદિમાં અલુબ્ધ અને નિયમિત
રહો; સત્શાસ્ત્રનું મનન કરો, ઁંચી શ્રે-
ણીમાં લક્ષ રાखો.
- ૧૭ ઇ ઇકે ન હોય તો સમજીને આનંદ રા-
खતાં શીखો.
- ૧૮ વર્તનમાં બાલક થાઓ, સત્યમાં યુવાન
થાઓ, જ્ઞાનમાં વૃદ્ધ થાઓ.
- ૧૯ રાગ કરવો નહીં, કરવો તો સત્પુરુષપર
કરવો; દ્વેષ કરવો નહીં, કરવો તો કુશી-
લપર કરવો.
- ૨૦ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અને અનંતવીર્ય-
થી અભેદ ઇવા આત્માનો ઇક પઢ પળ

વિચાર કરો.

- ૨૧ મનને વશ કર્યું તેણે જગત્ને વશ કર્યું.
- ૨૨ આ સંસારને શું કરવો ? અનંત વાર થયેલી માને આજે સ્ત્રીરૂપે ભોગવીએ છીએ.
- ૨૩ નિર્ગ્રંથતા ધારણ કરતાં પહેલાં પૂર્ણ વિચાર કરજો; એ લઈને સ્વામી આગવા કરતાં અલપારંભી થજો.
- ૨૪ સમર્થ પુરુષો કલ્યાણનું સ્વરૂપ પોકારી પોકારીને કહી ગયા; પણ કોઈ વિરલને જ તે યથાર્થ સમજાયું.
- ૨૫ સ્ત્રીના સ્વરૂપપર મોહ થતો અટકાવવાને વગર ત્વચાનું તેનું રૂપ વારંવાર ચિંતવવા યોગ્ય છે.
- ૨૬ કુપાત્ર પણ સત્પુરુષના મુકેલા હસ્તથી પાત્ર થાય છે. જેમ છાશથી શુદ્ધ થયેલો

સોમલ શરીરને નિરોગી કરે છે.

- ૨૭ આત્માનું સત્યસ્વરૂપ એક શુદ્ધ સાચ્ચિ-
દાનંદમય છે, છતાં ભ્રાંતિથી ભિન્ન ભાસે
છે. જેમ ત્રાંસી આંખ કરવાથી ચંદ્ર બે
દેખાય છે.
- ૨૮ યથાર્થ વચન ગ્રહવામાં દંભ રાખશો નહીં,
કે આપનારનો ઉપકાર ઓઢવશો નહીં.
- ૨૯ અમે વહુ વિચાર કરીને આ મુઠ્ઠતત્ત્વ
શોધ્યું છે કે,—“શુભ્ર ચમત્કારજ સ્પષ્ટિના
લક્ષમાં નથી.
- ૩૦ રડાવીને પળ બચ્ચાંના હાથમાં રહેલો
સોમલ લઈ લેવો.
- ૩૧ નિર્મલ અંતઃકરણથી આત્માનો વિચાર
કરવો યોગ્ય છે.
- ૩૨ જ્યાં ‘હું’ માને છે ત્યાં ‘તું’ નથી, જ્યાં

‘તું’ માને છે ત્યાં ‘તું’ નથી.

૩૩ હે જીવ ? હવે ભોગથી શાંત થા, શાંત.
વિચાર તો સ્વરો કે એમાં ક્યું સુખ છે ?

૩૪ વહુ કંટાળીને સંસારમાં રહીશ નહીં.

૩૫ સત્જ્ઞાન અને સત્યશીલને સાથે દોરજે.

૩૬ એકથી મૈત્રી કરીશ નહીં, કર તો આશ્વા
જગત્થી કરજે.

૩૭ મહા સૌંદર્યથી ભરેલી દેવાંગનાના ક્રીડા
વિલાસ નિરીક્ષણ કરતાં છતાં જેના અં-
તઃકરણમાં કામથી વિશેષ વિશેષ વિરાગ
છુટે છે તેને ધન્ય છે.

૩૮ તેને ત્રિકાલ નમસ્કાર છે.

૩૯ ભોગના વસ્ત્રમાં યોગ સાંભરે એ હલ્લુ
કર્મિનું લક્ષણ છે.

૪૦ આટલું હોય તો હું મોક્ષની ઇચ્છા કરતો

नथी; आखी सृष्टि सत्शीळने सेवे, नि-
यमित आयुष्य, निरोगी शरीर, अचळ
प्रेमी प्रेमदा, आज्ञांकित अनुचर, कुळ-
दिपक पुत्र, जीवन पर्यंत बाल्यावस्था,
आत्मतत्त्वनुं चिंतवन.

- ४१ एम कोइ काळे थवानुं नथी, माटे हुं
तो मोक्षनेज इच्छुं छुं.
- ४२ सृष्टि सर्व अपेक्षाए अमर थशे ?
- ४३ शुक्ल निर्जनावस्थाने हुं बहु मान्य
करुं छुं.
- ४४ सृष्टिलीलामां शांतभावथी तपश्चर्या क-
रवी ए पण उत्तम छे.
- ४५ एकांतिक कथन कथनार ज्ञानी न कही
शकाय.
- ४६ शुक्ल अंतःकरण विना मारां कथनोने

કોણ દાદ આપશે ?

૪૭ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાનના કથનની જ બલિ-
હારી છે.

૪૮ દેવ દેવીની તુષમાનતાને શું કરીશું ?
જગતની તુષમાનતાને શું કરીશું ? તુષ-
માનતા સત્પુરુષની ઇચ્છો.

૪૯ હું સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા છું.

૫૦ એમ સમજો કે તમે તમારા આત્માના હિત
માટે પ્રવર્ત્તવાની અભિલાષા રાખતા છતાં
એથી નિરાશા પ્રાપ્ત થઈ તો તે પણ તમારું
આત્મહિત જ છે.

૫૧ તમારા શુભ વિચારમાં પાર પડો; નહીં
તો સ્થિર ચિત્તથી પાર પડ્યા છો એમ
સમજો.

૫૨ જ્ઞાનીઓ અંતરંગ સ્વેદ અને હર્ષથી રહિત

હોય છે.

૫૩ જ્યાં સુધી તે તત્ત્વની પ્રાપ્તિ નહિ થાય ત્યાં સુધી મોક્ષની તાત્પર્યતા મઝશે નહિ.

૫૪ સંસારરૂપી કુટુંબને ઘેર આપણો આત્મા પરુણા દાસલ છે.

૫૫ એજ ભાગ્યશાળી, જે દુર્ભાગ્યશાળીની દયા સ્વાય છે.

૫૬ શુભ દ્રવ્ય એ શુભ ભાવનું નિમિત્ત મહર્ષિયો કહે છે.

૫૭ સ્થિર ચિત્ત કરીને ધર્મ અને શુકલ ધ્યાનમાં પ્રવૃત્તિ કરો.

૫૮ પરિગ્રહની મૂર્છા પાપનું મૂળ છે.

૫૯ જે કૃત્ય કરવા વચ્ચે વ્યામોહ સંયુક્ત સ્વેદમાં છે, અને પરિણામે પણ પસ્તાઓ છે, તો તે કૃત્યને પૂર્વકર્મનો દોષ જ્ઞા-

નીઓ કહે છે.

૬૦ જડભરત અને જનક વિદેહીની દશા મને પ્રાપ્ત થાઓ.

૬૧ સત્પુરુષના અંતઃકરણે આચર્યો, કિંવા કહ્યો તે ધર્મ.

૬૨ અંતરંગ મોહગ્રંથી જેની ગડ તે પરમાત્મા છે.

૬૩ વ્રત લઈને ઉલ્લાસિત પરિણામે ભાંગશો નહીં.

૬૪ એક નિષ્ટાએ જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધતાં તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

૬૫ ક્રિયા એ કર્મ, ઉપયોગ એ ધર્મ, પરિણામ એ બંધ, મૂલ એ મિથ્યાત્વ, શોકને સંભારવો નહીં; આ ઉત્તમ વસ્તુ જ્ઞાનીઓએ મને આપી.

૬૬ જગત્ જેમ છે તેમ તત્ત્વજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ જુઓ.

૬૭ શ્રી ગૌતમને ચાર વેદ પઠન કરેલા જો-

વાને શ્રીમત્ મહાવીરસ્વામીએ સમ્યક્નેત્ર
આપ્યાં હતાં.

૬૮ ભગવતીમાં કહેલી પુદ્ગલ નામના પરિ-
વ્રાજકની કથા તત્ત્વજ્ઞાનીઓનું કહેલું
સુંદર રહસ્ય છે.

૬૯ વીરનાં કહેલાં શાસ્ત્રોમાં સોનેરી વચનો
છુટક છુટક અને ગુપ્ત છે.

૭૦ સમ્યક્નેત્ર પામીને તમે ગમે તે ધર્મશાસ્ત્ર
વિચારો તોપણ આત્મહિત પ્રાપ્ત થશે.

૭૧ કુદરત, આ તારો પ્રવલ અન્યાય છે કે,
મારી ધારેલી નીતિએ મારો કાલ વ્યતીત
કરાવતી નથી ! (કુદરત તે પૂર્વકર્મ).

૭૨ માણસ પરમેશ્વર થાય છે એમ, જ્ઞાનીઓ
કહે છે.

૭૩ ઉત્તરાધ્યયન નામનું જૈનમૂત્ર તત્ત્વદ્રષ્ટિએ

પુનઃ પુનઃ અવલોકો.

૭૪ જીવતાં મરાય તો ફરી મરણું ન પડે
 એવું મરણ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

૭૫ કૃતઘનતા જેવો એકે મહા દોષ મને લા-
 ગતો નથી.

૭૬ જગત્માં માન ન હોત તો અહીં જ
 મોક્ષ હોત !

૭૭ વસ્તુને વસ્તુગતે જુઓ.

૭૮ ધર્મનું મૂલ વિ० છે.

૭૯ તેનું નામ વિદ્યા કે જેનાથી અવિદ્યા
 માત્ર ન થાય.

૮૦ વીરના એક વાક્યને પણ સમજો.

૮૧ અહંપદ, કૃતઘનતા, ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા, અવિ-
 વેક ધર્મ એ માઠી ગતિનાં લક્ષણો છે.

૮૨ દેહ અને દેહાર્થમમત્વ એ મિથ્યાત્વ લ-

ક્ષણ છે.

- ૮૩ અભિનિવેશના ઉદયમાં ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા ન થાય તેને, હું મહાભાગ્ય જ્ઞાનીઓના કહેવાથી કહું છું.
- ૮૪ સ્યાદ્વાદ શૈલીએ જોતાં કોઈ મત અસત્ય નથી.
- ૮૫ સ્વાદનો ત્યાગ એ આહારનો સ્વરો ત્યાગ જ્ઞાનીઓ કહે છે.
- ૮૬ અભિનિવેશ જેવું એકે પાશ્વંડ નથી.
- ૮૭ આ કાલમાં આટલું વધ્યું:-જ્ઞાજ્ઞા મત, જ્ઞાજ્ઞા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, જ્ઞાજ્ઞી માયા અને જ્ઞાજ્ઞો પરિગ્રહ વિશેષ.
- ૮૮ આસ્વા જગતના શિષ્ય થવારૂપ દ્રષ્ટિ જેને વેદી નથી તે સદ્ગુરુ થવાને યોગ્ય નથી.
- ૮૯ કોઈ પણ શુદ્ધાશુદ્ધ ધર્મકરણી કરતો

હોય તો તેને કરવા દ્યો.

૯૦ આત્માનો ધર્મ આત્મામાં જ છે.

૯૧ મહાવીરે જે જ્ઞાનથી આ જગતને જોયું છે તે જ્ઞાન, સર્વ આત્મામાં છે, પણ આ-વિર્ભાવ કરવો જોઈએ.

૯૨ વહુ છકી જાઓ તોપણ મહાવીરની આજ્ઞા તોડશો નહીં. ગમે તેવી શંકા થાય તોપણ મારી વતી વીરને નિઃશંક ગણજો.

૯૩ પાર્શ્વનાથ સ્વામીનું ધ્યાન યોગીઓએ અવશ્ય સ્મરવું જોઈએ છીએ. નિઃ૦ એ નાગની છત્રછાયા વેળાનો પાર્શ્વનાથ ઓર હતો !

૯૪ પવિત્ર પુરુષોની કૃપાદ્રષ્ટિ એજ સમ્યક્ દર્શન છે.

- ९५ भतृहरीए करेलो त्याग विशुद्ध बुद्धिथी विचारतां घणी उर्ध्वज्ञानदशा थतां सुधी वर्त्ते छे.
- ९६ शिथिल बंधद्रष्टिथी नीचे आवीने ज बिखेराइ जाय. (जो निर्जरामां आवेतो—)
- ९७ सत्पुरुषो कहेता नथी, करता नथी; छतां तेनी सत्पुरुषता निर्विकार मुखमुद्रामां रही छे.
- ९८ संस्थानविचयध्यान पूर्वधारीओने प्राप्त थतुं हशे एम मानवुं योग्य लागे छे. तमे पण तेने ध्यावन करो.
- ९९ आत्मा जेवो कोइ देव नथी.
- १०० कोण भाग्यशाली? “ अविरती सम्यक्-दृष्टि के विरती? ”
- १०१ कोइनी आजीविका तोडशो नहीं.

- ૧ સત્પુરુષનાં ચરણનો ઇચ્છક,—
- ૨ સદૈવ સૂક્ષ્મ બોધનો અભિલાષી,—
- ૩ ગુણપર પ્રશસ્તમાન રાખનાર,—
- ૪ બ્રહ્મવ્રતમાં પ્રીતિમાન,—
- ૫ જ્યારે સ્વદોષ દેખે ત્યારે તેને છેદવાનો
ઉપયોગ રાખનાર,—
- ૬ ઉપયોગથી એક પલ્લ પળ ભરનાર,
- ૭ એકાંતવાસને વચાળનાર,—
- ૮ તિર્થાદિ પ્રવાસનો ઉછરંગી,—
- ૯ આહાર, વિહાર, નિહારનો નિયમી,—
- ૧૦ પોતાની ગુરુતા દવાવનાર,—

—એવો કોઈ પળ પુરુષ તે મહાવીરના
બોધને પાત્ર છે, સમ્યક્દશાને પાત્ર છે.

પેહેલા જેવું એકે નથી.

हे जीव ! भूलमा तने सत्य कहुं छुं.

भ्रमा मा तने हित कहुं छुं.

आ माहं छे एवा भावनी व्याख्या प्राये
न कर.

आ तेनुं छे एम मानी न बेस.

आ माटे आम करवुं छे, ए भविष्य
निर्णय न करी राख.

आ माटे आम न थयुं होत तो सुख
थात्त एम स्मरण न कर.

आटलुं आ प्रमाणे होय तो साहं एम
आग्रह न करी राख.

आणे मारा प्रति अनुचित कर्तुं एवं सं-
भारतां न शीख.

आणे मारा प्रति उचित कर्तुं एवं स्मरण
न राख.

आ मने अशुभ निमित्त छे, एको विकल्प
न कर.

आ मने शुभ निमित्त छे, एवी द्रढता
मानी न बेस.

आ न होत तो हुं बंधात नहीं. एम अ-
चळ व्याख्या नहीं करीश.

पूर्व कर्म बळवान छे माटे आ बधो
प्रसंग मळी आव्यो एवं एकांतिक ग्रहण करी-
श नहीं.

पुरुषार्थनो जय न थयो, एवी निराशा
स्मरीश नहीं.

बीजाना दोषे तने बंधन छे एम मानीश
नहीं.

तारे निमित्ते पण बीजाने दोष करतो
भूलाव.

તારે દોષે તને બંધન છે. એ સંતની પહેલી શિક્ષા છે.

તારો દોષ એટલો જ કે અન્યને પોતાનું માનવું, પોતે પોતાને ભૂલી જવું.

એ બધામાં તારી લાગણી નથી, માટે જુદે જુદે સ્થળે તેં સુખની કલ્પના કરી છે, હે મૂઠ ! એમ ન કર એ તને તેં હિત કહ્યું.
અંતરમાં સુખ છે.

૧ એક ભોગી થવાનો બોધ કરે છે.

૨ એક યોગી થવાનો બોધ કરે છે.

૩ એ બેમાંથી કોને સમ્પત્ત કરીશું ?

૪ બન્ને શા માટે બોધ કરે છે ?

૫ બન્ને કોને બોધ કરે છે ?

૬ કોના પ્રેરવાથી કરે છે ?

૭ કોઈને કોઈનો અને કોઈને કોઈનો બોધ
કાં લાગે છે ?

૮ એનાં કારણો શું છે ?

૯ તેનો સાક્ષી કોણ છે ?

૧૦ તમે શું વાંચ્છો છો ?

૧૧ તે ક્યાંથી મળશે ? વા શામાં છે ?

૧૨ તે કોણ મેળવશે ?

૧૩ ક્યાં થઈને લાવશે ?

૧૪ લાવવાનું કોણ શીખવશે ?

૧૫ વા શીખ્યા છે ?

૧૬ શીખ્યા છો તો ક્યાંથી શીખ્યા છો ?

૧૭ જીવન શું છે ?

૧૮ જીવ શું છે ?

૧૯ તમે શું છો ?

૨૦ તમારી इच्छापूर्वक કાં નથી થતું ?

२१ ते केम करी शकशो ?

२२ बाधता प्रिय छे के निर्बाधता प्रिय छे ?

२३ ते क्यां क्यां केम केम छे ?

२४ एनो निर्णय करो.

अंतरमां सुख छे, बहारमां नथी सत्य कहुंछुं.

नीचेना दोष न आववा जोइए.

१ कोइथी महा विश्वासघात.

२ मीत्रथी विश्वासघात.

३ कोइनी थापण ओळववी.

४ व्यसननुं सेववुं.

५ मिथ्या आळनुं मुकवुं.

६ खोटा लेख करवा.

७ हिसाबमां चुकववुं.

- ८ जुलमी भाव कहेवो.
- ९ निर्दोषने अल्प पण मायाथी छेतरवो.
- १० न्यूनाधिक तोली आपवुं,
- ११ एकरने बदले बीजुं अथवा मिश्र करीने आपवुं.
- १२ कर्मादानी धंधो.
- १३ लांच के अदत्तादान.
ए वाटेथी कांइ पण रळुं नहीं.

-
- १ प्रमादने लीधे, आत्मा मळेळुं स्वरूप भूली जाय छे.
 - २ जे जे काळे जे जे करवानुं छे, तेने सदा उपयोगमां राख्या रहो.
 - ३ क्रमे करीने पछी तेनी सिद्धि करो.
 - ४ अल्प आहार, अल्प विहार, अल्प निद्रा;

નિયમિત વાચા. નિયમિત કાયા, અને
અનુકૂળ સ્થાન એ મનને વશ કરવાનાં
ઉત્તમ સાધનો છે.

૫ શ્રેષ્ઠ વસ્તુની જીજ્ઞાસા કરવી એજ આ-
ત્માની શ્રેષ્ઠતા છે; કદાપિ તે જીજ્ઞાસા
પાર ન પડી તોપણ જીજ્ઞાસા તે પણ તે
જ અંશવત્ છે.

૬ નવાં કર્મ બાંધવાં નહીં, અને જૂનાં ભો-
ગવી લેવાં, એવી જેની અચળ જીજ્ઞાસા
છે તે, તે પ્રમાણે વર્તી શકે છે.

૭ જે કૃત્યનું પરિણામ ધર્મ નથી, તે કૃત્ય
મૂલથી જ કરવાની ઇચ્છા રહેવા દેવી
જોડતી નથી.

૮ મન જો શંકાશીલ થઈ ગયું હોય તો
'દ્રવ્યાનુયોગ' વિચારવો યોગ્ય છે, પ્રમાદી-

थइ गयुं होय तो 'चरणकरणानुयोग' विचारवो योग्यछे, अने कषायी थइ गयुं होय तो 'धर्मकथानुयोग' विचारवो योग्यछे. जइ थइ गयुं होय तो 'गणितानुयोग' विचारवो योग्य छे.

- १ पृथ्वी संबंधी क्लेश पेदा थाय तो, एम समजी लेजे के, ते साथे अववानी नथी; उलटो हुं तेने देह आपी जवानो छुं; बळी ते कइ मूल्यवान नथी. स्त्री संबंधी क्लेश, शंकाभाव थाय तो आम समजी अन्य भोक्तापर हसजे के, ते मळमूत्रनी खाणमां मोही पडयो. (जे वस्तुनो नित्य आपणे त्याग करीये छीए तेमां) धन संबंधी निराशा के क्लेश थाय तो, ते ऊंची जातना कांकरा छे एम समजी,

સંતોષ રાખજે; તો તું ક્રમે કરીને નિ-
સ્પૃહી થઈ શકીશ.

૧૦ તેનો તું બોધ પામ કે જેનાથી સમાધિ
મરણની પ્રાપ્તિ થાય.

૧૧ એક વાર જો સમાધિ મરણ થયું તો સર્વ
કાલનાં અસમાધિ મરણ ટલશે.

૧૨ સર્વોત્તમ પદ સર્વત્યાગીનું છે.

૧ જીવ પોતાને ભૂલી ગયો છે, અને તેથી
સત્સુખના તેને વિયોગ છે; એમ સર્વ ધ-
ર્મસમ્મત કહ્યું છે.

૨ પોતાને ભૂલીગયારૂપ અજ્ઞાન, જ્ઞાન મલ-
વાથી નાશ થાય છે; એમ નિઃશંક માનવું.

૩ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જ્ઞાની પાસેથી થવી જોઈએ
જે સ્વભાવિક સમજાય છે; છતાં લોકો

लज्जादि कारणोथी अज्ञानीनो आश्रय
छोडता नथी; एज अनंतानुबंधी कषाय
नुं मूळ छे.

४ ज्ञाननी प्राप्ति जेणे इच्छवी तेणे, ज्ञानीनी
इच्छाए वर्तवुं एम जीनागमादि सर्व शास्त्र
कहे छे. पोतानी इच्छाए प्रवर्ततां अ-
नादि काळथी रखडयो.

५ ज्यां सुधी प्रत्यक्ष ज्ञानीनी इच्छाए, ए-
टले आज्ञाए नहीं वर्ताय त्यांसुधी, अ-
ज्ञाननी निवृत्ति थवी संभवती नथी.

६ ज्ञानीनी आज्ञानुं आराधन ते करी शके
के जे एक निष्ठाए तन, मन, धनथी
आसक्तिनो त्याग करी तेनी भक्तिमां
जोडाय.

७ जो के ज्ञानी भक्ति इच्छता नथी, परंतु

મોક્ષાભિલાષીને તે કર્યા વિના ઉપદેશ પરિણમતો નથી; અને મનન તથા નિદિધ્યાસનાદિનો હેતુ થતો નથી; માટે મુમુક્ષુને જ્ઞાનીની ભક્તિ અવશ્ય કર્તવ્ય છે, એમ સત્પુરુષોએ કહ્યું છે.

- ૯ ઋષભદેવજીએ અઠાણું પુત્રોને ત્વરાર્થી મોક્ષ થવાનો એજ ઉપદેશ કર્યો હતો.
- ૧૦ પરિક્ષિતરાજાને શુકદેવજીએ એજ ઉપદેશ કર્યો છે.
- ૧૧ અનંત કાલસુધી જીવ નિજછંદે ચાલી પરિશ્રમ કરે, તો પણ પોતે પોતાર્થી જ્ઞાન પામે નહીં, પરંતુ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનો આરાધક અંતર્મુહૂર્તમાં પણ કેવલજ્ઞાન પામે.
- ૧૨ શાસ્ત્રમાં કહેલી આજ્ઞાઓ પરોક્ષ છે, અને તે જીવને અધિકારી થવા માટે કહી છે;

मोक्ष थवा माटे प्रत्यक्ष ज्ञानीनी आज्ञा
आराधवी जोइए.

एवंभूत द्रष्टिथी ऋजुसुत्र स्थिति कर.
 ऋजुसुत्र द्रष्टिथी एवंभूत स्थिति कर.
 नैगम द्रष्टिथी एवंभूत प्राप्ति कर.
 एवंभूत द्रष्टिथी नैगम विशुद्ध कर.
 संग्रह द्रष्टिथी एवंभूत था.
 एवंभूत द्रष्टिथी संग्रह विशुद्ध कर.
 व्यवहार द्रष्टिथी एवंभूत प्रत्ये जा.
 एवंभूत द्रष्टिथी व्यवहारविनिवृत्ति कर.
 शब्द द्रष्टिथी एवंभूत प्रत्ये जा.
 एवंभूत द्रष्टिथी शब्द निर्विकल्प कर.
 समाभिरूढ द्रष्टिथी एवंभूत अवलोक.
 एवंभूत द्रष्टिथी समाभिरूढ स्थिति कर.
 एवंभूत द्रष्टिथी एवंभूत था.

एवंभूत स्थितिथी एवंभूत द्रष्टि शमाव.

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

जेને મૃત્યુની સાથે મિત્રતા હોય, અથવા
જે મૃત્યુથી ભાગી છૂટી શકે એમ હોય, અથવા
'હું નહીંજ મરું' એમ જેને નિશ્ચય હોય તે
મહે સુખે સુએ—શ્રી તીર્થંકર—છ જીવનિકાય
અધ્યયન.

વાહ્યભાવે જગતમાં વર્તો, અને અંતરંગમાં
एकांत શીતळीभूत—નિર્લેપ—રહો; એજ માન્યતા
અને વોધના છે.

ગમે તેટલી વિપત્તિઓ પડે, તથાપિ જ્ઞા-
નીદ્વારા સંસારિક ફલની ઇચ્છા કરવી યો-
ગ્ય નથી.

જેને કોઈ પણ પ્રત્યે રાગદ્વેષ રહ્યા નથી
તે મહાત્માને વારંવાર નમસ્કાર.

પરમ ભક્તિથી સ્તુતિ કરનાર પ્રત્યે પણ જેને રાગ નથી, અને પરમદ્વેષથી પરિષદ્દ ઉપ-
સર્ગ કરનાર પ્રત્યે પણ જેને દ્વેષ નથી તે પુરુ-
ષરૂપ ભગવાનને વારંવાર નમસ્કાર.

વિષમભાવનાં નિમિત્તો બલ્લબાનપણે પ્રાપ્ત
થયાં છતાં જે જ્ઞાની પુરુષ અવિષમ ઉપયોગે
વર્ત્યા છે, વર્તે છે, અને ભવિષ્યકાળે વર્તે તે
સર્વને વારંવાર નમસ્કાર.

જગત્માં નિરાગીત્વ, વિનયતા અને સત્પુ-
રુષની આજ્ઞા એ નહીં મલ્લવાથી આ આત્મા
અનાદિકાલથી રચાયો; પણ નિરુપાયતા થઈ
તે થઈ. હવે આપણે પુરુષાર્થ કરવું ઉચિત છે;
જય થાઓ.

પરમાત્માને ધ્યાવાથી પરમાત્મા થવાય છે;
પણ તે ધ્યાવન, આત્મા સત્પુરુષના ચળકમ-

ઢની વિનયોપાસના વિના પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી; એ નિર્ગ્રંથ ભગવાનનું સર્વોત્તમ વચનામૃત છે,

તેને મોહ શો ? અને તેને શોક શો ? કે જે સર્વત્ર એકત્વ (પરમાત્મ સ્વરૂપ) ને જ જુએ છે. ’

જેની પ્રાપ્તિ પછી અનંતકાલનું યાચકપણું મટી, સર્વ કાલને માટે અયાચકપણું પ્રાપ્ત હોય છે, એવો જો કોઈ હોય, તો, તે તરણ તારણ જાણીએ છીએ; તેને ભજો.

સર્વ પ્રકારના ભયને રહેવાના સ્થાનકરૂપ આ સંસારને વિષે માત્ર એક વૈરાગ્ય જ અભય છે !

જીવને જ્યાં સુધી સંતનો જોગ ન થાય ત્યાં સુધી, મતમતાંતરમાં મધ્યસ્થ રહેવું યોગ્ય છે.

સહજ.

જે પુરુષ આ ગ્રંથમાં સહજ નોંધ કરે છે,
તે પુરુષ માટે પ્રથમ સહજ તે પુરુષ લખે છે,

તેની હમણાં એવી દશા અંતરમાં રહી છે
કે કાંઈક વિના સર્વ સંસારી ઇચ્છાની પળ તેણે
વિસ્મૃતિ કરી નાંચી છે.

તે કંઈ પામ્યો પળ છે, અને પૂર્ણનો પરમ
મુમુક્ષુ છે. છેલ્લા માર્ગનો નિઃશંકા જીજ્ઞાસુ છે.

હમણાં જે આવરણો તેને હૃદય આવ્યાં છે,
તે આવરણોથી એને સ્વેદ નથી, પરંતુ વસ્તુભા-
વમાં થતી મંદતાનો સ્વેદ છે.

તે ધર્મની વિધિ, અર્થની વિધિ, કામની
વિધિ, અને તેને આધારે મોક્ષની વિધિને પ્ર-
કાશી શકે તેવો છે. ઘણાજ થોડા પુરુષોને

પ્રાપ્ત થયો હશે એવો એ કાઢનો ક્ષયોપશમી પુરુષ છે.

તેને પોતાની સ્મૃતિ માટે ગર્વ નથી, તર્ક માટે ગર્વ નથી, તેમ તે માટે તેનો પક્ષપાત પણ નથી; તેમ છતાં કંડક વહાર રાખવું પડે છે તેને માટે શ્વેદ છે.

તેનું અત્યારે એક વિષય વિના બીજા વિષય પ્રતિ ઠેકાણું નથી તે પુરુષ જોકે તીક્ષ્ણ ઉપયોગ વાળો છે; તથાપિ તે તીક્ષ્ણ ઉપયોગ બીજા કોઈ પણ વિષયમાં વાપરવા તે પ્રીતિ અશ્વરવતો નથી.

‘અનંતાનુબંધી’ નો બીજો પ્રકાર લખ્યો છે તે વિષે વિશેષાર્થ નીચે લખ્યાથી જાણશે. ઉદયથી અથવા ઉદાસભાવ સંયુક્ત મંદ

પરિણત બુદ્ધિથી ભોગાદિને વિષે પ્રવૃત્તિ થાય
 ત્યાં સુધીમાં જ્ઞાનીની આજ્ઞાપર પગ મુકીને
 પ્રવૃત્તિ થઈ ન સંભવે પણ જ્યાં ભોગાદિને વિષે
 તીવ્ર-તન્મયપણે-પ્રવૃત્તિ થાય ત્યાં, જ્ઞાનીની
 આજ્ઞાની કંઈ અંકુશતા સંભવે નહીં નિર્ભયપણે
 ભોગ પ્રવૃત્તિ સંભવે જે નિર્દ્વેશ પરિણામ કહ્યાં
 છે, તેવાં પરિણામ વર્તે ત્યાં પણ ‘અનંતાનુબંધી’
 સંભવ છે, તેમજ ‘હું સમજું છું, મને બાધ નથી
 એવાને એવા વફમમાં રહે; અને ‘ભોગથી નિવૃત્તિ
 ઘટે છે;’ અને વળી કંઈ પુરુષત્વ કરે તો થઈ
 શકવા યોગ્ય છતાં પણ મિથ્યાજ્ઞાની જ્ઞાનદશા
 માની ભોગાદિકમાં પ્રવર્ત્તના કરે ત્યાં પણ અનં-
 તાનુબંધી’ સંભવે છે. જાગૃતમાં જેમ ઉપયોગનું
 શુદ્ધપણું થાય તેમ તેમ સ્વપ્નદશાનું પરિક્ષીણ-
 પણું સંભવે.

મુંબઈ, અશાદ વદ ૦)), ૧૯૧૫,

સમસ્ત વિશ્વ ઘણું કરીને પરકથા, અને
પરવૃત્તિમાં વહું જાય છે. તેમાં રહી સ્થિરતા
ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ?

આવા અમૂલ્ય મનુષ્યપણાનો એક સમય
પણ પરવૃત્તિએ જવા દેવો યોગ્ય નથી; અને
કંઈપણ તેમ થયા કરે છે. તેનો ઉપાય કંઈ
વિશેષ કરી ગવેષવા યોગ્ય છે.

જ્ઞાતી પુરુષનો નિશ્ચય થઈ, અંતર્ભેદ ન
રહે, તો આત્મપ્રાપ્તિ સાવ સુલભ છે, એવું જ્ઞાતી
પોકારી ગયા છતાં કેમ લોકો ભુલે છે ?

મુંબઈ આસો શુદ્ધ ૧૩, સોમ, ૧૯૫૧.

નીચેના નિયમોપર બહુ લક્ષ અપાવું જોઈએ.

૧ એક વાત કરતાં તેના અપૂર્ણતામાં અવ-

શ્યવિના બીજી વાત ન કરવી જોડે.

૨ કહેનારની વાત પૂર્ણ સાંભળવી જોડે.

૩ પોતે ધીરજથી તેનો સદ્-ઉત્તર આપવો જોડે.

૪ જેમાં આત્મહલાયા કે આત્મહાનિ ન હોય તે વાત ઉચ્ચારવી જોડે.

૫ ધર્મ સંબંધી હમણાં બહુજ ઓછી વાત કરવી.

૬ લોકોથી ધર્મવ્યવહારમાં પડવું નહિ.

જાણ આટલું તારે અવશ્ય
કરવા જેવું છે.

૧ દેહમાં વિચાર કરનાર બેઠો છે તે દેહથી
ભિન્ન છે ? તે સુખી છે કે દુઃખી ? એ
સંભારી લે.

- ૨ દુઃખ લાગશે જ, અને દુઃખના કારણો પણ તને દ્રષ્ટિગોચર થશે. તેમ છતાં કદાપિ ન થાય તો મારાં કોઈ ભાગને વાંચી જા, એટલે સિદ્ધિ થશે, તે ટાળવા માટે જે ઉપાય છે તે એટલોજ કે તેથી વાહ્યાભ્યંતર રહિત થવું.
- ૩ રહિત થવાય છે, ઓર દશા અનુભવાય છે, એ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું.
- ૪ તે સાધન માટે સર્વસંગપરિત્યાગી થવાની આવશ્યકતા છે. “નિર્ગ્રંથ સદ્ગુરુનાં ચરણમાં જડને પડવું યોગ્ય છે.”
- ૫ જેવા ભાવથી ચડાય તેવા ભાવથી સર્વ કાઢ રહેવા માટેની વિચારણા પ્રથમ કરી લે જો તને પૂર્વ કર્મ બઢવાન લાગતાં હોય તો અત્યાગી, દેશ ત્યાગી, રહીને

પણ તે વસ્તુને વિસારીશ નહીં.

૬ પ્રથમ ગમે તેમ કરી તું તારું જીવન જાણ.
જાણવું શામાટે કે ભવિષ્યસમાધિ થવા,
અત્યારે અપ્રમાદી થવું.

૭ તે આયુષ્યનો માનસિક આત્મોપયોગ તો
નિર્વેદમાં રાખ.

૮ જીવન વહુ ટૂંકું છે, ઉપાધિ વહુ છે, અને
ત્યાગ થઈ શકે તેમ નથી તો, નીચેની
વાત પુનઃ પુનઃ લક્ષમાં રાખ.

૧ જિજ્ઞાસા તે વસ્તુની રાખવી.

૨ સંસારને બંધન માનવું.

૩ પૂર્વકર્મ નથી એમ ગણી પ્રત્યેક ધર્મ
સેવ્યા જવો. તેમ છતાં પૂર્વકર્મ નડે
તો શોક કરવો નહીં.

૪ દેહની જેટલી ચિંતા રાખે છે તેટલી

નહીં પણ એથી અનંત ગણી ચિંતા
આત્માની રાખ, કારણ અનંત ભવ
એક ભવમાં ટાલવા છે.

૫ ન ચાલે તો પ્રતિશ્રોતી થા.

૬ જેમાંથી જેટલું થાય તેટલું કર.

૭ પરિણામિક વિચારવાળો થા.

૮ અનુત્તરવાસી થઈને વર્ત.

૯ છેવટનું સમયે સમયે ચુકીશ નહીં
એજ મહામણ, અને એજ ધર્મ સમ-
જીને અલ્પ ભાષી થનારને પશ્ચાત્તાપ
કરવાનો થોડો જ અવસર સંભવે.

સહજ-પ્રકૃતિ,

૧ પરહિત એજ નિજાહિત સમજવું, અને પર-
દુઃખ એ પોતાનું દુઃખ સમજવું.

- ૨ સુખ, દુઃખ એ બન્ને મનની કલ્પના છે.
- ૩ ક્ષમા એજ મોક્ષનો ભવ્ય દરવાજો છે.
- ૪ સઘળા સાથે નમ્રભાવથી વસવું એજ સ્વરૂં
ભૂષણ છે.
- ૫ શાંત સ્વભાવ એ જ સજ્જનતાનું સ્વરૂં
મૂલ છે.
- ૬ સ્વરા સ્નેહીની ચાહના એ સજ્જનતાનું
સ્વાસ લક્ષણ છે.
- ૭ દુર્જનનો ઓછો સહવાસ.
- ૮ વિવેક વુદ્ધિથી સઘળું આચરણ કરવું.
- ૯ દ્વેષભાવ એ વસ્તુ ક્ષેરરૂપ માનવી.
- ૧૦ ધર્મકર્મમાં વૃત્તિ રાખવી.
- ૧૧ નિતિના બાંધાપર પગ ન મૂકવો.
- ૧૨ જિતેન્દ્રિય થવું.
- ૧૩ જ્ઞાનચર્ચા અને વિગ્રાવિલાસનાં તથા

શાસ્ત્રાધ્યયનમાં ગુંથાવું.

૧૪ ગંભીરતા રાખવી.

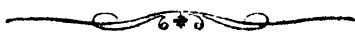
૧૫ સંસારમાં રહ્યા છતાં ને તે નીતિથી મો-
ગવતા છતાં વિદેહી દશા રાખવી.

૧૬ પરમાત્માની ભક્તિમાં ગુંથાવું.

૧૭ પરનિંદા એ જ સર્વજ્ઞ પાપ માનવું.

૧૮ દુર્જનતા કરી ફાવવું એજ હારવું એમ
માનવું.

૧૯ આત્મજ્ઞાન અને સજ્જનસંગત રાખવાં.

સ્મૃતિમાં રાખવાયોગ્ય મહાવાક્યો.

૧ એક મેદે નિયમ એ જ આ જગતનો
પ્રવર્તક છે !

૨ જે મનુષ્ય સત્પુરુષોના ચરિત્ર રહસ્યને
પામે છે, તે મનુષ્ય પરમેશ્વર થાય છે !

- ૩ ચંચલચિત્ત એ જ સર્વ વિષમ દુઃખનું મૂલ્યું છે.
- ૪ જ્ઞાણાનો મેળાપ અને થોડા સાથે અતિ સમાગમ એ બન્ને સમાન દુઃખદાયક છે.
- ૫ સમ સ્વભાવીનું મળવું એને જ્ઞાનીઓ એકાંત કહે છે.
- ૬ ઇન્દ્રિયો તમને જીતે અને સુખ માનો તે કરતાં તેને તમે જીતવામાં જ સુખ આનંદ અને પરમપદ પ્રાપ્ત કરશો.
- ૭ રાગ વિના સંસાર નથી, અને સંસાર વિના રાગ નથી.
- ૮ યુવાવયનો સર્વ સંગ પરિત્યાગ પરમ પદને આપે છે.
- ૯ તે વસ્તુના વિચારમાં પહોંચો કે જે વસ્તુ અતીન્દ્રિય સ્વરૂપ છે.

ગુણીના ગુણમાં અનુરક્ત થાઓ.

વત્રીસ યોગ.

નીચેના વત્રીસ યોગનો સંગ્રહ કરી આત્માને
ઉજ્વલ કરવાનું સત્પુરુષો કહે છે.

૧ મોક્ષ સાધક યોગ માટે શિષ્યે આચાર્ય
સમીપે આલોચના કરવી.

૨ અલોચના બીજા પાસે પ્રકાશવી નહીં.

૩ આપત્તિકાળે પણ ધર્મનું દ્રઢપણું ત્યાગવું
નહીં.

૪ લોક, પરલોકના સુખના ફલની વાંછના
વિના તપ કરવો.

૫ શિક્ષા મઢી તે પ્રમાણે યત્નાથી વર્તવું;
અને નવી શિક્ષા વિવેકથી ગ્રહણ કરવી.

૬ મમત્વનો ત્યાગ કરવો.

- ७ गुप्त तप करवो.
- ८ निर्लोभता राखवी.
- ९ परिसह उपसर्गने जीतवा.
- १० सरळ चित्त राखवुं.
- ११ शुद्ध आत्मसंयम पाळवो.
- १२ शुद्ध समकित राखवुं.
- १३ चित्तनी एकाग्र समाधि राखवी.
- १४ कपट रहित आचार पाळवो.
- १५ विनय करवा योग्य पुरुषोना यथायोग्य विनय करवो.
- १६ संतोषथी करीने तृष्णानी मर्यादा टुकी करी नांखवी.
- १७ वैराग्यभावनामां निमग्न रहेवुं.
- १८ माया रहित वर्त्तवुं.
- १९ सुद्ध करणीमां सावधान थवुं.

- २० सम्बरने आदरवो अने पापने रोकवां.
- २१ पोताना दोष समभाव पूर्वक टाळवा.
- २२ सर्व प्रकारना विषयथी विरक्त रहेवुं.
- २३ मूळ गुणे पंचमहाव्रतने विशुद्ध पाळवां.
- २४ उत्तर गुणे पंचमहाव्रतने विशुद्ध पाळवां.
- २५ उत्साहपूर्वक कार्योंत्सर्ग करवो.
- २६ ज्ञान ध्यानमां प्रमादरहित ब्रवर्त्तन करवुं.
- २७ हमेशां आत्मचरित्रमां सूक्ष्म उपयोगथी बर्तवुं.
- २८ जितेंद्रियता अर्थे एकाग्रता पूर्वक ध्यान करवुं.
- २९ मरणांत दुःखथी पण भय पामवो नहीं.
- ३० स्त्री आदिकना संगने त्यागवो.
- ३१ प्रायश्चित्त विशुद्धि करवी.
- ३२ मरणकाले आराधना करवी.

ए अकेको योग अमूल्य छे. सघळा सं-
ग्रह करनार परिणामे अनंत सुखने पामे छे.

हे जीव ! तुं भूल मा.

सुख अंतरमां छे, ते बहार शोधवाथी
नहीं मळे.

अंतरनुं सुख अंतरनी स्थितिमां छे स्थिति
थवा माटे बाह्य पदार्थों संबंधीनुं आश्चर्य भूल.

स्थिति रहेवी बहु विकट छे, निमित्ताधीन
फरी फरी वृत्ति चलित थइ जाय छे; एवो द्रढ
उपयोग राखवो जोइए.

ए क्रम यथायोग्य चलाव्यो आवीश तो
तुं मुंझाइश नहीं, निर्भय थइश.

हे जीव ! तुं भूल मा.

बखते बखते उपयोग चूफी कोइने रंजन

કરવામાં, કોઈથી રંજન થવામાં, વા, મનની નિર્બળતાને લીધે અન્ય પાસે મંદ થઈ જાય છે; એ ભૂલ થાય છે; તે ન કર.

હે જીવ ! તું ભ્રમામા, તને હિત કહું છું.

અંતરમાં સુખ છે, બહાર શોધવાથી મલશે નહીં.

અંતરનું સુખ અંતરની સમશ્રેણીમાં છે; સ્થિતિ થવા માટે બાહ્ય પદાર્થોનું વિસ્મરણ કર; આશ્ચર્ય ભૂલ.

સમશ્રેણી રહેવી બહુ દુર્લભ છે; નિમિત્તાધીન વૃત્તિ ફરી ફરી ચલિત થઈ જશે, ન થવા અચળ ગંભારે ઉપયોગ રાખ.

આ ક્રમ યથાયોગ્યપણે ચાલ્યો આવ્યો તો, તું જીવન ત્યાગ કરતો રહીશ; મુંઝાઈશ નહીં, નિર્ભય થઈશ.

ૐ નમઃ

સર્વ જીવ સુખને ઇચ્છે છે.

દુઃખ સર્વને અપ્રિય છે.

દુઃખથી મુક્ત થવા સર્વ જીવ ઇચ્છે છે.

વાસ્તવિક તેનું સ્વરૂપ ન સમજવાથી તે
દુઃખ મટતું નથી.

તે દુઃખના આત્યંતિક અભાવનું નામ
મોક્ષ કહીએ છીએ.

અત્યંત વીતરાગ થયા વિના આત્યંતિક
મોક્ષ હોય નહીં.

સમ્યગ્જ્ઞાન વિના વીતરાગ થઈ શકાય
નહીં.

સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અસમ્યક્ કહે-
વાય છે.

વસ્તુની જે સ્વભાવે સ્થિતિ છે, તે સ્વ-

ભાવે તે વસ્તુની સ્થિતિ સમજાવી તેને સમ્ય-
ગ્જ્ઞાન કહીએ છીએ.

સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શનથી પ્રતીત થયેલા આ-
ત્મભાવે વર્તવું તે ચારિત્ર છે. એ ત્રણેની એકતાથી
મોક્ષ થાય.

જીવ સ્વભાવિક છે.

જીવ અનંત છે.

પરમાણું અનંત છે.

જીવે અને પુદ્ગલ સંબંધ છે, ત્યાં સુધી
સકર્મ જીવ કહેવાય.

ભાવકર્મનું વીજું નામ વિભાવ કહેવાય છે.

ભાવકર્મના હેતુથી જીવ પુદ્ગલ ગ્રહે છે.

તેથી તૈજસાદિ શરીર અને ઔદારિકાદિ
શરીરનો યોગ થાય છે.

ભાવકર્મથી વિમુક્ત થાય તો નિજ ભાવ

પરિણામી થાય.

સમ્યગ્દર્શન વિના વાસ્તવિકપણે જીવ
ભાવકર્મથી વિમુક્ત ન થઈ શકે.

સમ્યગ્દર્શન થવાનો મુખ્ય હેતુ જિન વચ-
નથી તત્વાર્થે પ્રતીતિ થઈ તે છે.

અનન્ય શરણના આપનાર એવા

શ્રી સદ્ગુરુદેવને અત્યંત

ઝક્તિથી નમસ્કાર.

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા
જ્ઞાની પુરુષોએ નીચે કહ્યાં છે તે છ પદને
સમ્યગ્દર્શનનાં નિવાસનાં સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક
કહ્યાં છે.

પ્રથમપાઠ:-

“આત્મા છે.” જેમ ઘટપટઆદિ પદાર્થો છે તેમ આત્મા પણ છે. અમુક ગુણ હોવાને લીધે જેમ ઘટપટઆદિ હોવાનું પ્રમાણ છે; તેમ સ્વપરપ્રકાશક એવી ચૈતન્ય-સત્તાનો પ્રત્યક્ષ ગુણ જેને વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણ છે.

બીજું પદ:-

“આત્મા નિત્ય છે” ઘટપટઆદિ પદાર્થો અમુક કાલવર્ત્તિ છે. આત્મા ત્રિકાલવર્ત્તિ છે. ઘટપટઆદિ ‘સંયોગે કરી’ પદાર્થ છે. આત્મા ‘સ્વભાવે કરીને’ પદાર્થ છે, કેમકે તેની ઉત્પત્તિ માટે કોઈ પણ સંયોગો અનુભવ યોગ્ય થતા નથી. કોઈ પણ સંયોગી દ્રવ્યથી ચેતનસત્તા

પ્રગટ થવા યોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે. અસંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે, કેમકે જેની કોઈ સંયોગથી ઉત્પત્તિ ન હોય; તેનો કોઈને વિષે લય પગ હોય નહીં.

ત્રીજું પદ:—

“ આત્મા કર્તા છે. ” સર્વ પદાર્થ, અર્થ-ક્રિયા સંપન્ન છે. કંઈને કંઈ પરિણામ ક્રિયા-સહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આવે છે. આત્મા પણ ક્રિયાસંપન્ન છે. ક્રિયાસંપન્ન છે માટે કર્તા છે. તે કર્તાપણું ત્રિવિધ શ્રી જિને વિવેચ્યું છે; પરમાર્થથી સ્વભાવ પરિણતિએ ‘નિજ સ્વરૂપનો કર્તા છે.’ અનુપચરિત (અનુભવમાં આવવા યોગ્ય—વિશેષ સંબંધ સહિત) વ્યવહારથી તે આત્મા ‘કર્મનો કર્તા છે.’ ઉપચારથી ‘ઘર, નગર આદિના કર્તા છે.’

ચોથું પદ:—

“આત્મા ભોક્તા છે” જે જે કંઈ ક્રિયા છે તે તે સર્વ સફળ છે, નિરર્થક નથી. જે કંઈ પણ કરવામાં આવે છે તેનું ફળ ભોગવવામાં આવે એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. વિષ સ્વાધાથી વિષનું ફળ; સાકર સ્વાધાથી સાકરનું ફળ; અગ્નિસ્પર્શથી તે અગ્નિસ્પર્શનું ફળ; હીમને સ્પર્શ કરવાથી હીમસ્પર્શનું જેમ ફળ થયા વિના રહેતું નથી; તેમ કષાયાદિ, કે અકષાયાદિ જે કંઈ પણ પરિણામે આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પણ થવા યોગ્ય જ છે, અને તે થાય છે તે ક્રિયાનો આત્મા કર્તા હોવાથી ભોક્તા છે. ’

પાંચમું પદ:—

“મોક્ષપદ છે” જે અનુપચરિત વ્યવહાર

રથી જીવને કર્મનું કર્તાપણું નિરૂપણ કર્યું,
 કર્તાપણું હોવાથી ભોક્તા પણું નિરૂપણ કર્યું,
 તે કર્મનું ટલવા પણું પણ છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ
 કષાયાદિનું ત્રિવિધપણું હોય પણ તેના અનભ્યા-
 સથી તેના અપરિચયથી—તેને ઉપશમ કરવાથી
 તેનું મંદપણું દેખાય છે, તે ક્ષીણ થવા યોગ્ય
 દેખાય છે; ક્ષીણ થઈ શકે છે. તે તે બંધભાવ
 ક્ષીણ થઈ શકવા યોગ્ય હોવાથી તેથી રહિત
 એવો જે શુદ્ધ આત્મ સ્વભાવ તે રૂપ ‘ મોક્ષ-
 પદ છે. ’

ઠતું પદ:—

‘ તે મોક્ષના ઉપાય છે. ’ જો કદી કર્મ-
 બંધ માત્ર થયા કરે એમ જ હોય તો તેની
 નિવૃત્તિ કોઈ કાળે સંભવે નહીં, પણ કર્મ-
 બંધથી ત્રિપરિત સ્વભાવવાળાં એવા જ્ઞાન,

દર્શન, સમાધિ, વૈરાગ્ય, ભક્ત્યાદિ સાધન
 પ્રત્યક્ષ છે. જે સાધનના બંધે કર્મબંધ શિથિલ
 થાય છે.—ઉપશમ પામે છે—ક્ષીણ થાય છે, ‘માટે
 તે જ્ઞાન, દર્શન, સંયમાદિ મોક્ષ પદના ઉપાય છે.’

શ્રી જ્ઞાનીપુરુષોણ સમ્યગ્દર્શનના મુખ્ય
 નિવાસભૂત કહ્યાં એવાં આ છ પદ અત્રે સંક્ષે-
 પમાં જણાવ્યાં છે. સમીપમુક્તિગામી જીવને
 સહજ વિચારમાં તે સપ્રમાણ થવા યોગ્ય છે,
 પરમ નિશ્ચયરૂપ જણાવા યોગ્ય છે. તેનો સર્વ
 વિભાગે વિસ્તાર થઈ તેના આત્મામાં વિવેક
 થવા યોગ્ય છે. આ છ પદ અત્યંત સંદેહરહિત
 છે, એમ પરમપુરુષે નિરૂપણ કર્યું છે. એ છ
 પદનો વિવેક જીવને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થ
 કહ્યો છે. અનાદિ સ્વપ્નદશાને લીધે ઉત્પન્ન
 થયેલો એવો જીવનો અહંભાવ—મમત્વભાવ—તે

નિવૃત્ત થવાને અર્થે આ છ પદની જ્ઞાનપુરુષોએ
 દેશના પ્રકાશી છે. તે સ્વપ્ન દશાથી રહિત
 માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે, એમ જો જીવ પરિણામ
 કરે. તો સહજ માત્રમાં તે જાગૃત થઈ સમ્ય-
 ગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય; સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થઈ
 સ્વસ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામે. કોઈ વિનાશી,
 અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને વિષે તેને હર્ષ,
 શોક, સંયોગ, ઉત્પન્ન ન થાય. તે વિચારો
 સ્વસ્વરૂપને વિષેજ શુદ્ધપણું, સંપુર્ણ પણું,
 અવિનાશીપણું અત્યંત આનંદપણું અંતર
 રહિત તેના અનુભવમાં આવે છે. સર્વ વિભા-
 વપર્યાયમાં માત્ર પોતાને અધ્યાસથી એક્યતા
 થઈ છે, તથા કેવલ પોતાનું ભિન્નપણુંજ છે એમ,
 સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ-અત્યંત પ્રત્યક્ષ-અપરોક્ષ તેને
 અનુભવ થાય છે. વિનાશી અથવા અન્ય પદ-

થેના સંયોગને વિષે તેને ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ બાધા રહિત સંપૂર્ણ મહાત્મ્યનું ઠેકાણું એવું નિજસ્વ-રૂપ જાણી, વેદી, તે કૃતાર્થ થાય છે. જે જે પુરુષોને 'એ છ પદ સપ્રમાણ' એવાં પરમ પુરુષનાં વચને આત્માનો નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરુષો સર્વ સ્વરૂપને પામ્યા છે. આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ સર્વ સંગથી રહિત થયા છે, થાય છે, અને ભાવિકાલમાં પણ તેમજ થશે.

જે સત્પુરુષોએ જન્મ, જરા, મરણનો નાશ કરવાવાળો, સ્વસ્વરૂપમાં સહજ અવસ્થાન થવાનો ઉપદેશ કહ્યો છે, તે સત્પુરુષોને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કારણ-કરુણાને નિત્ય પ્રત્યે નિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મ-સ્વભાવ પ્રગટે છે એવા સર્વ સત્પુરુષો, તેના

ચરણાવિંદ સદાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહો !

જે છ પદથી; સિદ્ધ છે એવું આત્મસ્વરૂપ તે જેના વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે, જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વ કાલ જીવ સંપૂર્ણ આનંદને પ્રાપ્ત થઈ નિર્ભય થાય છે, તે વચનના કહેનાર એવા સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે, કેમકે જેનો પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે એવો પરમાત્મભાવ તે જેણે કંઈ પણ ઇચ્છા વિના માત્ર નિષ્કાળ કરુણા શીલતાથી આપ્યો; એમ છતાં પણ જેણે અન્ય જીવન વિષે ' આ મારો શિષ્ય છે, અથવા ભક્તિનો કર્તા છે, માટે મારો છે, ' એમ કદી જોયું નથી; એવા જે સત્પુરુષ, તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરી ફરી નમસ્કાર હો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરુપણ

કરી છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કલ્યાણને
 અર્થે કહી છે. જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્-
 ગુરુના આત્માની ચેષ્ટાને વિપે વૃત્તિ રહે, અપૂર્વ
 ગુણ દૃષ્ટિગોચર થઈ અન્ય સ્વચ્છંદ મટે, અને
 સહેજે આત્મબોધ થાય એમ જાણીને જે ભક્તિનું
 નિરૂપણ કર્યું છે તે ભક્તિને અને તે સત્પુરુષોને
 ફરી ફરી ત્રિકાલ નમસ્કાર હો !

જો કદિ પ્રગટપણે વર્તમાનમાં કેવલજ્ઞા-
 નની ઉત્પત્તિ થઈ નથી, પણ જેના વચનના
 વિચારયોગે શક્તિપણે કેવલજ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ
 જાણ્યું છે, શ્રદ્ધાપણે કેવલજ્ઞાન થયું છે, વિચા-
 રદશાએ કેવલજ્ઞાન થયું છે, ઇચ્છાદશાએ
 કેવલજ્ઞાન થયું છે, મુખ્ય નયના હેતુથી કેવ-
 લજ્ઞાન વર્તે છે, તે કેવલજ્ઞાન-સર્વ અવ્યા બાધ
 સુખનું પ્રગટ કરનાર-જેના યોગે સહજ માત્રમાં

જીવ પામવાયોગ્ય થયો, તે સત્પુરુષના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ ભક્તિએ નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો ! !

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર. ”

પત્ર ૩૨૩

પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે, તેની સાથે ૩ પ્રશ્નો છૂટાં લખ્યાં છે, તે પળ પ્રાપ્ત થયાં છે. જે ૩ પ્રશ્નો લખ્યાં છે, તે પ્રશ્નો મુમુક્ષુ જીવને વિચારવા હિતકારી છે.

જીવ, કાયા પદાર્થપણે જૂદા છે, પળ સંબંધપણે સહચારી છે, કે જ્યાં સુધી તે દેહથી જીવને કર્મનો ભોગ છે. શ્રી જિને જીવ અને કર્મનો ક્ષીર, નીરની પેઠે સંબંધ કહ્યો છે તેનો હેતુ પળ એ જ છે કે, ક્ષીર અને નીર એકત્ર થયાં સ્પષ્ટ

દેહાચ છે, છતાં પરમાર્થે તે જૂદાં છે; પદાર્થપણે
 ભિન્ન છે; અગ્નિપ્રયોગે તે પાછાં સ્પષ્ટ જૂદાં પડે
 છે. તેમ જીવ અને કર્મનો સંબંધ છે; કર્મનો
 મુખ્ય આકાર કોઈ પ્રકારે દેહ છે, અને જીવ
 ઇન્દ્રિયાદિદ્વારા ક્રિયા કરતો જાણી જીવ છે એમ
 સામાન્યપણે કહેવાય છે, પણ જ્ઞાનદશા આવ્યા-
 વિના જીવ કાયાનું જે સ્પષ્ટ જૂદાપણું છે તે,
 જીવને ભાસ્યામાં આવતું નથી, તથાપિ ક્ષીરનીર
 વત્ જૂદાપણું છે. જ્ઞાનસંસ્કારે તે જૂદાપણું સાવ
 સ્પષ્ટ વર્તે છે. હવે ત્યાં એમ પ્રશ્ન કર્યું છે કે,
 “ જો જ્ઞાને કૌંરી જીવ ને કાયા જૂદાં જાણ્યાં
 છે, તો પછી વેદનાનું વેદવું અને માનવું શાથી થાય
 છે ? તે પછી થવું ને જોડા. ” એ પ્રશ્ન જો કે
 થાય છે, તથાપિ તેનું સમાધાન આ પ્રકારે છે:—
 “ સૂર્યથી તપેલા એવા પથ્થર તે સૂર્યના અસ્ત થયા

પછી પણ અમુક વચ્ચે સુધી તપ્યા રહે છે, અને પછી સ્વરૂપને મજે છે; તેમ પૂર્વના અજ્ઞાન સંસ્કારથી ઉપાર્જિત કરેલાં એવાં વેદનાદિ તાપ તેનો આ જીવને સંબંધ છે. જ્ઞાનયોગનો કોઈ હેતુ થયો, તો પછી અજ્ઞાન નાશ પામે છે અને તેથી ઉત્પન્ન થનારું એવું ભાવિકર્મ નાશ પામે છે, પણ તે અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલું એવું વેદનીયકર્મ તે અજ્ઞાનના સૂર્યની પેઠે અસ્ત થયા પછી પથ્થરરૂપ એવા આ જીવને સંબંધમાં છે; જે આયુષ્યકર્મના નાશથી નાશ પામે છે. ભેદ ઇટલો છે કે, જ્ઞાનીપુરુષને કાયાને વિષે વ્યાત્મબુદ્ધિ થતી નથી; અને આત્માને વિષે કાયાબુદ્ધિ થતી નથી; બેય સ્પષ્ટ ભિન્ન તેના જ્ઞાનમાં વર્તે છે. માત્ર પૂર્વ સંબંધ—જેમ પથ્થરને સૂર્યના તાપનો પ્રસંગ છે તેની પેઠે—હોવાથી વેદનીયકર્મ આયુષ્ય પૂર્ણતાસુધી અવિષમ ભાવે વેદવું

થાય છે, પણ તે વેદના વેદતાં જીવને સ્વરૂપજ્ઞા-
 નનો ભંગ થતો નથી, અથવા જો થાય છે તો,
 તે જીવને તેવું સ્વરૂપજ્ઞાન સંભવતું નથી. આત્મ-
 જ્ઞાન હોવાથી પૂર્વોપાર્જિત વેદનીયકર્મ નાશ જ પામે
 એવો નિયમ નથી. તે તેની સ્થિતિએ નાશ પામે;
 વળી તે કર્મ જ્ઞાનને આવરણ કરનારું નથી;
 અવ્યાવાધપણને આવરણરૂપ છે; અથવા ત્યાંસુધી
 સંપૂર્ણ અવ્યાવાધપણું પ્રગટતું નથી; પણ સંપૂર્ણ
 જ્ઞાન સાથે તેને વિરોધ નથી. સંપૂર્ણ જ્ઞાનીને
 આત્મા આવ્યાવાધ છે એવો નિજરૂપ અનુભવ વર્તે
 છે, તથાપિ સંબંધપણે જોતાં તેનું આવ્યાવાધપણું
 વેદનીયકર્મથી અમુક ભાવે રોકાયેલ છે,—જો કે
 તે કર્મમાં જ્ઞાનીને આત્મબુદ્ધિ નહીં હોવાથી અવ્યા-
 વાધ ગુણને પણ માત્ર સંબંધ—આવરણ છે; સાક્ષાત્—
 આવરણ નથી.

વેદના વેદતાં જીવને કંઈ પળ વિષમભાવ થવો તે, અજ્ઞાનનું લક્ષણ છે, પળ વેદના છે તે અજ્ઞાનનું લક્ષણ નથી. પૂર્વોપાર્જિત અજ્ઞાનનું ફળ છે; વર્તમાનમાં તે માત્ર પ્રારબ્ધરૂપ છે. તેને વેદતાં જ્ઞાનીને અવિષમપણુ છે, એટલે જીવ ને કાયા જૂદાં છે એવો જે જ્ઞાનાયોગ, તે-જ્ઞાની પુરુષનો-અવાધ જ રહે છે. માત્ર વિષમભાવરહિતપણુ છે, એ પ્રકાર જ્ઞાનને અવ્યાવાધ છે. વિષમભાવ છે તે, જ્ઞાનને બાધકારક છે. દેહમાં દેહબુદ્ધિ, અને આત્મામાં આત્મબુદ્ધિ, દેહથી ઉદાસીનતા અને આત્મામાં સ્થિતિ છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષનો વેદનાહ્લય તે પ્રારબ્ધ વેદનારૂપ છે; નવાં કર્મનો હેતુ નથી.

વીજું પ્રશ્ન, “ પરમાત્મસ્વરૂપ સર્વ ઠેકાણે સરખું છે; સિદ્ધ અને સંસારી જીવ સરખા છે; ત્યારે સિદ્ધની સ્તુતિ કરતાં કંઈ વાધ છે કે

કેમ ? ” એ પ્રકારનું પ્રશ્ન છે:—પરમાત્માસ્વરૂપ પ્રથમ વિચારવાયોગ્ય છે. વ્યાપકપણે પરમાત્માસ્વરૂપ સર્વત્ર છે કે કેમ ? તે વાત વિચારવાયોગ્ય છે. સિદ્ધ અને સંસારી જીવો એ, સમસત્તાવાન સ્વરૂપે છે, એ નિશ્ચય જ્ઞાનીપુરુષોએ કર્યો છે, તે યથાર્થ છે. તથાપિ ભેદ એટલો છે કે, સિદ્ધને વિષે તે સત્તા પ્રગટપણે છે; સંસારી જીવો એ સમસત્તાવાન સ્વરૂપે છે, એ નિશ્ચય જ્ઞાનીપુરુષોએ કર્યો છે તે યથાર્થ છે, તથાપિ ભેદ એટલો છે કે સિદ્ધને વિષે તે સત્તા પ્રગટપણે છે, સંસારી જીવને વિષે તે સત્તા સત્તાપણે છે;—જેમ દીવાને વિષે અગ્નિ પ્રગટે છે, અને ચક્રમકને વિષે અગ્નિ સત્તાપણે છે તે પ્રકારે. દીવાને વિષે અને ચક્રમકને વિષે જે અગ્નિ છે, તે અગ્નિપણે સમ છે. વ્યક્તિપણે (પ્રગટતાં) અને શક્તિપણે (સત્તામાં)

ભેદ છે; પણ વસ્તુની જ્ઞાતિપણે ભેદ નથી. તે પ્રકારે
 સિદ્ધના જીવને વિષે જે ચેતનસત્તા છે, તે જ સૌ
 સંસારી જીવને વિષે છે; ભેદ માત્ર પ્રગટ-અપ્રગ-
 ટપણાનો છે. જેને તે ચેતનસત્તા પ્રગટી નથી એવા
 સંસારી જીવને તે સત્તા પ્રગટવાનો હેતુ, પ્રગટ
 સત્તા જેને વિષે છે એવા સિદ્ધ ભગવંતનું સ્વરૂપ
 તે, વિચારવાયોગ્ય છે; ધ્યાન કરવાયોગ્ય છે;
 સ્તુતિ કરવાયોગ્ય છે; કેમકે તેથી આત્માને નિજ-
 રૂપનો વિચાર, ધ્યાન સ્તુતિ કરવાનો પ્રકાર થાય
 છે; કે જે કર્તવ્ય છે સિદ્ધસ્વરૂપ જેવું આત્મસ્વરૂપ
 છે, એવું વિચારીને અને આ આત્માને વિષે તેનું
 વર્તમાનમાં અપ્રગટપણું છે, તેનો અભાવ કરવા
 તે સિદ્ધસ્વરૂપનો વિચાર, ધ્યાન, તથા સ્તુતિ ઘટે
 છે; એ પ્રકાર જાણી સિદ્ધની સ્તુતિ કરતાં કંઈ
 બાધ જણાતો નથી.

“ આત્મસ્વરૂપમાં જગત્ નથી. ” એવી વેદાંતે વાત કહી છે, અથવા એમ ઘટે છે, બાહ્ય જગત્ નથી, એવો અર્થ માત્ર જીવને ઉપશમ થવા અર્થે માનવો યોગ્ય ગણાય.

એમ એ ત્રણ પ્રશ્નોનું સંક્ષેપ સમાધાન લખ્યું છે. તે, વિશેષ કરી વિચારશો. કંઈ વિશેષ સમાધાન જાણવા ઇચ્છા થાય તો લખશો. જેમ વૈરાગ્ય, ઉપશમનું વર્દ્ધમાનપણુ થાય તેમ હાલ તો કર્તવ્ય છે.

મોહમયી, અશાહ શુદ્ધ ૬ રવિ, ૧૯૫૦.

પત્ર ૨૨૯.

જે પ્રમાણે જ્ઞાનનું પ્રકાશવું છે, તે પ્રમાણે ૪ શબ્દાદિ વ્યવહારિક પદાર્થને વિષેથી નિસ્પૃહપણું વર્તે છે. આત્મ સુખે કરી પરિતૃપ્તપણુ વર્તે છે.

અન્ય સુખની જે ઇચ્છા નહિ થતી તે પૂર્ણજ્ઞાનનું લક્ષણ છે.

જ્ઞાની અનિત્ય જીવનમાં નિત્યપણું પ્રાપ્ત કરે છે, એમ જે લખ્યું છે તે, એવા આશયથી લખ્યું છે કે, તેને મૃત્યુને માટે નિર્ભયપણું વર્તે છે. જેને એમ હોય તેને પછી અનિત્યપણા વિષે રહ્યા છે, એમ કહીએ નહીં તો તે વાત સત્ય છે.

સ્વરૂં આત્મભાન થાય છે તેને, “ હું ” અન્યભાવનો અકર્તા હું, એવો બોધ ઉત્પન્ન થઈ અહંપ્રત્યાયિબુદ્ધિ તે વિલય પામે છે; એવું જે આત્મ-ભાન તે વારંવાર ઉજ્જ્વલપણે વર્ત્યા કરે છે, તથાપિ જેમ ઇચ્છિએ તેમ તો નહીં.

૧૯૪૮, વૈશાખ શુદ્ધ ૪, શનિવાર.

સમાધિરૂપ.

જગત્ આત્મરૂપ માનવામાં આવે; જે થાય તે યોગ્ય જ માનવામાં આવે; પરના દોષ જોવામાં ન આવે; પોતાના ગુણનું ઉત્કૃષ્ટપણું સહન કરવામાં આવે; તો જ આ સંસારમાં રહેવું યોગ્ય છે. બીજી રીતે નહીં.

કાર્તિક સુદિ ૮ સોમે, ૧૯૪૮.

શ્રી૦ રાયચંદ પ્રણામ.

હું કેવળ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ સહજ નિજ અનુભવસ્વરૂપ છું.

વ્યવહારદષ્ટિથી માત્ર આ વચનનો વક્તા છું.

પરમાર્થથી તો માત્ર તે વચનથી વ્યંજીત મૂળ અર્થરૂપ છું.

તમારાથી જગત્ ભિન્ન છે અભિન્ન છે,
ભિન્નાભિન્ન છે.

ભિન્ન, અભિન્ન, ભિન્નાભિન્ન, એવો અવકાશ
સ્વરૂપમાં નથી.

વ્યવહારદૃષ્ટિથી તેનું નિરૂપણ કરીએ છીએ.

જગત્ મારા વિષે માસ્યમાન હોવાથી અભિન્ન
છે. પણ જગત્ જગત્ સ્વરૂપે છે, હું સ્વસ્વરૂપે છું,
તથા જગત્ મારાથી કેવળ ભિન્ન છે. તે બે
દૃષ્ટિથી જગત્ મારાથી ભિન્ન ભિન્ન છે.

ૐ શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય.

પત્ર ૬-૨.

આત્મસાધન.

દ્રવ્ય—હું એક છું. અસંગ છું, સર્વ પરમા-
વર્થી મુક્ત છું.

ક્ષેત્ર—અસંખ્યાત નિજ અવગાહના પ્રમાણ છું.

કાલ—અજર—અમર, શાશ્વત છું. સ્વપર્યાયપ-

રિણામી સમયાત્મક છું.

ભાવ—શુદ્ધ ચૈતન્ય માત્ર નિર્વિકલ્પદૃષ્ટા છું.

પત્ર ૧૧૩

આનંદ મૂર્તિસત્સ્વરૂપને અભેદ ભાવે ત્રણે
કાલ નમસ્કાર કરું છું.

પરિભ્રમણ કરતો જીવ અનાદિકાલથી અ-
ત્યાર સુધીમાં અપૂર્વને પામ્યો નથી; જે પામ્યો છે
તે બંધું પૂર્વાનુપૂર્વ છે. એ સઘઙ્ગાંની વાસનાનો ત્યાગ
કરવાનો અભ્યાસ કરશો. દૃઢ પ્રેમથી અને
પરમોહાસથી એ અભ્યાસ જયવંત થશે, અને તે
કાલે કરીને મહા પુરુષના યોગે અપૂર્વની
પ્રાપ્તિ કરાવશે.

સર્વ પ્રકારની ક્રિયાનો, યોગનો, જપનો, તપનો અને તે શિવાયના પ્રકારનો લક્ષ્ એવો રાખજો કે, આત્માને છોડવા માટે સર્વે છે; બંધનને માટે નથી; જેથી બંધન થાય એ બધાં (ક્રિયાથી કરીને સઘળા યોગાદિક પર્યંત) ત્યાગવા યોગ્ય છે.

માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૪, ગુરુ, ૧૯૪૭.

મિધ્યાનામધારીના યથા०

પત્ર ૬.

વસ્તુનું યથાર્થસ્વરૂપ જેવું જાણવું, અનુભવવું તેવું જ કહેવું તે સત્ય તેના બે પ્રકાર છે. પરમાર્થસત્ય અને વ્યવહારસત્ય પરમાર્થસત્ય એટલે આત્મા શિવાય બીજો કોઈ પદાર્થ આત્માનો થઈ શકતો નથી એમ નિશ્ચય જાણી ભાષા બોલવામાં વ્યવહારથી દેહ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ધન, ધાન્ય, ગૃહ આદિ વસ્તુઓના પ્રસંગમાં બોલતાં પહેલાં એક

આત્મા શિવાય બીજું કાંઈ મારું નથી; એ ઉપયોગ રહેવો જોઈએ અન્ય આત્માના સંબંધી બોલતાં આત્મામાં જાતિ, લિંગ, અને તેવા ઉપચારિક ભેદ-બ્રાલો તે આત્મા ન છતાં માત્ર વહેવારનયથી કાર્યને માટે બોલાવવામાં આવે છે; એવા ઉપયોગ-પૂર્વક બોલાય તો તે પારમાર્થિક ભાષા છે એમ સમજવાનું છે. ૧ દ્રષ્ટાંત: એક માણસ પોતાના આરોપીત દેહં ઘરની સ્ત્રીની; પુત્રની કે અન્ય પદાર્થની વાત કરતો હોય તે વસ્તુ સ્પષ્ટપણે તે તે પદાર્થથી વક્તા હું ભિન્ન છું, અને તે મારા નથી; એમ સ્પષ્ટપણે બોલનારને માન હોય તો તે સત્ય કહેવાય. ૨ દ્રષ્ટાંત—જેમ કોઈ પ્રથકાર શ્રેણિક રાજા અને ચેલણા રાણીનું વર્ણન કરતા હોય તો તેઓ બંને આત્મા હતા અને માત્ર શ્રેણિકના ભવ આશ્રયી તેમનો સંબંધ, અગર સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, રાજ્ય

વગેરેનો સંબંધ હતો; તે વાત લક્ષમાં રાખ્યા પછી બોલવાની પ્રવૃત્તિ કરે એ જ પરમાર્થસત્ય વ્યવહારસત્ય આવ્યા વિના પરમાર્થસત્ય વચન બોલવાનું બને તેમ ન હોવાથી વ્યવહારસત્ય નીચે પ્રમાણે જાણવાનું છે: વ્યવહારસત્ય જેવા પ્રકારે વસ્તુનું સ્વરૂપ જોવાથી અનુભવવાથી, શ્રવણથી અથવા બાંચવાથી આપણને અનુભવવામાં આવ્યું હોય તેવા જ પ્રકારે યથાતથ્યપણે વસ્તુનું સ્વરૂપ કહેવું, અને તે પ્રસંગે વચન બોલવું તેનું નામ વ્યવહાર સત્ય (દ્રષ્ટાંત) જેમ કે, અમુક માણસનો લાલ અથવા જંગલમાં દિવસે બાર વાગે દીઠો હોય, અને કોઈના પૂછવાથી તે જ પ્રમાણે યથાતથ્ય વચન બોલવું તે વ્યવહારસત્ય આમાં પણ કોઈ પ્રાણીના પ્રાણનો નાશ થતો હોય, અગર ઉન્મત્તતાથી વચન બોલાયું હોય, યદ્યપિ સ્વરૂં હોય તો પણ અસત્ય

તુલ્ય જ છે એમ જાણી પ્રવર્તવું. સત્યંથી વિપરીત તેને અસત્ય કહેવાય છે.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, દુર્ગંછા અજ્ઞાનાદિથી વોલાય છે; ક્રોધાદિ મોહનીયના અંગભૂત છે તેથી સ્થિતિ બીજા બધા કર્મથી વધારે ઇટલે (૭૦) સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. આ કર્મ ક્ષય થયા વિના જ્ઞાનાવર્ણાદિ કર્મ સંપૂર્ણપણે ક્ષય થઈ શકતાં નથી; જો કે ગણિતમાં પ્રથમ જ્ઞાનાવર્ણાદિ કર્મો કહ્યાં છે; પણ આ કર્મની ઘણી મહત્વતા છે, કેમકે સંસારના મૂળભૂત, રાગદ્વેષનું આ મૂળ સ્થાન હોવાથી ભવભ્રમણ કરવામાં આ કર્મની મુખ્યતા છે; આવું મોહનીય કર્મનું બલવાનપણું છે, છતાં પણ તેનો ક્ષય કરવો સહેલ છે; ઇટલે કે જેમ વેદનીયકર્મ વેદ્યા વિના નિષ્ફળ થતું નથી

તેમ આ કર્મને માટે નથી. વિપક્ષ ભાવનાથી મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિરૂપ, ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભાદિ કષાય તથા નોકષાયના અનુક્રમે ક્ષમા, નમૃતા, નિરાભિમાનપણું, સરલપણું. નિર્દભતા અને સંતોષાદિની વિપક્ષ ભાવનાથી એટલે માત્ર વિચાર કરવાથી ઉપર દર્શાવેલા કષાયો નિષ્ફળ કરી શકાય છે. નોકષાય પણ વિચારથી ક્ષય પમાડી શકાય છે; એટલે કે તેને સારું બાહ્ય કાંઈ કરવું પડતું નથી. ‘ મુનિ ’ એ નામ પણ આ પૂર્વોક્ત રીતે વિચારીને વચન બોલવાથી સત્ય છે. ઘણું કરીને પ્રયોજન વિના બોલવું જ નહીં તેનું નામ મુનિપણું. રાગ દ્વેષ ને અજ્ઞાનવિના યથાસ્થિત વસ્તુનું સ્વરૂપ કહેતાં બોલતાં છતાં પણ મુનિપણું—મૌનપણું—જાણવું. પૂર્વે તીર્થંકરાદિ મહાત્માઓએ આમ જ વિચાર કરી મૌનપણું ધારણ

કરેલું; અને સાઢાવાર વર્ષ લગભગ મૌનપણું ધારણ કરનાર ભગવાન્ વીરપ્રભુએ આવા ઉત્કૃષ્ટ વિચારે કરી આત્મમાંથી ફેરવી ફેરવીને મોહનીય કર્મનો સંબંધ કાઢી નાંચી કેવલ જ્ઞાનદર્શન પ્રગટ કર્યું હતું. આત્મા ધારે તો સત્ય બોલવું કંઈ કઠણ નથી. વ્યવહારસત્યભાષા ઘણીવાર બોલવામાં આવે છે પણ પરમાર્થસત્ય બોલવામાં આવ્યું નથી; માટે આ જીવનું ભવભ્રમણ મટતું નથી. સમ્યક્ત્વ થયા બાદ અભ્યાસથી પરમાર્થ સત્ય બોલવાનું થઈ શકે છે; અને પછી વિશેષ અભ્યાસે સહજ ઉપયોગ રહ્યા કરે છે. અસત્ય બોલ્યાવિના માયા થઈ શકતી નથી વિશ્વાસઘાત કરવો તેનો પણ અસત્યમાં સમાવેશ થાય છે. ઘોટા દસ્તાવેજો કરવા તે પણ અસત્ય જાણવું; પછી તપ પ્રભુસ્વ માનાદિની ભાવનાથી કરી આત્મહિતાર્થ કરવા જેવો દેખાવ તે

અસત્ય હોય એમ જાણવું અઘડ સમ્યક દર્શન
 આવે તો જ સંપૂર્ણપણે પરમાર્થ સત્ય વચન બોલી
 શકાય; એટલે કે તો જ આત્મામાંથી અન્યપણે
 પદાર્થ ભિન્ન પણે ઉપયોગ લઈ વચનની પ્રવૃત્તિ
 થઈ શકે. કોઈ પૂછે કે લોક શાશ્વત કેમ કહે-
 વામાં આવ્યો, તેનું કારણ ધ્યાનમાં રાખી
 તે બોલે તો તે સત્ય ગણાય આ વ્યવહારસત્યના
 પળ બે વિભાગ થઈ શકે છે. એક સર્વથા
 પ્રકારે અને વીજો દેશથી. નિશ્ચય સત્યપર
 ઉપયોગ રાખી પ્રિય એટલે જે વચન અન્યના
 અથવા જેના સંબંધમાં બોલાયું હોય તેને પ્રીતિકારી
 હોય; અને ગુણકારી હોય એવુંજ સત્ય
 વચન બોલનાર સર્વવિરિતિ મુનિરાજ પ્રાપ્તે હોઈ
 શકે છે. સંસાર ઉપર અભાવ રાખનાર હોવા
 છતાં પુર્વકર્મથી, અથવા વીજા કારણથી સંસાર-

રમાં રહેનાર દેશથી સત્ય વચન બોલવાનો નિયમ રાખવા યોગ્ય છે. તે મુખ્ય આ પ્રમાણે: મનુષ્યસંબંધી (કન્યાલિક) પશુસંબંધી (ગોવાલિક) મૂગિસંબંધી (મોમાલિક) ચોટી સાક્ષી અને થાપણ, મરુંસો એટલે વિશ્વાસથી રાખવા યોગ્ય આપેલા દ્રવ્યાદિ પદાર્થ તે પાછા મંગાવી, તે સંબંધી ઇનકાર જવું તે. આ પાંચ સ્થૂલ પ્રકાર છે. આ વચન બોલતાં પરમાર્થસત્ય ઉપર ધ્યાન રાખી, યથાસ્થિત એટલે જેવે પ્રકારે સમ્યક વસ્તુઓનાં સ્વરૂપ હોય તેવા પ્રકારે જ કરવાનો નિયમ તેને દેશથી વ્રત ધારણ કરનારે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે. આ કહેલા સત્ય વિષે ઉપદેશ વિચાર તે ક્રમમાં અવશ્ય આવવું એ જ ફલદાયક છે.

૧૦૩

પત્ર ૨૨૨.

બાહ્યોપાધિપ્રસંગ વર્તે છે. જેમ બને તેમ
સદ્વિચારના પરિચય થાય તેમ કરવા, ઉપાધિમાં
મુંઝાડ રહેવાવાથી યોગ્યપણે ન વર્તાય તે વાત,
લક્ષમાં રાખવાયોગ્ય જ્ઞાનીઓએ જાણી છે.

મુંબઈ, ચૈત્ર શુદ્ધ ૯, બુધે, ૧૯૪૮.

પ્રણામ.

પત્ર ૨૨૩.

સમકિની ફરસના થઈ ક્યારે ગણાય ? કેવી
દશા વર્તતી હોય ?

સંસારી ઉપાધિનું જેમ થતું હોય તેમ થવા
દેવું; કર્તવ્ય એ જ છે; અભિપ્રાય એ જ રહ્યા
કરે છે; ધીરજથી ઉદયને વેદવો યોગ્ય છે.

ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૩, રવિ, ૧૯૪૮.

૧૦૪

પત્ર ૨૨૪.

પ્રતિબંધપણુ દુઃસ્વદાયક છે.

ચૈત્ર વદ ૧, વુધ, ૧૯૪૮.

સ્વરૂપસ્થના યથાયોગ્ય.

પત્ર ૨૨૫.

ઉપાધિયોગનો જે ઉદય તે પણ વેદવા વિના ઉપાય નથી. જગત્માં બીજા પદાર્થો તો અમને કંઈ રૂચિનાં કારણ રહ્યાં નથી. જે કંઈ રૂચિ રહી છે, તે માત્ર એક ‘સત્’નું ધ્યાન કરનારા એવા સંત પ્રત્યે, જેમાં આત્માને વર્ણવ્યા છે એવાં ‘સ-ત્શાસ્ત્ર’ પ્રત્યે, અને પરેચ્છાએ પરમાર્થનાં નિમિત્ત કારણ એવાં ‘દાનાદિ’ પ્રત્યે રહી છે; આત્મા તો કૃતાર્થ સમજાય છે.

ચૈત્ર વદ ૬, રવિ, ૧૯૪૮.

काव्य.

मंत्र तंत्र औषध नथी, जेथी पाप पळाय;
वीतराग बाणी वीना, अवर न कोइ उपाय.

वचनान्नत वीतरागनां, परमशांत रस मुळ;
औषध जे भव रोगनां कायरने प्रतिकुळ.

ज्ञानीके अज्ञानीजन, सुख दुःखरहित न कोय;
ज्ञानी वेदे धैर्यथी, अज्ञानी वेदे रोय.

नथी धर्यो देह वीषय वधारवा;
नथी धर्यो देह परीग्रह धारवा.

जन्म जराने मृत्यु, मुख्य दुःखना हेतु;
कारण तेना बे कह्या, रागद्वेष अणहेतु.

જડને ચૈતન્ય બન્ને દ્રવ્ય તો સ્વભાવ ભિન્ન,
 સુપ્રતિતપણે બન્ને જેને સમજાય છે.
 સ્વરૂપ ચેતન નિજ જડ છે સંબંધ માત્ર,
 અથવા તે જ્ઞેય પળ પરદ્રવ્ય માંય છે.
 એવો અનુભવનો પ્રકાશ ઉલ્હસિત થયો,
 જડથી ઉદાસી તેને આત્મવૃત્તિ થાય છે.
 કાયાની વિસારી માયા સ્વરૂપે સમાયા એવા,
 નિર્ગ્રંથનો પંથ ભવ અન્તનો ઉપાય છે.

દેહ જીવ એક રૂપે ભાસે છે અજ્ઞાન વડે,
 ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ તેથી તેમ પળ થાય છે.
 જીવની ઉત્પત્તિ અને રોગ શોક દુઃખ મૃત્યુ,
 દેહનો સ્વભાવ જીવ પદમાં જણાય છે.
 એવો જે અનાદિ એક રૂપનો મિથ્યાત્વભાવ,
 જ્ઞાનીના વચન વડે દુર થઈ જાય છે.

भासे जड चैतन्यनो प्रगट स्वभाव भिन्न,
बन्ने द्रव्य निज निज रूपे स्थित थाय छे.

मुनिने प्रणाम.

मनहर.

शांतिके सागर अरू, नीतिके नागर नेक,
दयाके आगर ग्यान ध्यानके निधान हो;
शुद्ध बुद्धि ब्रह्मचारी, मुखवानि पूर्ण प्यारी,
सबनके हितकारी, धर्मके उद्यान हो;
राग द्वेषसें रहित, परम पुनीत नित्य,
गुनसें खचित चित, सज्जन समान हो;
रायचंद्र धैर्य पाळ, धर्मढाल क्रोधकाल,
मुनि तुम आगे मेरे, प्रनाम अमान हो.—

शार्दूलविक्रीडित.

माया मान मनोज मोह ममता,
 मिथ्यात् मोडी मुनि,
 धोरी धर्म धरेल ध्यान धरथी,
 धारेल धैर्य धुनी;
 ले संतोष सुशील सौम्य समता,
 ने शीयले चंडना.
 नीति राय दया, क्षमा, धर मुनि,
 कोटी करूं वंदना.

उपजाति.

विधुतलक्ष्मी प्रभुतापतंग,
 आयुष्य ते तो जळना तरंग,
 पुरंदरी चाप अनंग रंग,
 तु राक्षस त्या क्षणनो प्रसंग !

उपजाति.

सर्वज्ञनो धर्म सुशर्ण जाणी,
 आराध्य आराध्य प्रभाव आणी;
 अनाथ एकांत सनाथ थाशे,
 एना विना कोइ न बांध्य सहाशे.

उपजाति.

शरीरमां व्याधि प्रत्यक्ष थाय,
 ते कोइ अन्ये लइ ना शकाय;
 ए भोगवे एक स्व आत्म पोते,
 एकत्व एथी नय सुज्ञ गोते,
 शार्दुलविक्रीडित.

ना मारां तन रूपकांति युवती,
 ना पुत्र के भ्रात ना,
 ना मारां भृत स्नेहियो स्वजन के,

ना गोत्र के ज्ञात ना,
 ना मारां धन धाम यौवन घरा,
 ए मोह अज्ञात्व ना,
 रे ! रे ! जीव विचार एमज सदा,
 अन्यत्वदा भावना.

गीति.

खाण मुत्रने मळनी, रोग जरानुं निवासनुंधाम;
 काया एवी गणीने, मानत्यजीने कर सार्थक आम.

निवृत्ति-बोध.

नाराच.

अनंत सौख्य नाम दुःख त्यां रही न मित्रता,
 अनंत दुःख नाम सौख्य प्रेम त्यां विचित्रता !

ઁઘાડ ન્યાય નેત્રને નિહાલ રે ! નિહાલ તું;
નિવૃત્તિ શિઘ્રમેવ ધારી તે પ્રવૃત્તિ લાલ તું.

દોહરો.

જ્ઞાન, ધ્યાન વૈરાગ્યમય, ઉત્તમ જહાં વિચાર;
એ ભાવે શુભ ભાવના, તે ઉતરે ભવપાર.

સર્વમાન્ય ધર્મ.

ચોપાડ.

ધર્મતત્ત્વ જો પૂછ્યું મને,
તો સંભળાવું સ્નેહે તને;
જે સિદ્ધાંત સકલનો સાર,
સર્વ માન્ય સહુને હિતકાર.
માણ્યું ભાષણમાં ભગવાન,
ધર્મ ન વીજો દયા સમાન;
અભયદાન સાથે સંતોષ,

दो प्राणीने, दळवा दोष.

२

सत्य शिळने सघळां दान,

दया होइने रक्षां प्रमाण;

दया नहीं तो ए नहीं एक,

विना सूर्य किरण नहि देख.

३

पुष्प पांखडी ज्यां दुभाय,

जिनवरनी त्यां नहीं आज्ञाय;

सर्व जीवतुं इच्छो सुख,

महावीरनी शिक्षा मुख.

सर्व दर्शने ए उपदेश,

ए एकांते नहीं विशेष;

सर्व प्रकारे जीननो बोध;

दया दया निर्मळ अविरोध !

ए भवतारक सुंदर राह.

धरिये तरिये करी उत्साह;

धर्म सकळनुं ए शुभ मुळ,

ए वण धर्म सदा प्रतिकुळ.

६

तत्त्वरूपथी ए ओळखे,

ते जन प्हांचे शाश्वत सुखे;

शांतिनाथ भगवान प्रसिद्ध,

राजचंद्र करुणाए सिद्ध.

७

भक्तिनो उपदेश.

तोटक छंद.

शुभ शीतळतामय छांय रहा,

मनवांछित ज्यां फळपंक्ति कही;

जिन भक्ति गृहो तरु कल्प अहो,

भजिने भगवंत भवंत लही.

१

निज आत्मस्वरूप मुदा प्रगटे,

मन ताप उताप तमाम मटे;

अति निर्जरता वण दाम गृहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो. २

समभावि सदा परिणाम थशे,
जडमंद अधोगति जन्म जशे;
शुभ मंगळ आ परिपूर्ण चहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो. ३

शुभ भाववडे मन शुद्ध करो,
नवकार महा पदने समरो,
नहि एह समान सुमंत्र कहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो. ४

करशो क्षय केवळ राग कथा,
धरशो शुभ तत्त्वस्वरूप यथा;
नृपचंद्र प्रपंच अनंत दंहो,
भजिने भगवंत भवत लहो. ५

ब्रह्मचर्य विषे सूजाषित^{पात्र}.

दोहरा.

निरखीने नवयोवना, लेश न विषय निदान;
 गणे काष्टनी पूतळी, ते भगवान समान. १
 आ सघळा संसारनी, रमणी नायकरूप;
 ए त्यागी, त्याग्युं वधुं, केबळ शोक स्वरूप. २
 एक विषयने जीततां, जीत्यो सौ संसार;
 नृपति जीततां जीतिये, दळ, पुर ने अधिकार. ३
 विषयरूप अंकुरथी, टळे ज्ञान ने ध्यान;
 लेश मदीरापानथी, छाके ज्यम अज्ञान. ४
 रीं नव वाड विशुद्धथी, धरे शियळ सुखदाइ;
 भव तेनो लव पळी रहे, तत्त्ववचन ए भाइ. ५
 सुंदर शीयळ सुरतरु, मन वाणी ने देह;
 जे नरनारी शेवशे, अनुपम फळ ले तेह. ६
 पात्र विना वस्तु न रहे, पात्रे आत्मिक ज्ञान;

यथा सेवो सदा, ब्रह्मचर्य मतिमान्. ७

सामान्य मनोरथ.

सवैया.

मोहिनि भाव विचार आधिन थइ,

ना निरखु नयने परनारी;

पथ्यस्तुल्य गणु परवैभव,

निर्मल तात्त्विक लोभ संभारी !

दशव्रत अने दीनता धरी,

र तत्त्विक थाउं स्वरूप विचारी;

ए मुज नेम सदा शुभ क्षेमक,

नित्य अखंड रहो भवहारी.

ते त्रिशलातनये मन चिंतवी,

ज्ञान, विवेक, विचार बधारुं;

नित्य विशोध, करी नवतत्वनो,

उत्तम बोध जेनां ज्ञानां

३

३

३

સંશયબીજ ઊગે નહીં અંદર,
 જે જિનનાં કંથનો અવધારું;
 રાજ્ય સદા મુજ એ જ મનોરથ,
 ધાર, થશે અપવર્ગ, ઉતારું.

૪

જિનેશ્વરની વાણી.

કવિત.

અનંત અનંત ભાવ ભેદથી ભરેલી મલી.
 અનંત અનંત નયનિક્ષેપ વ્યાખ્યાની છે;
 સકલ જગત્ હિતકારિણી હારિણી મોહ,
 તારિણી ભવાબ્ધિ મોક્ષચારિણી પ્રમાણી છે.
 ઉપમા આપ્યાની જેને, તમા રાખવી તે વ્યર્થ,
 આપવાથી નિજ માતે, મપાઈ મેં માની છે;
 અહો ! રાજચંદ્ર બાલ, રૂયાલ નથી પામતા એ,
 જિનેશ્વર તણી વાણી, જાણી તેણે જાણી છે.

पुर्णमालिका मंगळ.

उपजाति.

तपोपध्याने रविरूप थाय;
 ए साधिने सोम रही सुहाय,
 महान ते मंगळ पंक्ति पामे.
 आवे पछी ते बुधनां प्रणामे.
 निर्ग्रथज्ञाता गुरु सिद्ध दाता,
 कां तो स्वयं शुक्र प्रपूर्ण ख्याता,
 त्रियोग त्यां केबळ मंद पामे,
 स्वरूप सिद्धे विचरी विरामे.

१९४२.

चोपाइ.

लोक पुरुष संस्थाने कह्यो,
 एनो भेद तमे कंइ लह्यो ?
 एतुं कारण समज्या कांइ,

के समजाव्यानी चतुराइ.
 शरीर परथी ए उपदेश,
 ज्ञान, दर्शन के उद्देश;
 जेम जगावो, सुणिये तेम,
 कां तो लइए दइए क्षेम.
 श्रुं करवाथी पोते सुखी,
 श्रुं करवाथी पोते दुःखी;
 पोते श्रुं ! क्यांथी छे आप,
 एनो मागो शीघ्र जवाप.
 ज्यां शंका त्यां गण संताप,
 ज्ञान तहां शंका नहीं स्थाप;
 प्रभु-भक्ति त्यां उत्तम ज्ञान,
 प्रभु मेळववा गुरु भगवान.
 गुरु ओळखवा घट वैराग्य,
 ते उपजवा पूर्वीक भाग्य;

तेम नहीं तो कंइ सत्संग.
 तेम नहीं तो कंइ दुःखरंग.
 जे गायो ते सघळे एक,
 सकळ दर्शने ए ज विवेक;
 समजाव्यानी शैली करी,
 स्याद्वाद समजण पण खरी.
 मुळ स्थिति जो पुछो मने
 तो सोंपी दउं योगी कने;
 प्रथम अंतने मध्ये एक,
 लोकरूप अलोके देख.
 जीवाजीव स्थिति जोइ,
 टळयो ओरतो शंका खोइ;
 एम ज स्थिति त्यां नही उपाय,
 “उपाय कां नहीं” शंका जाय.
 ए आश्चर्य जाणे ते जाण,

जाणे ज्यारे प्रगटे भाण;
 समजे बंधमुक्तियुक्ति जीव,
 निखीं टाळे शोक सदैव.
 बंधयुक्त जीवं कर्म सहित,
 पुद्गळरचना कर्म स्वचित;
 पुद्गळज्ञान प्रथम ले जाण,
 नर देहे पछीं पामे ध्यान.
 जो के पुद्गळनो ए देह,
 तोपण ओर स्थिति त्यां छेह;
 समजण बीजी पछीं कहीश,
 ज्यारे चित्ते स्थिर थइश.
 जहां राग अने बळी द्वेष,
 तहां सर्वदा मानो क्लेश;
 उदासीनतानो ज्यां वास,
 सकळ दुःखनो छे त्यां नाश

सर्व काळनुं छे त्यां ज्ञान,
 देह छतां त्यां छे निर्वाण;
 भव छेवटनी छे ए दशा,
 राम धाम आवीने वस्या.

फाल्गुन वद १, १९४६.

ॐ सत्.

दोहरा.

हे प्रभु! हे प्रभु! भुं कहुं, दीनानाथ दयाळ;
 हुं हो दोष अनंतनुं, भाजन छुं फरुणाळ. १
 शुद्ध भाव झुजमां नथी, नथी सर्व तुज रूप,
 नथी लघुता के दीनता, भुं कहुं परम स्वरूप? २
 नथी आज्ञा गुरुदेवनी, अचळ करी उरमांहि;
 आपतणो विश्वास द्रढ, भे परमादर नांहि. ३
 जोग नथी सत्संगनो, नथी सत् सेवा जोग;

केवल अर्पणता नथी, नथी आश्रय अनुयोग. ४

‘हुं पामर शुं करी शकुं,’ एवो नथी विवेक;

चरण शरण धीरज नथी, मरण सुधीनी छेक. ५

अचिंत्य तुज महात्म्यनो, नथी प्रफुल्लित भाव;

अंश न एके स्नेहनो, न मळे परम प्रभाव. ६

अचळ रूप आशक्ति नहि, नहि विरहनो ताप;

कथा अलभ्यतुज प्रेमनी, नहि तेनो परिताप. ७

भक्तिमार्ग प्रवेश नहि, नहि भजन दृढ भान;

समज नहि निजधर्मनी, नहि शुभदेशे स्थान. ८

काळ दोष कळिथी थयो, नहि मर्षादा धर्म;

तोय नहि व्याकुळता, जुओ प्रभु मुज कर्म. ९

सेवाने प्रतिहुळ जे, ते वंजन नथी त्याग;

देहेंद्रिय माने नहि, करे बाह्य पर राग. १०

तुज वियोग रफुरतो नथी, वचन नयन यमनांहि;

नहि उदास अनभक्तथी, तेम गृहादिकमांही. ११

अहंभावथी रहित नहि, स्वधर्म संचय नाहि;
 नथी निवृत्ति निर्मळपणे, अन्य धर्मनी कांइ. १२
 एम अनंत प्रकारथी, साधन रहित हुंय;
 नहीं एक सदगुण पण मुख बतावुं शुंय ? १३
 केवळ करुणा-मूर्ति छो, दीनबंधु दीननाथ;
 पापी परम अनाथछुं, ग्रहो प्रभुजी हाथ. १४
 अनंत काळथी आथडयो, विना भान भगवान;
 सेव्यानहि गुरुसंतने, मुक्युं नहि अभिमान. १५
 संत चरण आश्रय विना, साधन कर्यो अनेक;
 पार न तेथी पामियो, उग्यो न अंश विवेक. १६
 सहु साधन बंधन थयां, रह्यो न कोइ उपाय;
 सत्साधन समज्यो नहि, त्यां बंधन शुं जाय ! १७
 प्रभु, प्रभु लय लागी नहि, पड्यो न सदगुरुपाय
 दीठा नहि निज दोष तो तरिये कोण उपाय ? १८
 अधमाधम अधिको पतित, सकळ जगतमां हुंय;

ए निश्चय आव्या विना, साधन करशे भुंय ? १९
 पडी पडी तुज षदपकजे, फरि फरि मागुं एज;
 सद्गुरु संत, स्वरूप तुज, ए द्रढता करि देज. २०
 भादरवा सुद ८-१९४७,

ॐ सत्

तोटक.

यम नियम संजम आप कियो,
 पुनि त्याग विराग अथाग लह्यो;
 वनवास लयो मुख मौन रयो,
 द्रढ आसन पद्म लगाय दियो. १
 मनपौन निरोध स्वबोध कियो,
 हठजोग-प्रयोग सुतार भयो;
 जप भेद जपे तप त्योंहि तपे,
 उस्सेहि उदासि लाही सबपे. २
 सब शास्त्रन के नय धारि हिये,

मंतमंडन खंडन भेद लिये;
 वह साधन बार अनंत कियो,
 तदपी कछु हाथ दजु न पर्यो, ३
 अब कयौं न विचारत हे मनसैं,
 कछुओर रहा उन साधनसे ?
 विन सद्गुरु कोय न भेद लहे,
 मुख आगळ हैं कह बात कहे ? ४
 करुना हम पावत हे तुमकी,
 वह बात रही सुगुरु गमकी;
 पलमें प्रगटे मुख आगलसैं,
 जब सद्गुरुचर्न सुप्रेम बसैं. ५
 तनसैं, मनसैं, धनसैं सबसैं.
 गुरुदेवकी आन स्वआत्म बसैं;
 तब कारज सिद्ध बने अपनों,
 रस अमृत पावहि प्रेम घनो. ६

वह सत्य सुधा दरशावहिंगे,
 चतुरंगुल हे द्रगसैं मिलहे;
 रसदेव निरंजन को पिवही,
 महि जोग जुगोजुग सो जिवही. ७
 परप्रेम प्रवाह बढे प्रभुसैं,
 सब आगम भेदसु ऊर बसैं;
 वह केवलको विज ग्यानि कहे,
 निजको अनुभौ बतलाइ दिये. ८

१९४७ भाद्रवा सुद ८

दोहरा

बिना नयन पावे नहीं, बिना नयनकी बात;
 सेवे सद्गुरुके चरन, सो पावे साक्षात. १
 बुझी चहत जो प्यासको, है बुझनकी रीत;
 पावे नहि गुरुगमाविना, णही अनादि स्थित. २

एहि नहि हे कल्पना, एहि नहि विभंग;
 कयि नर पंचम कालमें, देखी वस्तु अभंग. ३
 नहि दे तुं उपदेशकुं, प्रथम लेहि उपदेश;
 सबसैं म्यारा अगमहै, वो ज्ञानीका देश. ४
 जप तप, और व्रतादि सब, तहांलगी भ्रमरूप;
 जहां लगी नहि संतकी, पाइ कृपा अनुप. ५
 पाथकी ए बातहै, निज छंदनको छोड;
 पीछे लाग सत्पुरुके, तो सब बंधन तोड. ६

१४९७

जड भावे जड परिणामे, चेतन चेतन भाव;
 कोइ कोइ पलटे नहीं, छोडी आप स्वभाव.
 जड ते जड त्रण कालमां, चेतन चेतन तेम;
 प्रगट अनुभव रूप छे, संशय तेमां केम ?
 जे जड छे त्रण कालमां, चेतन चेतन होय;

बंध मोक्ष तो नहि घटे, निवृत्ति प्रवृत्ति न्होय.
 बंध मोक्ष संयोगथी, ज्यांलग आत्म अभान;
 पण त्याग स्वभावनो, भाखे जिन भगवान.
 वर्त्ते बंध प्रसंगमां, ते जिनपद अज्ञान;
 पण जडता नहि आत्मने, ए सिद्धांत प्रमाण.
 ग्रहे अरुपी रूपीने, ए अचरजनी वात;
 जीव वंघन जाणे नहि, केवो जिन सिद्धांत.
 प्रथम देह द्रष्टि हती, तेथी भास्यो देह;
 हवे द्रष्टि थइ आत्ममां, गयो देहथी नेह.
 जड, चेतन संयोग आ, खाण अनादि अनंत;
 कोइ न कर्त्ता तेहनो, भाखे जिन भगवंत.
 मूळ द्रव्य उत्पन्न नहि, नहि नाश पण तेम;
 अनुभवथी ते सिद्ध छे, भाखे जिनवर एम.
 होय तेहनो नाश नहि, नहि तेह नहि होय;
 एक समय ते सौ समय, भेद अवस्था जोय.

परम पुरुष प्रभु सद्गुरु, परमज्ञान सुख धाम
जेणे आप्युं भान निज, तेने सदा प्रणाम

१९४७ राळज.

श्री सद्गुरु चरणाय नमः

मूळ मारग सांभळो जिननो रे,

करी वृत्ति अखंड रघुपद,

मूळ मारग सांभळो जिननो रे.

नो'य पूजादिनी जो कामना रे,

नो'य वहालुं अंतर भव दुःख.

मूळ०

करी जोजो वचननी तुलना रे;

जोजो शोधने निज सिद्धांत.

मूळ०

मात्र कहेवुं परमार्थ हेतुथी रे;

कोइ पामे मुमुक्षु वात.

मूळ०

ज्ञान, दर्शन, चारीत्रनी शुद्धता रे;

एक पणे अने अकिरुद्ध.	मूळ०
जिन मारग ते परमार्थथी रे;	
एम कहुं सिद्धां ते बुद्ध.	मूळ०
लिंग अने भेदो जे व्रतना रे;	
द्रव्य देश काळादि भेद,	मूळ०
पण ज्ञानादिनी जे शुद्धता रे;	
तेतो व्रणे काळे अभेद.	मूळ०
हवे ज्ञान दर्शनादि शब्दनो रे;	
संक्षेपे सुणो परमार्थ.	मूळ०
तेने जोतां विचारि विशेषथी रे;	
समजाशे उत्तम आत्मार्थ.	मूळ०
छे देहादिथी भिन्न आत्मा रे,	
उपयागी सदा अविनाश.	मूळ०
एम जाणे सद्गुरु उद्देशथी रे,	
कहुं ज्ञान तेनुं नाम खास.	मूळ०

જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું રે,

તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત.

મૂલ૦

કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને રે.

જેનું બીજું નામ સમકીત.

મૂલ૦

જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે,

જાણ્યો સર્વેથી ભિન્ન અસંગ,

મૂલ૦

તેવો સ્થિર સ્વભાવ તે ઉપજેરે,

નામ ચારિત્ર તે અણલિંગ.

મૂલ૦

તે ત્રણે અભેદ પરિણામથી રે,

જ્યારે વર્તે તે આત્મરૂપ.

મૂલ૦

તેહ મારગ જિનનો પામિયોં રે.

કિંવા પામ્યો તે નિજ સ્વરૂપ.

મૂલ૦

એવા મુલ જ્ઞાનાદિ પામવા રે,

અને જવા અનાદિ બંધ.

મુલ૦

ઉપદેશ સદ્ગુરુનો પામવા રે,

ટાઠી સ્વછંદને પ્રતિબંધ.	મુઝાં
અમ દેવ જિનંદે ખાસિયું રે,	
મોક્ષ મારગનું શુદ્ધ સ્વરૂપ.	મૂઝાં
ભવ્ય જનોના હિતને કારણે રે,	
સંક્ષેપે કહ્યું સ્વરૂપ.	મૂઝાં

ૐ

જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને,
 સર્વ ભવ્યો સાંભળો—
 જો હોય પૂર્વ ભણેલ નવ પળ,
 જીવને જાણ્યો નહીં.
 તો સર્વ તે અજ્ઞાન ખાસ્યું,
 સાક્ષી છે આગમ અહીં,
 એ પૂર્વ સર્વ કહ્યા વિશેષે,
 જીવ કરવા નિર્મળો,

जिनवर कहे छे ज्ञान तेने,
सर्व भव्यो सांभळो.

१

नहीं ग्रंथमांहि ज्ञान भाख्युं,
ज्ञान नहीं कवि—चातुरी;
नहीं मंत्र तंत्रो ज्ञान दाख्यां,
ज्ञान नहीं भाषा ठरी.

नहीं अन्य स्थाने ज्ञान भाख्युं,
ज्ञान ज्ञानीमां कळो;

जिनवर कहे छे ज्ञान तेने,
सर्व भव्यो सांभळो.

२

आ जीवने आ देह,
एवो भेद जो भास्यो नहीं;
पचखाण कीधां त्यां सुधी,
मोक्षार्थ ते भाख्यां नहीं.

ए पांचमे अंगे कह्यो,

ઉપદેશ કેવલ નિર્મલો;
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને,
સર્વ ભવ્યો સાંભલો.

૩

કેવલ નહીં બ્રહ્મચર્યથી,
કેવલ નહીં સંયમ થકી;
પણ જ્ઞાન કેવલથી કલો:
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને,
સર્વ ભવ્યો સાંભલો.

૪

શાસ્ત્રો વિશેષ સહિત પણ,
જો જાણિયું નિજરૂપને;
કાં તેહવો આશ્રય કરજો,
ભાવથી સાચા મને.

તો જ્ઞાન તેને ભાસિયું,
જો સમ્મતિ આદિ સ્થલે;
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને,

सर्व भव्यो सांभळो.
 आठ समिति जाणीए जो,
 ज्ञानीना परमार्थथी;
 तो ज्ञान भाख्युं तेहने,
 अनुसार ते मोक्षार्थथी.
 निज कल्पनाथी कोटी शास्त्रो,
 मात्र मननो आमळो;
 जिनवर कहे छे ज्ञान तेने,
 सर्व भव्यो सांभळो.
 चार वेद पुराण आदि,
 शास्त्र सौ मिथ्यात्वना;
 ज्या नंदिसूत्रे भाखियां छे,
 भेद ज्यां सिद्धांतना.
 पण ज्ञानीने ते ज्ञान भास्यां,
 एज ठेकाणे ठरो:

५

६

जिनवर कहे छे ज्ञान तेने,
सर्व भण्यो सांभळो.

[१]

व्रत नहीं पचखाण नहीं,
नहीं त्याग वस्तु कोइनो;
महा पद्म तीर्थकर थशे,
श्रेणिक ठाणंग जोइल्यो.
छेद्यो अनंता.

८

सं० १९५२, आशो, आनंद.

ध्यात्मसिद्धिं शास्त्रकार गुणस्थानक क्रम.

अपूर्व अवसर एवो क्यारे आवशे ?
क्यारे थइशुं बाह्यांतर निर्ग्रथ जो ?
सर्व संवंधनुं बंधन तिष्ठण छेदीने.

बिचरशुं कव महत्पुरुषने पंथ जो ? अ०
 फाँव भावथी औदासीन्यवृत्ति करी,
 मात्र देह ते संयम हेतु होय जो;
 अन्य कारणे अन्य कशुं कल्पे नहीं,
 देहे पण किंचित् मुर्छा नव जोय जो. अ०
 दर्शनमोह व्यतीत थइ उपज्यो बोध जे,
 देह भिन्न केवल चैतन्यनुं ज्ञान जो;
 तेथी प्रक्षीण चारित्रमोह विलोकिये,
 वर्त्ते एबुं शुद्धस्वरूपनुं ध्यान जो. अ०
 आत्मस्थिरता त्रण संक्षिप्त योगनी,
 मुख्यगणे तो वर्त्ते देहपर्यंत जो;
 घोर परिपह के उषसर्ग भये करी,
 आवी शके नहीं ते स्थिरतानो अंतजो. अ०
 संयमना हेतुथी योग प्रवर्त्तना,
 स्वरूप लक्षे जिनआज्ञा आधीन जो;

ते पण क्षण क्षण घटती जाती स्थितिमां,
 अंते थाये निजस्वरूपमां लीन जो. अ०
 पंच विषयमां रागद्वेष विरहितता,
 पंच प्रमादे न मळे मननो क्षोभ जो;
 द्रव्य, क्षेत्रने काळ भाव प्रतिबंधवग,
 विचरबुं उदयाधीन पण वीत लोभ जो अ०
 क्रोध प्रत्ये तो वर्त्ते क्रोधस्वभावता,
 मान प्रत्ये तो दीनपणानुं मानजो,
 मायाप्रत्ये माया साक्षी भावनी,
 लोभप्रत्ये नहीं लोभ समान जो. अ०
 बहु उपसर्गकर्त्ता प्रत्ये पण क्रोध नहीं,
 वंदे चक्रि तथापि न मळे मान जो;
 देह जाग्र पण माया थाय न रोममां,
 लोभ नहीं छो प्रबळ सिद्धि निदानजो. अ०
 नग्नभाव, मुंडभाव सह अस्रानता,

अदंतधोवन आदि परम प्रसिद्ध जो;
 केश, रोम, नख, के अंगे शृंगार नहीं,
 द्रव्यभाव संयममय निर्ग्रथ सिद्ध जो. अ०
 शत्रु मित्रप्रत्ये वर्त्ते समदर्शिता,
 मान अमाने वर्त्ते तेज स्वभाव जो;
 जीवित, के मरणे नहीं न्युनाधिकता.
 भव मोक्षे पण शुद्ध वर्त्ते समभाव जो. अ०
 एकाकी विचरतो वळी स्मशानमां,
 वळी पर्वतमां वाय सिंह संयोग जो,
 अडोल आसन ने मनमां नहीं क्षोभता,
 परम मित्रनो जाणे पाम्या योग जो. अ०
 घोर तपश्चर्यामां पण मनने ताप नहीं,
 सरस अन्ने नहीं मनने प्रसन्नभाव जो;
 रजकण, के रिद्धि वैमानिकदेवनी,
 सर्वे मान्या पुद्गल एक स्वभाव जो. अ०

એમ પરાજય કરીને ચારિત્ર મોહનો,
 આવું ત્યાં જ્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવ જો;
 શ્રેણી ક્ષપકતણી કરીને આરુઢતા,
 અનન્ય ચિંતન અતિશય શુદ્ધ સ્વભાવ જો. અ૦
 મોહ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરી કરી,
 સ્થિતિ ત્યાં જ્યાં ક્ષીણમોહગુણસ્થાન જો;
 અંત સમય ત્યાં પૂર્ણ સ્વરૂપ વીતરાગ થઈ,
 પ્રગટાવું નિજ કેવલજ્ઞાન નિધાન જો. અ૦
 ચાર કર્મ ઘનઘાતી તે વ્યવચ્છેદ જ્યાં,
 ભવના વીજતણો આત્યંતિક નાશ જો;
 સર્વભાવ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા સહ શુદ્ધતા,
 કૃતકૃત્ય પ્રભુ વીર્ય અનંત પ્રકાશ જો. અ૦
 વેદનીયાદિ ચાર કર્મ વર્તે જહાં,
 ઘઠી સીંદરીવત્ આકૃતિ માત્ર જો;
 તે દેહાયુષ આધીન જેની સ્થિતિ છે,

आयुष पूर्ण मटिये दैहिकपात्र जो. अ०
 मन वचन काया ने कर्मनी वर्गणा,
 छुटे जहां सकळ पुद्गळ संबंध जो;
 एवं अयोगि गुणस्थानक त्वां वर्त्ततुं,
 महाभाग्य सुखदायक पूर्ण अवंध जो. अ०
 एक परमाणुमात्रनी मळे न स्पर्शता.
 पूर्णकलंकरहित अडोल स्वरूप जो;
 शुद्ध निरंजन चैतन्यमूर्ति अनन्यमय,
 अगुरु लघु अमूर्त्त सहजपदरूप जो. अ०
 पूर्वप्रयोगादि कारणना योगथी,
 उर्ध्वगमन सिद्धालय प्राप्त सुस्थित जो;
 सादि अनंत अनंत समाधि सुखमां.
 अनंत दर्शन, ज्ञान, अनंतसहित जो. अ०
 जे पद श्री सर्वज्ञे दीदुं ज्ञानमां,
 कही शक्या नहीं पण ते श्री भगवान् जो;

तेह स्वरूपने अन्यवाणी ते थुं कहे ?

अनुभवगोचर मात्र रहुं ते ज्ञान जो.

अ०

एह परमपदप्राप्तिनुं कर्युं ध्यान में,

गजा वगरने हाल मनोरथरूप जो;

तोपण निश्चय राजचंद्र मनने रह्यो,

प्रभु आज्ञाए थाथुं तेज स्वरूप जो.

अ०

गीति.

पंथ परमपद बोध्यो,

जेह प्रमाणे परम वीतरागे;

ते अनुसरि कहिथुं,

प्रणमीने ते प्रभु भक्ति रागे.

१

मुळ परमपद कारण,

सम्यक्त दर्शन ज्ञान चरण पूर्ण;

प्रणमे एक स्वभावे,

શુદ્ધ સમાધિ ત્યાં પરિપુર્ણ. ૧

જે ચેતન જડ ભાવો,

અવલોક્યા છે મુનીંદ્ર સર્વજ્ઞે;

તેવી અંતર આસ્થા,

પ્રકટયે દર્શન કહ્યું છે તત્ત્વજ્ઞે. ૩

સમ્યક પ્રમાણ પૂર્વક,

તે તે ભાવો જ્ઞાન વિષે ભાસે;

સમ્યક જ્ઞાન કહ્યું તે,

સંશય, વિભ્રમ, મોહ ત્યાં નાશ્યે. ૪

વિષયારંભ નિવૃત્તિ,

રાગ દ્વેષનો અભાવ જ્યાં થાય;

સહિત સમ્યક દર્શન,

શુદ્ધ ચક્ષુષ્ય ત્યાં સમાધિ સદુપાય. ૫

ત્રણે અભિન્ન સ્વભાવે,

પરણમી આત્મસ્વરૂપ જ્યાં થાય;

પુર્ણ પરમપદ પ્રાપ્તિ,
 નિશ્ચયથી ત્યાં અનન્ય સુખદાય. ૬
 જીવ અજીવ પદાર્થો.
 પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ તથા બંધ;
 સંવર નિર્જરા મોક્ષ,
 તત્ત્વ કક્ષાં નવ પદાર્થ સંવંધ. ૭
 જીવ અજીવ વિષે તે,
 નવે તત્ત્વનો સમાવેશ થાય;
 વસ્તુ વિચાર વિશેષે,
 ભિન્ન પ્રબોધ્યા મહાન્ મુનિરાય. ૮

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, સમજે જિનનું રુપ;
 તો તે પામે નિજદશા, જિન છે આત્મસ્વરુપ.
 પામ્યા શુદ્ધ સ્વભાવને, છે જિન તેથી પૂજ્ય;
 સમજો જિન સ્વભાવતો, આત્મ ભાનનો ગુંજ્ય.

स्वरूप स्थित इच्छा रहित, विचरे पूर्व प्रयोग;
 अपूर्ववाणी परमश्रुत, सद्गुरु लक्षण योग्य.
 इच्छे छे जे जोगी जन, अनंत सुख स्वरूप,
 मूळ शुद्ध ते आत्मपद, संयोगी जिन स्वरूप.
 आत्मस्वभाव अगम्य ते, अवलंबन आधार;
 जिनपदथी दर्शावियो, तेह स्वरूप प्रकार.
 जिनपद निजपद एकता, भेद भाव नहीं कांइ;
 लक्ष थवाने तेहनो, कहां शास्त्र सुखदाइ.
 जिनप्रवचन दुर्गम्यता, थाके अति प्रतिमान;
 अवलंबन श्री सद्गुरु, सुगम अने सुखखाण.
 उपासना जिनचरणनी, अतिशय भक्ति सहित,
 मुनिजन संगति रति अति, संयम योग घटित.
 गुण प्रमोद अतिशय रहे, रहे अंतर्मुख योग;
 प्राप्ति श्री सद्गुरुवडे, जिन दर्शन अनुयोग.
 प्रवचन समुद्र बिंदुमां, उलटी आवे एम;

पूर्व चौदनी लब्धिनुं, उदाहरण पण तेम.
 विषय विकार सहीत जे, रह्या मतिना योग;
 परिणामनी विषमता, तेने योग अयोग.
 मंद विषय ने सरळता, सह आज्ञा सुविचार;
 करुणा कोमळतादि गुण, प्रथम भूमिका धार.
 रोक्या शब्दादिक विषय, संयम साधन राग;
 जगत इष्ट नहीं आत्मथी, मध्यपात्र महाभाग्य.
 नहीं तृष्णा जीव्यातणी, मरणयोग नहीं क्षोभ;
 महा पात्र ते मार्गना, परम योग जितलोभ.
 आव्ये बहु सम देशमां, छाया जाय समाइ;
 आव्ये तेम स्वभावमां, मन स्वरूप पण जाइ.
 उपजे मोह विकल्पथी, समस्त आ संसार;
 अंतर्मुख अवलोकतां, विलय थतां नहीं वार,
 सुखधाम अनंत सुसंत चही,
 दिन रात्र रहे तद ध्यान मही;

प्रशांति अनंत सुधामय जे,

प्रणमुं पद ते वरते जय ते.

राजकोट चैत्र सुद ९, १९५७.

धर्म.

कवित

साह्यबी सुखद होय, मानतणो मद होय,
 खमा खमा खुद होय, ते ते कशा कामनुं ?
 जुवानीनुं जोर होय, एशनो अंकोर होय,
 दोलतनो दोर होय, ए ते सुख नामनुं.
 वनिता विलास होय, प्रौढता प्रकाश होय;
 दक्ष जेवा दास होय, होय सुख धामनुं;
 वदे रायचंद एम, सद्धर्मने धार्या विना,
 जाणी लेजे सुख ए तो, बेए ज बदामनुं ! १
 मोह मान मोडवाने, फेलपणुं फोडवाने,

જાલ્લફંદ તોડવાને, હેતે નિજ હાથથી;
 કુમતિને કાપવાને, સુમતિને સ્થાપવાને,
 મમત્વને માપવાને, સકલ સિદ્ધાંતથી.
 મહા મોક્ષ માળવાને, જગદીશ જાળવાને,
 અજન્મતા આળવાને, વઢી મલી માતથી;
 અલૌકિક અનુપમ, સુખ અનુભવવાને,
 ધર્મ ધારણાને ધારો, સ્વરે સ્વરી સ્વાંતથી, ૨
 દિનકર વિના જેવો, દિનનો દેખાવ દિસે,
 શશિ વિના જેવી રીતે શર્વરી સુહાય છે;
 પ્રજાપતિ વિના જેવી, પ્રજા પુરતણી પેશ્વો,
 સુરસ વિનાની જેવી, કવિતા કહાય છે.
 સલીલ વિહીન જેવી, સરીતાની શોભા અને,
 મર્ત્યાર વિહીન જેવી, મામિની મળાય છે;
 વદે રાયચંદ બીર, સદ્ગુર્મને ધાર્યા વિના,
 માનવી મહાન તેમ, કુકર્મી કળાય છે. ૩

चातुरो चोंपेथी चाही, चिंतामणी चित्त गणे;
 पंडितो प्रमाणे छे, पारसमणी प्रेमथी;
 कवियो कल्याणकारी, कल्पतरु कथे जेने,
 सुधानो सागर कथे साधु शुभ क्षेमथी.
 आत्मना उद्धारने, उमंगथी अनुसरो जो,
 निर्मळ थवाने काजे, नमो नीति नेमथी;
 वदे रायचंद वीर, एवुं धर्मरूप जाणी,
 “धर्मवृत्ति ध्यान धरो, बिलखो न वे'मथी.” ४

अमुदय तत्वविचार.

हरिगीत.

बहु पुण्यकेरा पुंजथी,
 शुभ देह मानवनोमळयो,
 तोये अरे ! भवचक्रनो,
 आंढो नहीं एके टळयो;

सुख प्राप्त करतां सुख टळे छे,
 लेश ए लक्षे लहो,
 क्षणक्षण भयंकर भाव,
 मरणेकां अहो राची रहो ?
 लक्ष्मी अने अधिकार वधतां,
 शुं वध्युं तेतो कहो;
 शुं कुटुंब के परिवारथी,
 वधवा पणुं ए नय गृहो,
 वधवापणुं संसारनुं,
 नरदेहने हारी जवो,
 एनो विचार नहीं अहोहो !
 एक पळ तमने हवो ! ! !
 निर्दोष सुख निर्दोष आनंद,
 ल्यो गमे त्यांथी भले;
 ए दिव्य शक्तिमान जेथी,

जंजिरेथी नीकळे ! !
 पर वस्तुमां नहीं मुंझवो,
 एनी दया मुजने रही;
 ए त्यागवा सिद्धांत के
 पश्चात् दुःख ते सुख नहीं,
 हुं कोण छुं ? क्यांथी थयो ?
 शुं स्वरूप छे मारुं खरुं !
 कोना संबंधे वळगणा छे ?
 राखुं के ए परहरुं ?
 एना विचार विवेक पुर्वक,
 शांत भावे जो कर्या,
 तो सर्व आत्मिकज्ञाननां,
 सिद्धांततत्त्व अनुभव्यां.
 ते प्राप्त करवा वचन,
 कोनुं सत्य केवल मानवुं ?

निर्दोष नरकनुं कथन मानो,
 ' तेह ' जेणे अनुभव्युं,
 रे ! आत्म तारो ! आत्मा तारो !
 शीघ्र एने ओळखो;
 सर्वात्ममां समदृष्टि घो,
 आ वचनने हृदये लखो.

स्वात्मवृत्तांतपयोगीपदः

धन्य रे दिवस आ अहो,
 जागीरे शांति अपुर्व रे;
 दश वर्षे रे धारा उलखी,
 मटयो उदय कर्मनो गर्व रे.
 ओगणीसैं ने एकत्रीसैं,
 आव्यो अपुर्व अनुसार रे;

धन्य०

ओगणीसैं ने बेतालीसैं,
अद्भुत वैराग्य धार रे. धन्य०

ओगणीसैं ने सुढतालीसैं,
समकीत शुद्ध प्रकाश्युं रे;
श्रुत अनुभव वधती दशा,
निज स्वरूप अवभास्युं रे. धन्य०

त्यां आव्यो रे उदय कारमो,
परीग्रह कार्य प्रपंच रे;
जेम जेम ते हडशेलीए,
तेम वधे न घटे रंच रे. धन्य०

वधतुं एम ज चलियुं,
हवे दीसे क्षीण कांइ रे;
क्रमे करीने रे ते जशे,
एम भासे मनमांहि रे. धन्य०

यथा हेतु जे चित्तनो,

सत्य धर्मनो उद्धार रे;
 थशे अवश्य आ देहथी,
 एम थयो निरधार रे.

धन्य०

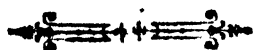
आवी अपुर्व वृत्ति अहो,
 थशे अप्रमत्त योग रे;
 केवळ लगभग भूमिका,
 स्पर्शीने देह वियोग रे.

धन्य०

अवश्य कर्मनो भोग छे,
 भोगववो अवशेष रे;
 तेथी देह एक ज धारीने,
 जाशुं स्वरूप स्वदेश रे.

धन्य०

(अंगत.)

श्री अर्हत वंदना.

भुजंगी छंद.

अरिहंत आनंदकारी अपारी,
सदा मोक्षदाता तथा दिव्यकारी;
विनंति वणिके विवेके विचारी,
वही वंदना साथ हे ! दुःखहारी.

काल कोइने नहि मूके.
हरिगीत.

मोती तणी माळा गळामां,
मूल्यवंती मलकती;
हीरा तणा शुभ हारथी,
बहु कंठकांति झळकती;
आभूषणोथी ओपता,

ભાગ્યા મરણને જોડેને;

જન જાણીએ મન માનીએ,

નવ કાલ મૂકે કોડેને.

૧

મણિમય મુગટ માથે ધરીને,

કંઈ કુંડલ નાચતા,

કાંચન કડાં કરમાં ધરી,

કશીએ કચાશ ન રાચતા;

પલ્લમાં પડ્યા પૃથ્વીપતિ,

એ ભાન ભૂતલ ચોડેને;

જન જાણીએ મન માનીએ,

નવ કાલ મૂકે કોડેને.

૨

દશ આંગળીમાં માંગલિક,

મુદ્રા જડિત માણિક્યથી;

જે પરમ પ્રેમે પે'રતા,

पोंची कळा बारीकथी;
 ए वेढ वींटी सर्व छोडी,
 चालिया मुख धोइने;

जन जाणीए मन मानीए,
 नव काळ मुके कोइने.

३

मुल्ल वांकडी करी फांकडा,
 थइ लींबु धरता ते परे;

कापेल राखी कातरा,
 हर कोइनां हैयां हरे;

ए सांकडीमां आविया,
 छटक्या तजी सहु सोइने,

जन जाणीए मन मानीए,

नव काळ मुके कोइने.

४

छ खंडना अधिराज,

जे चंडे करीने नीपज्या;
 ब्रह्मांडमां बळवान थइने,
 भूप भारे ऊपज्या;
 ए चतुर चक्री चालिया,
 होता नहोता होइने;
 जन जाणीए मन मानीए,
 नव काळ मुक्के कोइने.
 जे राजनीति निपुणतामां,
 न्यायवंता नीवड्या;
 अवळा कर्ये जेना बधा,
 सवळा सश पाशा पड्या;
 ए भाग्यशाळी भागिया,
 ते खटपटो सौ खोइने;
 जन जाणीए मन मानीए,

नव काल मुके कोइने.

तरवार बहादुर टेक धारी,

पूर्णतामां पेखिया,

हाथी हणे हाथे करी,

ए केशरीसम देखिया;

एवा भला भडवीर ते,

अंते रहेला रोइने;

जन जाणीए मन मानीए,

नव काल मुके कोइने.

७

अवधानमां मागणीथी रचेखां
शीघ्र काढ्यो.

धर्म.—

कवित.

धर्म विना धन धाम, धान्य धुळधाणी धारो;

धर्म विना धरणीमां, धिक्कता धराय छे;

धर्म विना धीमंतनी, धारणाओ धोखो धरे,
 धर्म विना धर्युं धैर्य धुम्र थै धमाय छे;
 धर्म विना धराधर, धुताशे, न धामधुमे,
 धर्म विना ध्यानी ध्यान, ढोंग ढंगे धाय छे;
 धारो धारो धवळ सुधर्मनी धुरंधरता,
 धन्य धन्य धामे धामे, धर्मथी धराय छे.

“आकाश-पुष्प थकी वंध्यसुता
 बधावी” एनी पादपूर्ति.

वसंततिलका वृत्त.

संसारमां मन अरे कयम मोह पामे ?
 वैराग्यमां झट पड्ये गति ए ज जामे;
 माया अहो गणी लहे दिल आप आवी,
 “आकाश-पुष्पथकी वंध्यसुता बधावी.”

तृष्णानी विचित्रता.

कवित.

हृती दीनताइ त्यारे ताकी पटेलाइ अने,
 मळी पटेलाइ त्यारे ताकी छे शेठाइने;
 सांपडी शेठाइ त्यारे ताकी मंत्रिताइ अने,
 आबी मंत्रिताइ त्यारे ताकी नृपताइने;
 मळी नृपताइ त्यारे ताकी देवताइ अने,
 दीठी देवताइ त्यारे ताकी शंकराइने;
 अहो ! राजचंद्र मानो मानो शंकराइ मळी (!)
 वधे तृष्णाइ तोय जाय न मराइने.

करोचली पडी डाढी डाचांतणो दाट वळ्यो,
 काळी केशपटी विषे श्वेतता छवाइ गइ,
 सूंघबुं सांभळबुं ने देखबुं ते मांडी वाळ्युं,
 तेम दंत-आवली ते, खरी, के खवाइ गइ;
 वळी केड वांकी हाड गयां अंगरंग गयो,

उठवानी आय जतां लाकडी लेवाइ गइ;
 अरे ! राजचंद्र एम, युवानी हराइ पण,
 मनथी न तोय रांड, ममता मराइ गइ.
 करोडोना करजना, शीर पर डंका वागे,
 रोगथी रुंदाइ गयुं, शरीर सूकाइने;
 पुरपति पण माथे, पीडवाने ताकी रह्यो,
 पेट तणी बेठ पण, शके न पुराइने;
 पितृ अने परणी ते, मचावे अनेक धंध,
 पुत्र, पुत्री भाखे खाउं खाउं दुःखदाइने;
 अरे ? राजचंद्र तोय जीव झावा दावा करे,
 जंजाळ छंडाय नहीं तजी तृष्णाइने.
 थइ क्षीण नाडी अवाचक जेवो रह्यो पडी,
 जीवन दीपक पाम्यो केवल झंखाइने;
 छेली इसे पडो भाळी भाइए त्यां एम भाख्युं,
 हवे टाढी माटी थाय तो तो ठीक भाइने;

હાથને હલાવી ત્યાં તો સ્વીજી બુઢે સૂચવ્યું એ,
 બોલ્યા વિના બેશ બાઝ તારી ચતુરાઈને !
 અરે ! રાજચંદ્ર દેખો દેખો અણાણશ કેવો !
 જતાં ગઈ નહીં ઢોસે મમતા મરાઈને !

દોહરા.

૧

લઘુ વયર્થી અદ્ભુત થયો, તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ,
 એ જ સૂચવે એમ કે, ગતિ આગતિ કાં શોધ ?

૨

જે સંસ્કાર થવો ઘટે, અતિ અભ્યાસે કાંય;
 વિના પરિશ્રમ તે થયો, ભવશંકા શી ત્યાંય ?

૩

જેમ જેમ મતિ અલ્પતા, અને મોહઝ્યોત;
 તેમ તેમ ભવશંકના, અપાત્ર અંતર ઝ્યોત.

કરી કલ્પના દૃઢ કરે, નાના નાસ્તિ-વિચાર,
પણ 'અસ્તિ' તે સૂચવે, એ જ સ્વરો નિર્ધાર.

આ ભવ વળ ભવ છે નહીં, એ જ તર્ક અનુકૂલ;
વિચારતાં પામી ગયા, આત્મધર્મનું મૂલ.

૧૯૪૬.

(અંગત.)

જગત્માં ભિન્ન ભિન્ન મત અને દર્શન જોવામાં
આવે છે તે દૃષ્ટિભેદ છે:

- ભિન્ન ભિન્ન મત દેખીએ, ભેદ દૃષ્ટિનો એહ;
 એક તત્ત્વના મૂલમાં, વ્યાપ્યા માનો તેહ. ૧
 તેહ તત્ત્વરૂપવૃક્ષનું, આત્મધર્મ છે મૂલ;
 સ્વભાવની સિદ્ધિ કરે, ધર્મ તે જ અનુકૂલ. ૨
 પ્રથમ આત્મસિદ્ધિ થવા, કરીએ જ્ઞાનવિચાર;

अनुभवी गुरुने सेवीए, बुधजनो निर्धार. ३

क्षण क्षण जे अस्थिरता, अने विभां विक्रमोह;

ते जेनामांथी गया, ते अनुभवौ गुरु जोय. ४

बाह्य तेम अभ्यंतरे, ग्रंथ ग्रंथि नहीं होय;

परम पुरुष तेने कहो, सरळ दृष्टिथी जोय. ५

बह्य परिग्रह ग्रंथि छे, अभ्यंतर मिथ्यात्व,

स्वभावथी प्रतिकूलता—

६

१९४६

होत आसवा परिसवा, नहिं इनमें संदेह;

मात्र दृष्टिकी भूल है, भूल, गये गत एहि,

रचना जिन उपदेशकी, परमोत्तम तिनु काऊ;

इनमें सब मत रहत है, करते निज संभाल.

जिन सोही हे आत्मा, अन्य होई सो कर्म;

कर्म कटे जिन वचन सो, तत्वग्यानिको मर्म,
जब जान्यो निजरूपको, तब जान्यो सब लोक;
होत न्यूनसें न्यूनता,

एहि दिशाकी मुठता, है नहिं जिनपे भाव;
जिनसें भाव बिनु कबू, नहिं छुटत दुखदाव.
व्यवहारसें देव जिन, ~~निहारे~~ है आप;

ए हि वचनसें समज ले, जिनप्रवचनकी छाप.
एहि नहीं हे कल्पना, एही नहीं विभंग;
जब जागेंगे आत्मा, तब लागेंगे रंग.

मारग साचा भिल गया, छुट गये संदेह;
होता सो तो जल गया, भिन्न किया निज देह.
समज पिछें सब सरल है, विनू समज मुशकील,
ये मुशकीली क्यां कहूं ?

खोज पिंड ब्रह्मांडका, पत्ता तो लग जाय;
येहि ब्रह्मांडि बासना, जब जावे तब....

आप आपकुं भुल गया, इनसे क्या अंधेर ?
 समर समर अब हसत है, नहीं भुलेंगे फेर.
 जहां कल्पना—जलपना, तहां मानु दुख छांड़;
 घटे कल्पना—जलपना तब वस्तू तिन पाइ.
 क्या इछत ? खोवत सबे, है इच्छा दुःख मूल;
 जब इच्छाका नाश तब मिटे अनादि भूल.
 ऐसी क्यांसें मति भइ, आप, आप है नाहिं;
 आपनं. जब भुल गये, अवर कहांसें लाई.
 आप आप ए शोधसे आप आप मिल जाय;
 आप मिलन नय बापको.

श्रीसद्गुरुचरणाय नमः

ॐ

श्रीआत्मसिद्धिशास्त्र.

ॐ जे स्वरूप समज्याविना,
पाम्यो दुःख अनंत;
समजाव्युं ते पद नमुं,
श्रीसद्गुरु जगवंत. १

✽दुःख शुं छे ? तेनां मूळ कारणो शुं छे ?
अने ते शाथी मटी शके ? ते संबंधी जिनो एटले
वीतरागोए पे.तानो जे मत दर्शाव्यो छे ते अहीं
संक्षेपमां कहीए छीए.

જે આત્મસ્વરૂપ સમજ્યા વિના ભૂતકાળે
 હું અનંત દુઃખ પામ્યો, તે પદ જેણે સમજાવ્યું
 પટલે વિવિધકાળે ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય એવાં
 અનંત દુઃખ પામત તે મૂઝ જેણે છેદ્યું એવા
 શ્રીસદ્ગુરુ ભગવાનને નમસ્કાર કરું છું. ૧.

શારીરિક, માનસિક અનંત પ્રકારનાં દુઃ-
 સ્વોએ આકુલ વ્યાકુલ જીવોને તે દુઃસ્વોથી છુટ-
 વાની ઘણી ઘણી પ્રકારે ઇચ્છા છતાં તેમાંથી મુક્ત
 થઈ શકતા નથી તેનું શું કારણ ? એવું પ્રશ્ન અ-
 બેક જીવોને ઉત્પન્ન થયા કરે; પણ તેનું યથાર્થ
 સમાધાન કોઈ એક વિરલ જીવને જ પ્રાપ્ત થાય
 છે. જ્યાં સુધી દુઃખનું મૂળ કારણ યથાર્થપણે
 જાણવામાં ન આવ્યું હોય ત્યાં સુધી, તે ટાલવાને
 માટે ગમે તેવું પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોપણ

દુઃખનો ક્ષય થઈ શકે નહીં, અને ગમે તેટલી અરુ-
 ચિ, અપ્રિયતા અને અભાવ તે દુઃખપ્રત્યે હોય
 છતાં તેને અનુભવ્યા જ કરવું પડે. અવાસ્તાવિક
 ઉપાયથી તે દુઃખ મટાડવાનું પ્રયત્ન કરવામાં આવે,
 અને તે પ્રયત્ન ન સહન થઈ શકે એટલા પરિશ્રમ-
 પૂર્વક કર્યું હોય છતાં તે દુઃખ ન મટવાથી દુઃખ
 મટાડવા ઇચ્છત મુમુક્ષુને અત્યંત વ્યામોહ થઈ
 આવે છે, અથવા થયા કરે છે કે, આનું શું કારણ ?
 આ દુઃખ ટાળતું કેમ નથી ? કોઈ પણ પ્રકારે
 મારે તે દુઃખની પ્રાપ્તિ ઇચ્છત નહીં છતાં, સ્વપ્રેય
 પણ તેના પ્રત્યે કંઈ પણ વૃત્તિ નહીં છતાં તેની
 પ્રાપ્તિ થયા કરે છે, અને હું જે જે પ્રયત્ન કરું છું
 તે તે બધાં નિષ્ફળ જઈ દુઃખ અનુભવ્યા જ કરું
 છું એનું શું કારણ ? શું એ દુઃખ કોઈનું મટતું જ
 નહીં હોય ? દુઃખી થવું એ જ જીવનો સ્વભાવ

હશે ? શું કોઈ એક જગત્કર્તા ईश्वर હશે તેણે
 આમ જ કરવું યોગ્ય ગણ્યું હશે ? શું ભવિતવ્યસ્થાને
 આધીન એ વાત હશે ? અથવા કોઈ એક મારા
 કરેલા આગલા અપરાધોનું ફલ હશે ? એ વગેરે
 અનેક પ્રકારના વિકલ્પો જે જીવો મનસાહિત દેહ-
 ધારી છે તે કર્યા કરે છે, અને જે જીવો મનસહિત
 છે તે અવ્યક્તપણે દુઃખનો અનુભવ કરે છે, અને
 અવ્યક્તપણે તે દુઃખ મટે એવી ઇચ્છા રાખ્યા કરે
 છે. આ જગત્ને વિષે પ્રાણીમાત્રની વ્યક્ત અથવા
 અવ્યક્ત ઇચ્છા પણ એ જ છે કે, કોઈ પણ પ્રકારે
 મને દુઃખ ન હો. અને સર્વથા સુખ હો. પ્રયત્ન
 પણ એ જ અર્થે છે છતાં તે દુઃખ શા માટે મટતું
 નથી ? એવો પ્રશ્ન ઘણા ઘણા વિચારવાનોને પણ
 મૂતકાળે ઉપ્પન્ન થયો હતો; વર્તમાનકાળે પણ થાય
 છે, અને ભવિષ્યકાળે પણ થશે; તે અનંત અનંત વિચાર-

ચાનોમાંથી અનંત વિચારવાનો તેના યથાર્થ સમાધાનને પામ્યા અને તે દુઃખથી મુક્ત થયા. વર્તમાનકાળે પણ જે જે વિચારવાનો યથાર્થ સમાધાન પામે છે તે પણ તથા રૂપ ફલને પામે છે, અને ભવિષ્યકાળે પણ જે જે વિચારવાનો યથાર્થ સમાધાન પામશે, તે તે તથારૂપ ફલને પામશે એમાં સંશય નથી.

શરીરનું દુઃખ માત્ર ઔષધ કરવાથી મટી જતું નહોત, મનનું દુઃખ ધનાદિ મળવાથી જતું નહોત, અને બાહ્ય સંસર્ગ સંબંધનું દુઃખ મનને કંઈ અસર ઉપજાવી શકતું ન હોત, તો દુઃખ મટાડવા માટે જે જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે તે સર્વ જીવોના સફળ થાત; પણ જ્યારે તેમ બનતું જોવામાં ન આવ્યું ત્યારે જ વિચારવાનોને પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયું કે, દુઃખ મટવા માટે બીજો જ ઉપાય હોવો જો-

હોએ. આ જે કરવામાં આવે છે તે ઉપાય અયથાર્થ છે, અને વધો શ્રમ વૃથા છે માટે તે દુઃખનું મૂળ કારણ જો યથાર્થ જાણવામાં આવે, અને તે જ પ્રમાણે ઉપાય કરવામાં આવે તો દુઃખ મટે; નહીં તો નહીં જ મટે.

જે અનંત વિચારવાનો દુઃખનું યથાર્થ મૂળ-કારણ વિચારના ઉત્કંઠિત છતાં કોઈ એક જ તેનું યથાર્થ સમાધાન પામ્યા અને ઘણા યથાર્થ સમાધાન નહીં પામતાં છતાં મતિ વ્ય મોહાદિ કારણથી યથાર્થ સમાધાન પામ્યા હોયે એમ માનવા લાગ્યા, અને તે પ્રમાણે ઉપદેશ કરવા લાગ્યા, અને ઘણા લોકો તેને અનુસરવા પળ લાગ્યા. જગત્માં જુદા જુદા ધર્મ મત જોવામાં આવે છે તેની ઉત્પત્તિનું મુખ્ય કારણ એ જ છે. “ધર્મથી દુઃખ મટે” એમ ઘણાસલા વિચારવાનોની મા-

ન્યતા થઈ, પણ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવામાં એક બીજામાં ઘણો તફાવત પડ્યો. ઘણા તો પોતાનો મૂઝ વિષય ચુકી ગયા; અને ઘણા તો તે વિષય-માં મતિ થાકવાથી અનેક પ્રકારે નાસ્તિકાદિ પરિણામોને પામ્યા.

દુઃખનાં મૂઝ કારણ અને તેની શી રીતે પ્રવૃત્તિ થઈ તેના સંબંધમાં થોડાક મુખ્ય અભિપ્રાયો અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવવામાં આવે છે.

જિનાગમ છે તે, ઉપશમસ્વરૂપ છે. ઉપશમસ્વરૂપ એવા પુરુષોએ ઉપશમને અર્થે તે પ્રરૂપ્યાં છે—ઉપદેશ્યાં છે. તે ઉપશમ આત્માર્થે છે, અન્ય કોઈ પ્રયોજન અર્થે નથી. આત્માર્થમાં જો તેનું આરાધન કરવામાં ન આવ્યું, તો તે જિનાગમ-શ્રવણ, બાંચન નિષ્ફળરૂપ છે; એ વાર્તા અમને સો નિઃસંદેહ યથાર્થ લાગે છે.

दुःखनी निवृत्तिने सर्व जीव इच्छे छे, अने
दुःखनी निवृत्ति, दुःख जेनाथी जन्म पामे छे
एवां राग, द्वेष अने अज्ञानादि दोषनी निवृत्ति
थया विना थवी संभवती नथी. ते रागादिनी
निवृत्ति एक आत्मज्ञान शिवाय बीजा कोइ प्रकारे
भूतकाळमां थइ नथी, वर्त्तमान काळमां थती
नथी, भविष्यकाळमां थई शके तेम नथी; एम
सर्व ज्ञानी पुरुषोने भास्युं छे, माटे ते आत्मज्ञान
ज जीवने प्रयोजनरूप छे. तेनो सर्वश्रेष्ठ उपाय
सद्गुरुवचननुं श्रवणनुं के सत्सास्त्रनुं विचारवुं ए
छे. जे कोइ जीव दुःखनी निवृत्ति इच्छतो होय
—सर्वथा दुःखथी मुक्तपणु जेने प्राप्त करवुं होय—
तेने ए ज एक मार्ग आराध्या शिवाय अन्य
बीजो कोइ उपाय नथी; माटे जीवे सर्व प्रकारना
मतमतांतरनो, कुलधर्मनो, क्षेत्रधर्मनो, धर्मनो,

ઓધ સંજ્ઞારૂપ ધર્મનો, ઉદાસભાવ ભજી, એકા-
ત્માવિચાર—કર્તવ્યરૂપ ધર્મ ભજવો યોગ્ય છે.

એક મોટી નિશ્ચયની વાર્તા તો મુમુક્ષુ જીવે
કરવી યોગ્ય છે કે, સત્સંગ જેવું કલ્યાણનું કોઈ
બઢવાન કારણ નથી, અને તે સત્સંગમાં નિરંતર
સમય સમય નિવાસ ઇચ્છ્યો, અસત્સંગનું ક્ષણે
ક્ષણે વિપરિણામ વિચારવું, એ શ્રેયરૂપ છે. બહુ
બહુ કરીને આ વાર્તા અનુભવમાં આણવા જેવી છે.

યથાપ્રારબ્ધે સ્થિતિ છે, એટલે બઢવાન ઉ-
પાધિયોગે વિષમતા આવતી નથી; કંટાળો અત્યંત
આવી જતાં છતાં ઉપશમનું—સમાધિનું—યથારૂપ
રહેવું થાય છે, તથાપિ નિરંતર ચિત્તમાં સત્સંગ-
ની ભાવના વર્ત્યા કરે છે. સત્સંગનું અત્યંત મહા-
ત્મ્ય પૂર્વભવે વેદન કર્યું છે; તે ફરી ફરી સ્મૃતિ-
રૂપ થાય છે, અને નિરંતર અભંગપણે તે ભાવના

સ્ફુરિત રહ્યા કરે છે.

જ્યાં સુધી આ ઉપાધિયોગનો ઉદય છે ત્યાં સુધી, સમવસ્થાને તે નિર્વાહવો એવું પ્રારબ્ધ છે; તથાપિ જે કાઢ જાય છે, તે તેના લ્યાગભાવમાં ઘણું કરી ગયા કરે છે.

નિવૃત્તિ જેવા ક્ષેત્રે, ચિત્તસ્થિરતાએ હાલ ‘ સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર ’નું શ્રવણ કરવા ઇચ્છા હોય, તો કરવામાં બાધ નથી; માત્ર જીવને ઉપશમાર્થે તે કરવું યોગ્ય છે. કયા મતનું વિશેષણું છે, કયા મતનું ન્યૂનપણું છે, એવા અન્યાર્થમાં પડવા અર્થે તેમ કરવું યોગ્ય નથી. તે ‘ સૂત્રકૃતાંગ ’ ની રચના જે પુરુષોએ કરી છે, તે અત્માત્મા પુરુષ હતા, એવો અમારો નિશ્ચય છે.

“આ કર્મરૂપ ક્લેશ જે જીવને પ્રાપ્ત થયો છે, તે કેમ ત્રુટે?” એવું પ્રશ્ન મુમુક્ષુશિષ્યને ઉદ્ભવ

કરી, “ બોધ પામવાથી ત્રુટે, ” એવું તે સૂત્રક-
 તાંગનું પ્રથમ વાક્ય છે. “ તે બંધન શું ? અને
 શું જાણવાથી તે ત્રુટે ? એવું બીજું પ્રશ્ન ત્યાં શિ-
 ષ્યને સંભવે છે; અને “ તે બંધન વીરસ્વામીએ શા
 પ્રકારે કહ્યું છે ? ” એવા વાક્યથી તે પ્રશ્ન મૂક્યું
 છે. અર્થાત્ શિષ્યના પ્રશ્નમાં તે વાક્ય મૂકી ગ્રંથ-
 કાર એમ કહે છે કે, આત્મસ્વરૂપ એવા શ્રી વીર-
 સ્વામીનું કહેલું તમને કહીશું, કેમકે આત્મસ્વરૂપ
 પુરુષ આત્મસ્વરૂપાર્થે અત્યંત પ્રતીતિયોગ્ય છે. તે
 વંધનનું સ્વરૂપ ત્યાર પછી ગ્રંથકાર કહે છે, તે ફરી
 ફરી વિચારવા યોગ્ય છે. ત્યાર પછી તેના વિશેષ
 વિચારે ગ્રંથકારને સ્મૃતિ થઈ કે આ જે સમાધિ-
 માર્ગ તે આત્માના નિશ્ચય વિના ઘટે નહીં, અને
 જગત્ત્રાસી જીવે અજ્ઞાની ઉપદેશકોથી જીવનું
 સ્વરૂપ અન્યથા જાણી—કલ્યાણનું સ્વરૂપ અન્યથા

જાણી-અન્યથાનો યથાર્થપણે નિશ્ચય કર્યો છે; તે નિશ્ચયનો ભંગ થયા વિના-તે નિશ્ચયમાં સંદેહ પડ્યા વિના-અમે જે અનુભવ્યો છે એવો સમાધિ-માર્ગ તે તેમને કોઈ પ્રકારે સંભળાવ્યો શી રીતે ફઠ્ઠીભૂત થશે, એવું જાણી પ્રથકાર કહે છે કે, “આવા માર્ગનો ત્યાગ કરી કોઈ એક શ્રમણ બ્રા-હ્મણ અજાણપણે-વગર વિચાર્યે-અન્તથા પ્રકારે-માર્ગ કહે છે. એમ કહેતા હવા.” તે અન્યથા પ્રકાર પછી પ્રથકાર નિવેદન કરે છે કે, પંચમહા-ભૂતનું જ કોઈ અસ્તિત્વ માને છે,-આસ્માનું ઉત્પન્ન થવું તેથી માને છે; જેમ ઘટતું નથી; એમ જણાવી ‘આત્માનું નિત્યપણું’ પ્રતિપાદન કરે છે. ‘જો જીવે પોતાનું નિત્યપણું જાણ્યું નથી, તો પછી, નિર્વાણનું પ્રયત્ન શા અર્થે થાય’ એવો અભિપ્રાય કરી ‘નિત્યતા’ દર્શાવી છે, ત્યાર પછી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે કલ્પિત

અભિપ્રાય દર્શાવી યથાર્થ અભિપ્રાયનો બોધ કરી,
 યથાર્થ માર્ગ વિના છૂટકો નથી, ગર્ભપણુ ટલે નહી,
 જન્મ ટલે નહીં, મરણ ટલે નહીં, દુઃખ ટલે નહીં,
 આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ કંઈ ટલે નહીં; અને
 અમે ઉપર જે કહી ગયા છીએ એવા મતવા-
 દિઓ તે સૌ તેવા પ્રકારને વિષે વસ્યા છે કે જેથી
 જન્મ, જરા મરણાદિનો નાશ થાય નહીં; એવા
 વિશેષ ઉપદેશરૂપ આગ્રહ કરી પ્રથમાધ્યયન સમાપ્ત
 કર્યું છે. ત્યાર પછી અનુક્રમે તેથી વર્દ્ધમાન પારિણામે
 ઉપશમકલ્યાણ-આત્માર્થ બોધ્યો છે. તે લક્ષમાં
 રાખી વાંચન, શ્રવણ ઘટે છે. કુલધર્માર્થે સૂત્રક-
 તાંગનું વાંચન, શ્રવણ નિષ્ફળ છે.

દીર્ઘ કાલ સુધી યથાર્થ બોધનો પરિચય
 થવાથી બોધબીજની પ્રાપ્તિ હોય છે; અને એ બોધબીજ
 તે પ્રાપ્તે 'નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ' હોય છે.

જિને બાવીશ પ્રકારના પરિસહ કહ્યા છે; તેમાં 'દર્શનપરિસહ' નામે એક પરિસહ કહ્યો છે. તેમ જ એક બીજો 'અદ્વાનપરિસહ' નામનો પરિસહ પણ કહ્યો છે. એ બન્ને પરિસહોનો વિચાર કરવા યોગ્ય છે;—એ વિચાર કરવાની તમારી ભૂમિકા છે; અર્થાત્ તે ભૂમિકા (ગુપસ્થાનક) વિચારવ યી કોઈ પ્રકારે તમને યથાર્થ ધીરજ આવવાનો સંભવ છે.

કોઈ પણ પ્રકારે પોતે કંઈ મનમાં સંકલ્પું હોય કે, આવી દશામાં આવીએ, અથવા આવા પ્રકારનું ધ્યાન કરીએ, તો સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય, તો તે સંકલ્પેલું પ્રાપ્તે (જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ સમજાયે) યોગ્ય છે, એમ જણાય છે. યથાર્થ બોધ ઇટલે શું ? તેનો વિચાર કરી—અનેકવાર વિચાર કરી—પોતાની કલ્પના નિવૃત્ત કરવાનું જ્ઞાનીઓએ

કહ્યું છે.

‘ અધ્યાત્મસાર ’ નું વાંચન, શ્રવણ ચાલે છે તે સારું છે. અનેકવાર ગ્રંથ વંચાવાની ધિંતા નહીં, પણ કોઈ પણ પ્રકારે તેનું અનુપ્રેક્ષન લાંબા-કાળ સુધી રહ્યા કરે એમ કરવું યોગ્ય છે.

પરમાર્થ પ્રાપ્ત થવા વિષે કોઈ પણ પ્રકારેનું આકુલબ્યાકુલપણ રાખવું—થવું—તેને ‘ દર્શનપરિ-સહ ’ કહ્યો છે. એ પરિસહ ઉત્પન્ન થાય તે તો સુખકારક છે, પણ જો ધીરજથી તે વેદાય તો તૈમાંથી દર્શનની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ થાય છે. તમે ‘ દર્શનપરિસહ ’ માં કોઈ પણ પ્રકારે વર્તો છો એમ જો તમને લાગતું હોય, તો તે ધીરજથી વેદવા યોગ્ય છે; ઉમ ઉપદેશ છે. ‘ દર્શનપરિસહ ’ માં તમે પ્રાપ્ત છો, એમ અમે જાણીએ છીએ.

કોઈ પણ પ્રકારની આકુલતા વિના વૈરા-

ગ્યભાવનાએ, વીતરાગભાવે, જ્ઞાતી વિષે પરમ અ-
 ક્તિભાવ સત્શાસ્ત્રાદિક અને સત્સંગનો પરિચય
 કરવો હાલ યોગ્ય છે. કોઈ પણ પ્રકારે પરમાર્થ-
 સંબંધે મનથી કરેલા સંકલ્પ પ્રમાણે ઇચ્છા કરવી
 નહીં, અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રકારના દિવ્યતેજયુક્ત
 પદાર્થો ઇત્યાદિ દેખાવા વગેરેની ઇચ્છા, મનોક-
 લ્પિત ધ્યાનાદિ, એ સર્વ સંકલ્પની જેમ બને તેમ
 નિવૃત્તિ કરવી. ‘શાંતસુધારસ’ માં કહેલી ‘ભા-
 વના,’ ‘અધ્યાત્મસાર’ માં કહેલો ‘આત્મનિશ્ચ-
 યાધિકાર’ એ ફરી ફરી મનન કરવાયોગ્ય છે.

‘આત્મા છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય;
 ‘આત્મા નિત્ય છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય;
 ‘આત્મા કર્તા છે.’ એમ એ પ્રમાણથી જણાય;
 ‘આત્મા ભોક્તા છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય;
 ‘મોક્ષ છે,’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય; અને

❀વર્તમાન આ કાઠમાં,
મોહમાર્ગ વહુ લોપ;
વિચારવા આત્માર્થિને,
માણ્યો અત્ર અગોપ્ય.

૧.

‘ તેનો ઉપાય છે, ’ એમ જે પ્રમાણથી જણાય, તે
વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે. ‘ અધ્યાત્મસાર ’
માં અથવા બીજા ગમે તે ગ્રંથમાં એ વાત હોય
તો વિચારવામાં સાધ નથી-કલ્પમાનો ત્યાગ કરી
વિચારવાયોગ્ય છે.

જનકવિદેહિની વાત હાલ જાણવાનું ફઠ
તમને નથી.

૧૯૪૮

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ”

❀ જિનાગમમાં આ કાઠને ‘ દુસમ ’ એવી
સંજ્ઞા કહી છે, તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે; કેમકે

આ વર્તમાનકાળમાં મોક્ષમાર્ગ ધણો લોપ થઈ ગયો છે; જે મોક્ષમાર્ગ ગુરુશિષ્યના સંશ્લેષરૂપે અત્રે પ્રગટ કરીએ છીએ. ૨.

‘ દુસમ ’ શબ્દનો અર્થ ‘ દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય ’ એવો થાય છે. તે દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય તો એવો એક પરમાર્થમાર્ગ મુખ્યપણે કહી શકાય. અને તેવી યિતિ પ્રયત્ન જોવામાં આવે છે; જો કે પરમાર્થમાર્ગનું દુર્લભપણું તો સર્વ કાળને વિષે છે; પણ આવા કાળનેવિષે તો વિશેષકરીને કાળ પણ દુર્લભપણાના કારણરૂપ છે.

અત્ર કહેવાયો હેતુ એવા છ કે, ઘણુંકરીને આ ક્ષેત્રે વર્તમાનકાળમાં પૂર્વે જગે પરમાર્થમાર્ગ આરાધ્યો છે, તે દેહ ધારણ ન કરે;—અને તે સત્ય છે, કેમકે જો તેના જીવનો સમૂહ દેહધારીપણે આ ક્ષેત્ર વર્તેતો હોત, તો તેમને તથા તે-

મના સમાગમમાં આવનારા એવા ઘણા જીવોને પરમાર્થમાર્ગની પ્રાપ્તિ સુખે કરીને થઈ શકતી હોત; અને તેથી આ કાલને ‘દુસમ’ કહેવાનું કારણ રહેત નહીં. આ રીતે પૂર્વારાધક જીવોનું અલ્પપણુ એ આદિ થતાં પણ વર્ત્તમાનકાલને વિષે જો કોઈ પણ જીવ પરમાર્થમાર્ગ આરાધવા ઇચ્છે, તો અવશ્ય આરાધી શકે, કેમકે દુઃખેકરીને પણ આ કાલને વિષે પરમાર્થમાર્ગ પ્રાપ્ત થાય, એમ પૂર્વ જ્ઞાનીઓનું કથન છે.

સર્વ જીવોને, વર્ત્તમાનકાલમાં, માર્ગ દુઃખે કરીને જ પ્રાપ્ત થાય, એવો એકાંત અભિપ્રાય વિચારવાયોગ્ય નથી. ઘણું કરીને તેમ બને એવો અભિપ્રાય સમજવાયોગ્ય છે. તેનાં ઘણાં કારણો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. પ્રથમ કારણ: ઉપર દર્શાવ્યું તે કે, પૂર્વનું ઘણુંકરીને આરાધકપણુ નહીં.

બીજું કારણ: તેવું આરાધકપણું નહીં તેને લીધે વર્ત્તમાનદેહે તે આરાધકમાર્ગની રીતિ પણ પ્રથમ સમજવામાં ન હોય; તેથી અનારાધકમાર્ગને આરાધકમાર્ગ માની લઈ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી હોય છે.

ત્રીજું કારણ: ઘણુંકરીને ક્યાંક સત્સમાગમ અથવા સદ્ગુરુનો યોગ બને, અને તે પણ ક્ષતિ બને.

ચોથું કારણ: અસત્સંગ આદિ કારણોથી જીવને અસદ્ગુરવાદિકનું ઓઝાણ થવું પણ દુષ્કરવર્ત્તે છે, અને ઘણુંકરીને અસદ્ગુરવાદિને વિષે સત્ય પ્રતીતિ માની જીવ ત્યાં જ રોકાઈ રહે છે.

પાંચમું કારણ: ક્ષતિ સત્સમાગમાદિનો યોગ બને તોપણ બઝ, વીર્યાદિનું એવું શિથિલપણું,

કે જીવ તથારૂપ માર્ગ ગ્રહણ ન કરી શકે, અથવા ન સમજી શકે; અથવા અસત્સમાગમાદિ, કે પોતાની કલ્પનાથી મિથ્યાને બિપે સત્યપણે પ્રતીતિ કરી હોય.

ઘણું કરીને વર્તમાનમાં કાં તો શુષ્કક્રિયા-પ્રધાનપણામાં જીવે મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે. અથવા બ્રાહ્મક્રિયા અને શુદ્ધવ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામાં મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે; અથવા સ્વમતિકલ્પનાદિ અધ્યાત્મ ગ્રંથો વાંચી કથનમાત્ર અધ્યાત્મ પામી મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે; એમ કલ્પાયાથી જીવને સત્સમાગમાદિ હેતુમાં તે તે માન્યતાનો આગ્રહ આડો આવી પરમાર્થ પામવામાં સ્થંભભૂત થાય છે.

જે જીવો શુષ્કક્રિયાપ્રધાનપણામાં મોક્ષમાર્ગ કલ્પે છે, તે જીવોને તથારૂપ ઉપદેશનું પ્લેષણ પણ રહ્યા કરે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ

એમ મોક્ષમાર્ગ ચાર પ્રકારે કહ્યો છતાં, પ્રથમનાં
 બે પદ તો તેમણે વીસાર્યાં જેવું હોય છે; અને
 ‘ચારિત્ર’ શબ્દનો અર્થ વેષ તથા માત્ર બાહ્યવિ-
 રતિમાં સમજ્યા જેવું હોય છે; ‘તપ’ શબ્દનો
 અર્થ માત્ર ઉપવાસાદિ વ્રતનું કરવું,—તે પણ બા-
 હ્યસંજ્ઞાથી—તેમાં સમજ્યા જેવું હોય છે; વળી
 કાચિત્ જ્ઞાન—દર્શનપદ કહેવાં પડે, તો ત્યાં ‘લૌ-
 કિક કથન જેવા ભાવોનાં કથનને’ જ્ઞાન, અને
 ‘તેની પ્રતીતિ’ અથવા ‘તે કહેનારની પ્રતી-
 તિને વિષે’ ‘દર્શન’ શબ્દનો અર્થ સમજવા
 જેવું રહે છે. જે જીવો બાહ્યક્રિયા (ઘટલે દાનાદિ)
 અને શુદ્ધ વ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામાં મોક્ષમાર્ગ
 સમજે છે, તે જીવો શાસ્ત્રોના કોઈ એક વચનને
 અણસમજણભાવે ગ્રહણ કરીને સમજે છે. દાનાદિ
 ક્રિયા જો કોઈ અહંકારાદિથી, નિદાનબુદ્ધિથી,

કે જ્યાં તેવી ક્રિયા ન સંભવે એવા છઠ્ઠા ગુણ-
 સ્થાનકાદિ સ્થાને કરે, તો તે સંસારહેતુ છે, એમ
 શાસ્ત્રોનો મૂળ આશય છે; પણ સમૂહગી દાનાદિ
 ક્રિયાં ઉત્થાપવાનો શાસ્ત્રોનો હેતુ નથી. તે માત્ર
 પોતાની મતિકલ્પનાથી નિષેધે છે. તેમ જ વ્યવ-
 હાર બે પ્રકારના છે; એક પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવ-
 હાર, અને બીજો વ્યવહારરૂપ વ્યવહાર; પૂર્વે આ
 જીવે અનંતીવાર કર્યા છતાં આત્માર્થ થયો નહીં
 એમ શાસ્ત્રામાં વાક્યો છે, તે વાક્ય પ્રહણ કરી
 સચોડો વ્યવહાર ઉત્થાપનારા પોતે સમજ્યા એવું
 માને છે, પણ શાસ્ત્રાકારે તો તેવું કશું કહ્યું નથી.
 જે વ્યવહાર પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર નથી, અને
 માત્ર વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર છે, તેના દુરાગ્રહને
 શાસ્ત્રકારે નિષેધ્યો છે. જે વ્યવહારનું ફળ ચાર
 ગતિ થાય તે વ્યવહારહેતુ કહી શકાય, અથવા

जे व्यवहारथी आत्मानी विभावदशा जवायोग्य न थाय, ते व्यवहारने व्यवहारहेतु व्यवहार कहे-वाय. एनो शास्त्रकारे निषेध कर्यो छे, ते पण एकांते नहीं; केवळ दुराग्रहथी अथवा तेमां ज मोक्षमार्ग माननारने ए निषेधथी साचा व्यवहार उपर लाववा कर्यो छे; अने परमार्थहेतुमूळ व्यवहार शम, संवेग, बिर्वेद, अनुकंपा, आस्था अथवा सद्गुरु, सत्शास्त्र अने मन वचनादि सुमति तथा गुप्ति तेनो निषेध कर्यो नथी; अने तेनो जो निषेध करवायोग्य होय, तो शास्त्रो उपदेशिने बाकी शुं समजावाजेवुं रहेतुं हतुं, के शुं साधनो कराववानुं जणाववुं बाकी रहेतुं हतुं के, शास्त्रो उपदेश्यां ? अर्थात् तेवा व्यवहारथी परमार्थ पमाय छे, अने अवश्य जीवे तेवो व्यवहार ग्रहण करवो के जेथी परमार्थ पामशे एम

શાસ્ત્રોનો આશય છે; શુષ્કઅધ્યાત્મો, અથવા તેના પ્રસંગી તે આશય સમજ્યાવિના તે વ્યવહારને ઉત્થાપી પોતાને તથા પરને દુર્લભબોધીપણુ કરે છે.

શમ, સંવેગાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થયે, અથવા વૈરાગ્યવિશેષ, નિષ્પક્ષપાતતા થયે, કષાયાદિ પાતલાં પડ્યે, તથા કંઈ પણ પ્રજ્ઞાવિશેષથી સમજ્યાની યોગ્યતા થયે, જે સદ્ગુરુગમે સમજવાયોગ્ય અધ્યાત્મગ્રંથો છે—ત્યાંસુધી ઘણુંકરી શક્ષ જેવા છે—તે પોતાની કલ્પનાએ જેમ તેમ વાંચી લઈ, નિર્ધારી લઈ, તેવો અંતર્ભેદ થયાવિના, અથવા દશા કર્યાવિના, વિભાવ ગયાવિના, પોતાને વિષે જ્ઞાન કલંપે છે; અને ક્રિયારહિત તથા શુદ્ધ વ્યવહારરહિત થઈ વર્તે છે એવો ત્રીજો પ્રકાર શુષ્કઅધ્યાત્મીનો છે. ઠામ ઠામ જીવને આવા યોગ બાજે તેવું રહ્યું છે, અથવા તો જ્ઞાનરહિત ગુરુઓ,

કે પરિગ્રહાદિ ઇચ્છક ગુરુઓ, માત્ર પોતાનાં માન પૂજાદિની કામનાએ ફરતા એવા જીવોને અનેક પ્રકારે અવઢે રસ્તે ચડાવી દે છે; અને ઘણુંકરીને ક્ષતિ જ એવું નહીં હોય; જેથી એમ જણાય છે કે, કાઢનું દુસમપણું છે.

આ દુસમપણું લખ્યું છે, તે જીવને પુરુષાર્થરહિત કરવા અર્થે લખ્યું નથી, પણ પુરુષાર્થ-જાગ્રતિ અર્થે લખ્યું છે; અનુકૂળ સંયોગમાં તો જીવને કંઈક ઓછી જાગ્રતિ હોય તોપણ વચ્ચે હાનિ ન થાય, પણ જ્યાં આવા પ્રતિકૂળ યોગ વર્તતા હોય ત્યાં, અવશ્ય મુમુક્ષુ જીવે વધારે જાગ્રતિ રહેવું જોઈએ, કે જેથી તથારૂપ પરાભવ ન થાય, અને તેવા કોઈ પ્રવાહમાં ન તળાઈ જવાય. ઘર્તમાનકાઢ દુસમ કહ્યો છે, છતાં તેને વિષે અનંત ભવને છેદી માત્ર એક ભવ બાકી રાખે

એવું એકાવતારીપણું પ્રાપ્ત થાય એવું પણ છે, માટે
 વિચારવાન જીવે તે લક્ષ રાખી, ઉપર કહ્યા તેવા
 પ્રવાહોમાં ન પડતાં યથાશક્તિ વૈરાગ્યાદિ અવશ્ય
 આરાધી, સદ્ગુરુનો યોગ પ્રાપ્ત કરી, કષાયાદિ
 દોષ છેદ કરવા વાઠો એવો અને અજ્ઞાનથી રહિત
 થવાનો સત્ય માર્ગ પ્રાપ્ત કરવો. મુમુક્ષુ જીવમાં
 શમાદિ કહ્યા તે ગુણો અવશ્ય સંભવે છે; અથવા
 તે ગુણોબિના મુમુક્ષુતા ન કહી શકાય. નિત્ય
 તેવો પરિચય રાખતાં, તે તે વાત શ્રવણ કરતાં,
 વિચારતાં, ફરીફરીને પુરુષાર્થ કરતાં, તે મુમુક્ષતા
 ઉત્પન્ન થાય છે; તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થયે જીવને
 પરમાર્થમાર્ગ અવશ્ય સમજાય છે.

૧૯૫૨, રાઝજ.

“શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર”

કોઈ ક્રિયાજન થઈ રહ્યા,
 શુષ્કજ્ઞાનમાં કોઈ;
 માને મારગ મોક્ષનો,
 કરુણા ઉપજે જોઈ. ૩

❀કોઈ ક્રિયાને જ વઢગી રહ્યા છે; અને
 કોઈ શુષ્કજ્ઞાનને જ વઢગી રહ્યા છે; એમ મો-
 ક્ષમાર્ગ માને છે. જે જોડેને દયા આવે. છે.૩.

❀ઘણાને ક્રિયાજડત્વ વર્તે છે, અને ઘણાને
 શુષ્કજ્ઞાનીપણુ વર્તે છે તે શું કારણ હોવું જોઈએ ?
 એવી આશંકા કરી તેનું સમાધાન:—સદ્ગુરુના
 ચરણને જે પોતાનો પક્ષ ઇટલે મત છોડી
 દઈ સેવે તે પદાર્થને પામે, અને નિજપદનો
 ઇટલે આત્મ સ્વભાવનો લક્ષ લે. અર્થાત્
 ઘણાને ક્રિયાજડત્વ વર્તે છે તેનો હેતુ એ
 છે કે, અસદ્ગુરુ કે જે આત્મજ્ઞાન અને આત્મ-

જ્ઞાનના સાધનને જાણતા નથી તેનો તેણે આશ્રય
 કર્યો છે; જેથી તેનો માત્ર ક્રિયાજડત્વનો ઇટલે
 કાયકેશનો માર્ગ જાણે છે, તેમાં વઢગાડે છે, અને
 કુલ્લધર્મ દૃઢ કરાવે છે; જેથી તેને સદ્ગુરુનો યોગ
 મેલવવાની આકાંક્ષા થતી નથી, અથવા તેવા યોગ
 મળ્યે પણ પક્ષની દૃઢ વાસના તેને સદુપદેશસન્મુખ
 થવા દેતી નથી, ઇટલે ક્રિયાજડત્વપણુ ટલતું નથી;
 અને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અને જે શુષ્ક-
 જ્ઞાની છે તેણે પણ સદ્ગુરુના ચરણ સેવ્યા નથી,
 માત્ર પોતાની મતિ કલ્પનાથી સ્વછંદપણે અધ્યાત્મ
 મંથો વાંચ્યા છે, અથવા શુષ્કજ્ઞાની સમીપથી તેવા
 મંથો, કે વચનો સાંભળી લઈને પોતાને વિષે જ્ઞાનીપણુ
 માન્યું છે, અને જ્ઞાની ગણાવાના પદનું એક પ્રકારનું
 માન છે તેમાં તેને મીઠાશ રહી છે, અને એ તેનો પક્ષ
 થયો છે અથવા કોઈ એક કારણવિશેષથી શાસ્ત્રો-

બાહ્યક્રિયામાં રાચતાં,

અંતર્જ્ઞેદ ન કાંઈ;

જ્ઞાનમાર્ગ નિષેધતાં,

તેહ ક્રિયાજન આંહિ. ૪.

બાહ્યક્રિયામાં જ માત્ર રાચી રહ્યાં છે, અંતર

માં દયા, દાન, અને હિંસા, પૂજાનું સમાનપણું કહ્યું છે તેવાં વચનોને, તેનો પરમાર્થ સમજ્યા વિના હાથમાં ળહને માત્ર પોતાને જ્ઞાની બનાવા અર્થે, અને પામર જીવના તિરસ્કારના અર્થે તે વચનોનો ઉપયોગ કરે છે, પણ તેવાં વચનો કયે લક્ષે.^૧

નહીયાદ, આશો વદ ૨, સંવત્ ૧૯૫૨.

૧ આ લેખ લખતાં આ સ્થાનથી અપૂર્ણ મૂકી દીધે લો છે.—સંશોધક.

કંઈ ભેદાયું નથી, અને જ્ઞાનમાર્ગને નિષેધ્યા કરે
છે, તે અહીં ક્રિયાજડ કહ્યાં છે. ૪

બંધ, મોહ છે કલ્પના,
જાણે વાણીમાંહિ;
વર્તે મોહાવેષમાં,
શુષ્કજ્ઞાની તે આંહિ. ૫.

બંધ, મોક્ષ માત્ર કલ્પના છે, એવાં નિશ્ચ-
યવાક્ય માત્ર વાણીમાં બોલે છે. અને તથારૂપ
દશા થઈ નથી, મોહના પ્રભાવમાં વર્તે છે, એ
અહીં શુષ્કજ્ઞાની કહ્યાં છે. ૫.

વૈરાગ્યાદિ સફળ તો,
જો સહ આતમજ્ઞાન;

તેમ જ આત્મજ્ઞાનની,

પ્રાપ્તિનાં નિદાન.

૬.

* વૈરાગ્યાયાદિ જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તો સફળ છે, અર્થાત્ મોક્ષની પ્રાપ્તિના હેતુ છે, અને જ્યાં આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ જો તે આત્મજ્ઞાનને અર્થે કરવામાં આવતાં હોય, તો તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે. ૬.

* વૈરાગ્ય, ત્યાગ, દયાદિ અંતરંગવૃત્તિવાળી ક્રિયા છે, તે જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય, તો સફળ છે; અર્થાત્ ભવનું મૂળ છેદે છે. અથવા વૈરાગ્ય ત્યાગ દયાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં કારણો છે, એટલે જીવમાં પ્રથમ એ ગુણો આવ્યેથી સદ્ગુરુનો ઉપદેશ તેમાં પરિણામ પામે છે. ઉજ્વળ અંતઃકરણવિના સદ્ગુરુનો ઉપદેશ પરિણમતો નથી; સ-

થા. વૈરાગ્યાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનો છે એમ કહ્યું. અત્રે જે જીવો ક્રિયાજડ છે તેને એવો ઉપ-
 દેશ કર્યો કે, કાયા જ માત્ર રોકવી તે કાંઈ આ-
 ત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ નથી. વૈરાગ્યાદિ ગુણો
 આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે, માટે તમે તે ક્રિ-
 યાને અવગાહો; અને તે દિવ્ય માં પણ અટકીને રહેવું
 ઘટતું નથી, કેમકે આત્મજ્ઞાનવિના તે પણ ભવનું મૂળ
 છેદી શકતા નથી; માટે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિને અર્થે તે
 વૈરાગ્યાદિ ગુણોમાં વર્તો, અને કાયદેશરૂપ, પણ
 કષાયાદિનું જેમાં તથારૂપ કદ ક્ષીણપણુ થતું નથી
 તેમાં. તમે મોક્ષમાર્ગનો દુરાપ્રહ રાખો નહીં; એમ
 ક્રિયાજડને કહ્યું; અને જે શુષ્કજ્ઞાનીઓ ત્યાગવૈ-
 રાગ્યાદિ રહિત છે, માત્ર વાચાજ્ઞાની છે તેને એમ
 કહ્યું કે, વૈરાગ્યાદિ સાધન છે તે આત્મજ્ઞાનની
 પ્રાપ્તિનાં કારણો છે; કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ

થતી નથી; તમે વૈરાગ્યાદિ પળ પામ્યા નથી, તો
 આત્મજ્ઞાન ક્યાંથી પામ્યા હો તે કંઈક આત્મામાં
 વિચારો; સંસારપ્રત્યે બહુ ઉદાસીનતા, દેહની મૂર્છાનું
 અલ્પત્વ, ભોગમાં અનાસક્તિ તથા માનાદિનું પાત-
 ક્ષાપણુ એ આદિ ગુણો વિના તો આત્મજ્ઞાન પરિણામ
 પામતું નથી, અને આત્મજ્ઞાન પામ્યે તો તે ગુણો
 અત્યંત દૃઢ થાય છે, કેમકે આત્મજ્ઞાનરૂપ મૂઢ
 તેને પ્રાપ્ત થયું; તેને બદલે તમે આત્મજ્ઞાન અમને
 છે, એમ માનો છો, અને આત્મામાં તો ભોગાદિ
 કામનાની અગ્નિ બળ્યાં કરે છે; પૂજા સત્કારાદિની
 કામના બારંબાર સ્ફુરાયમાન થાય છે; સહજ અ-
 પાતાપ બહુ આકુલ-વ્યાકુલતા થઈ જાય છે, તે
 કેમ લક્ષમાં આવતાં નથી કે, આ આત્મજ્ઞાનનાં
 લક્ષણો નહીં ? માત્ર માનાદિ કામનાએ આત્મજ્ઞાની
 કહેવરાવું છું, ' એમ જે સમજવામાં આવતું નથી

ત્યાગ, વિરાગ ન ચિત્તમાં,

થાય ન તેને જ્ઞાન;

અટકે ત્યાગ વિરાગમાં,

તો ચૂલે નિજ જ્ઞાન.

૭.

*જેના ચિત્તમાં ત્યાગ અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો ઉત્પન્ન થયાં ન હોય તેને જ્ઞાન ન થાય; અને જે ત્યાગ, વિરાગમાં જ અટકી રહી, આત્મજ્ઞાનની આકાંક્ષા ન રાખે, તે પોતાનું જ્ઞાન મુલે; અર્થાત્ અજ્ઞાનપૂર્વક ત્યાગવૈરાગ્યા-

તે સમજો; અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો પ્રથમ તો આત્મામાં ઉત્પન્ન કરો, કે જેથી આત્મજ્ઞાનની સન્મુખતા થાય.

❀ જેના અંતઃકરણમાં ત્યાગ વૈરાગ્યાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થયા નથી, એવા જીવને આત્મજ્ઞાન ન

દિ હોવાથી તે પૂજાસત્કારાદિથી પરાભવ પામે,
અને આત્માર્થ ચૂકી જાય. ૭.

થાય કેમકે મલીન અંતઃકરણરૂપ દર્પણમાં આત્મો-
પદેશનું પ્રતિબિંબ પડવું ઘટતું નથી. તેમ જ માત્ર
ત્યાગ, વિરાગમાં રાચીને કૃતાર્થતા માને તે પણ
પોતાના આત્માનું ભાન ભૂલે; અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન
નહીં હોવાથી અજ્ઞાનનું સહચારીપણું છે; જેથી તે
ત્યાગ વૈરાગ્યાદિનું માન ઉત્પન્ન કરવા અર્થે અને
માનાર્થે સર્વ સંયમાદિ પ્રવૃત્તિ થઈ જાય, જેથી
સંસારનો ઉચ્છેદ ન થાય; માત્ર ત્યાં જ અટકવું
થાય. અર્થાત્ તે આત્મજ્ઞાનને પામે નહીં. એમ
ક્રિયાજડને સાધન-ક્રિયા-અને તે સાધનનું જેથી
સફળપણુ થાય છે એવા આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો,
અને શુષ્કજ્ઞાનીને ત્યાગ વિરાગાદિ સાધનનો ઉપ-
દેશ કરી વાચાજ્ઞાનમાં કલ્યાણ નથી એમ પ્રેર્યું.

ज्यां ज्यां जे जे योग्य ठे,
तहां समजवुं तेह;
त्यां त्यां ते ते आचरे,

आत्मार्थी जन एह. ७

* ज्यां ज्यां जे जे योग्य छे, त्यां त्यां
ते ते समजे, अने त्यां त्यां ते ते आचरे ए,
आत्मार्थी पुरुषनां लक्षणो छे. ८

* जे जे ठेकाणे जे जे योग्य छे, एटले
ज्यां त्यां जे जे योग्य होय त्यां त्यां त्यां त्यां
समजे, ज्यां आत्मज्ञान योग्य होय त्यां आत्मज्ञान
समजे; एम जे ज्यां जोइए ते त्यां समजवुं, अने
त्यां त्यां ते ते प्रमाणे प्रवर्तवुं, ए आत्मार्थी जी-
वनं लक्षण छे. अर्थात् मतार्थी होय, के मानार्थी
होय ते योग्य मार्गने ग्रहण न करे; अथवां कि-

યામાં જ જેને દુરાગ્રહ થયો છે; અથવા શુદ્ધ-
 જ્ઞાનના જ અભિમાનમાં જેણે જ્ઞાનીપણું માની
 લીધું છે, તે ત્યાગ વિરાગાદિ સાધનને અથવા
 આત્મજ્ઞાનને પ્રહણ ન કરી શકે. જે આત્માર્થી
 હોય તે જ્યાં જ્યાં જે એ કરવું ઘટે છે તે તે કરે,
 અને જ્યાં જ્યાં જે જે સમજવું ઘટે છે તે સમજે.
 અથવા જ્યાં જ્યાં જે જે સમજવું ઘટે છે તે તે
 સમજે, અને જ્યાં જે જે આચરવું ઘટે છે તે તે
 આચરે તે આત્માર્થી કહેવાય. અત્રે ‘સમજવું’ અને
 ‘આચરવું’ એ બે સામાન્યપદ છે. પણ વિભાગપદે
 કહેવાનો આશય એવો પણ છે કે, જે જે જ્યાં
 સમજવું ઘટે તે તે ત્યાં સમજવાની કામના જેને
 છે, અને જે જે જ્યાં આચરવું ઘટે તે તે ત્યાં આ-
 ચરવાની જેને કામના છે તે પણ આત્માર્થી કહેવાય.

નહિયાદ, આસો વદ ૨, સંવત્ ૧૯૫૨.

સેવે સદ્ગુરુચરણને,
ત્યાગી દઈ નિજપદ્મ;
પામે તે પરમાર્થને,
નિજપદનો લે લક્ષ. ૯.

પોતાના પક્ષને છોડી દઈ, જે સદ્ગુરુના
ચરણને સેવે તે પરમાર્થને પામે, અને આત્મ-
સ્વરૂપનો લક્ષ તેને થાય. ૯

* આત્મજ્ઞાન, સમદર્શિતા,
વિચરે ઉદયપ્રયોગ,

*^૧સ્વરૂપસ્થિત ઇચ્છારાહિત, વિચરે પૂર્વપ્રયોગ;
અપૂર્વ વાળી; પરમશ્રુત, સદ્ગુરુલક્ષણ યોગ્ય.

૧. આ લેખમાં જે જે સ્થળે લીટીઓ મૂકી
છે, તે તે સ્થળે મૂળ લેખમાં વંચનો ટંકાયા
નથી. —સંશોધક.

અપૂર્વવાણી પરમ શ્રુત.

સદ્ગુરુ લક્ષણયોગ્ય. ૧૦.

આત્મજ્ઞાનને વિષે જેમની સ્થિતિ છે, એટલે પરમાવની ઇચ્છાથી જે રહિત થયા છે, તથા શત્રુ, મિત્ર, હર્ષ, શોક, નમસ્કાર, તિરસ્કારાદિ ભાવપ્રત્યે જેને સમતા વર્તે છે; માત્ર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલાં એવાં કર્મોના ઉદયને લીધે જેમની વિચરવા આદિ ક્રિયા છે, અજ્ઞાની કરતાં જેની વાણી પ્રત્યક્ષ જૂદી પડે છે, અને ષટ્દર્શનના તાત્પર્યને જાણે છે, તે સદ્ગુરુનાં ઉત્તમ લક્ષણો છે. ૧૦.

આત્મસ્વરૂપને વિષે જેની સ્થિતિ છે, વિષય અને માન પૂજાદિ ઇચ્છાથી રહિત છે, અને માત્ર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા એવા કર્મના પ્રયોગથી જે વિચરે

છે; જેમની વાણી અપૂર્વ છે, અર્થાત્ નિજઅનુભવ-
સહિત જેનો ઉપદેશ હોવાથી અજ્ઞાનીની વાણી
કરતાં પ્રત્યક્ષ જૂદી પડેછે, અને પરમશ્રુત ઇટલે
ષટ્દર્શનના યથાસ્થિત જાણ હોય; એ સદ્ગુરુનાં
યોગ્ય લક્ષણો છે.

અત્રે સ્વરૂપસ્થિત એવું પ્રથમપદ કહ્યું તેથી
જ્ઞાનદશા કહી, ઇચ્છારહિતપણું કહ્યું તેથી ચારિત્ર-
દશા કહી, ઇચ્છારહિત હોય તે વીચરી કેમ શકે ?
એવી આશંકા; ‘ પૂર્વપ્રયોગ ઇટલે પૂર્વના બંધાયેલાં
પ્રારબ્ધથી વિચરે છે; વિચરવા આદિની બાકી
જેને કામના નથી. ’ એમ કહી (એવી આશંકા)
નિવૃત્ત કરી; અપૂર્વ વાણી એમ કહેવાથી વચ-
નાતિશયતા કહી, કેમકે તે વિના મુમુક્ષુને ઉપ-
કાર ન થાય; પરમશ્રુત કહેવાથી ષટ્દર્શન અવિ-
ચલ દશાએ જાણનાર કહ્યા ઇટલે શ્રુતજ્ઞાનનું

વિશેષપણુ દર્શાવ્યું.

આશંકા—વર્ત્તમાનકાળમાં સ્વરૂપસ્થિત પુરુષ હોય નહીં, એટલે જે સ્વરૂપસ્થિત વિશેષણવાળા સદ્ગુરુ કહ્યા છે, તે આજે હોવાયોગ્ય નથી.

સમાધાન—વર્ત્તમાનકાળમાં કદાપિ એમ કહેલું હોય તો કહેવાય કે ‘કેવલભૂમિકા’ ને વિષે એવી સ્થિતિ અસંભવિત છે, પણ આત્મજ્ઞાન જ ન થાય એમ કહેવાય નહીં; અને આત્મજ્ઞાન છે તે સ્વરૂપસ્થિતિ છે.

આશંકા—આત્મજ્ઞાન થાય તો વર્ત્તમાન કાળમાં મુક્તિ થવી જોઈએ અને જિનાગમમાં ના કહી છે.

સમાધાન—એ વચન કદાપિ એકાંતે એમ ગણીએ, તોપણ તેથી એકાવતારીપણાનો નિષેધ થતો

નથી, અને એકાવતારીપણુ આત્મજ્ઞાનવિના પ્રાપ્ત થાય નહીં.

આશંકા——ત્યાગ વૈરાગ્યાદિના ઉત્કૃષ્ટપણાથી તેને એકાવતારીપણું કહ્યું હશે,

સમાધાન——પરમાર્થથી ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગ વૈરાગ્યવિના એકાવતારીપણું થાય જ નહીં, એવો સિદ્ધાંત છે; અને વર્તમાનમાં પણ ચોથા, પાંચમા અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકનો કશો નિષેધ છે નહીં. અને ચોથે ગુણસ્થાનકેથી જ આત્મજ્ઞાનનો સંભવ થાય છે; પાંચમે વિશેષ સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે; છઠ્ઠે ઘણા અંશે સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે, પૂર્વપ્રેરિત પ્રમાદના ઉદયથી માત્ર કંડૂક પ્રમાદદશા આવી જાય છે, પણ તે આત્મજ્ઞાનને રોધક નથી, ચારિત્રને રોધક છે.

આશંકા——અત્રે તો સ્વરૂપસ્થિતિ એવું પદ

વાપર્યું છે, અને સ્વરૂપાસ્થિતપદ તો તેરમે ગુણસ્થા-
નકે જ સંભવે છે.

સમાધાન—સ્વરૂપાસ્થિતિની પરાકાષ્ટા તો
ચૌદમા ગુણસ્થાનકને છેડે થાય છે, કેમકે નામ
ગોત્રાદિ ચાર કર્મનો નાશ ત્યાં થાય છે; તે પહેલાં
કેવળીને ચાર કર્મનો સંગ છે, તેથી સંપૂર્ણ સ્વરૂ-
પાસ્થિતિ તો તેરમે ગુણસ્થાનકે પળ ના કહેવાય.

આશંકા—ત્યાં નામાદિ કર્મથી કરીને અવ્યા-
બાધ સ્વરૂપાસ્થિતિની ના કહેતો તે ઠીક છે; પળ
કેવળજ્ઞાનરૂપ સ્વરૂપાસ્થિતિ છે, તેથી સ્વરૂપ-
સ્થિતિ કહેવામાં દોષ નથી, અને અત્રે તો તેમ
નથી, માટે સ્વરૂપાસ્થિતપણુ કેમ કહેવાય ?

સમાધાન—કેવળજ્ઞાનને વિશે સ્વરૂપાસ્થિ-
તિનું તારતમ્ય વિશેષ છે, અને ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે,
ગુણસ્થાનકે તેથી અલ્પ છે, એમ કહેવાય; પળ

સ્વરૂપસ્થિતિ નથી એમ ન કહી શકાય, ચોથે
 ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વમુક્તદશા થવાથી આત્મસ્વ-
 ભાવઆવિર્ભાવપણુ છે, અને સ્વરૂપસ્થિતિ છે; પાં-
 ચમે ગુણસ્થાનકે દેશે કરીને ચારિત્રઘાતક કષાયો
 રોકાવાથી આત્મસ્વભાવનું ચોથા કરતાં વિશેષ
 આવિર્ભાવપણુ છે, અને છઠ્ઠામાં કષાયો વિશેષ
 રોકાવાથી સર્વ ચારિત્રનું ઉદયપણુ છે, તેથી આ-
 ત્મસ્વભાવનું વિશેષ આવિર્ભાવપણું છે. માત્ર છઠ્ઠે
 ગુણસ્થાનકે પૂર્વાનિબંધિત કર્મના ઉદયથી પ્રમત-
 દશા ક્વચિત્ વર્તે છે તેને લીધે 'પ્રમત્ત' સર્વ ચા-
 રિત્ર કહેવાય, પણ તેથી સ્વરૂપાસ્થિતિમાં વિરોધ
 નહીં, કેમકે આત્મસ્વભાવનું વાહુલ્યતાથી આ-
 વિર્ભાવપણુ છે. વઢી આગમ પણ એમ કહેછે કે,
 ચોથે ગુણસ્થાનકેથી તેરમા ગુણસ્થાનકસુધી આ-
 ત્મપ્રતીતિ સમાન છે; જ્ઞાનનો તારતમ્યભેદ છે.

ઘઠ્ઠી ઠામ ઠામ એકાકીપણે વિચરવાનો નિષેધ
 કર્યો છે, અને સદ્ગુરુની સેવામાં વિચરવાનો જ
 ઉપદેશ કર્યો છે; તેથી પણ એમ સમજાય છે કે,
 જીવને હિતકારી અને મુખ્ય માર્ગ તે જ છે, અને
 અસદ્ગુરુથી પણ કલ્યાણ થાય એમ કહેવું તે
 તો તીર્થકરાદિની જ્ઞાનીની આસાતના કરવાસમાન
 છે, કેમકે તેમાં અને અસદ્ગુરુમાં કંઈ ભેદ ન
 પછ્યો; જન્માંધ, અને અત્યંત શુદ્ધ નિર્મલ ચક્ષુ-
 બાઝાનું કંઈ ન્યૂનાધિકપણું ઠર્યું જ નહીં. ઘઠ્ઠી
 કોઈ ‘ શ્રી ઠાણાંગસૂત્ર ’ ની ચોભંગી ગ્રહણ કરીને
 એમ કહે કે ‘ અભવ્યના તાર્યા પણ તરે ’ તો તે
 વચ્ચન પણ વદતોવ્યાઘાત જેવું છે; એક તો મૂઠ-
 માં ‘ ઠાણાંગ ’ માં તે પ્રમાણે પાઠ જ નથી; જે
 પાઠ છે તે આ પ્રમાણે છે:

તેનો શબ્દાર્થ આ પ્રમાણે છે:

તેનો વિશેષાર્થ ટીકાકારે આ પ્રમાણે કર્યો

છે:

જેમાં કોઈ સ્થળે અભવ્યના તર્યા તરે એવું કહ્યું નથી; અને કોઈ એક દવામાં કોઈ એવું વચન લખ્યું છે તે તેની સમજનું અયથાર્થપણ સમજાય છે.

કદાપિ એમ કોઈ કહે કે, અભવ્ય કહે છે તે યથાર્થ નથી. એમ માસવાથી યથાર્થ શું છે ? તેનો લક્ષ થવાથી સ્વચિન્તનને પામીને તર્યા એમ અર્થ કરીએ, તો તે એક પ્રકારે સંભવિત થાય છે, પણ તેથી અભવ્યના તાર્યા તર્યા એમ કહી શ-

કાતું નથી, એમ વિચારી જે માર્ગેથી અનંત જીવ
 તર્યા છે, તરે છે, અને તરશે તે માર્ગને અવગાહ-
 વો અને સ્વકલ્પિત અર્થનો માનાદિની જાઠવણી
 છોડી દઈ ત્યાગ કરવો એ જ શ્રેય છે. જો અભ-
 વ્યથી તરાય છે એમ તમે કહો, તો તો અવશ્ય
 નિશ્ચય થાય છે કે, અસદ્ગુરુથી તરાશે એમાં
 કશો સંદેહ નથી; અને અશોભ્યા કેવળી જેમણે
 પૂર્વે કોઈ પાસેથી ધર્મ સાંભળ્યો નથી તેને, કોઈ
 તથારૂપ આવરણના ક્ષયથી જ્ઞાન ઉપજ્યું છે એમ
 શાસ્ત્રમાં નિરૂપણ કર્યું છે, તે આત્માનું મહાત્મ્ય
 દર્શાવવા, અને જેને સદ્ગુરુયોગ ન હોય તેને
 જાગ્રત કરવા, તે તે અનેકાંતમાર્ગ નિરૂપણ કરવા,
 દર્શાવ્યું છે; પણ સદ્ગુરુઆજ્ઞાએ પ્રવર્ત્તવાનો માર્ગ
 ઉપેક્ષિત કરવા દર્શાવ્યું નથી. વળી એ સ્થળે તો,
 ઉલટું, તે માર્ગ ઉપર દૃષ્ટિ આવવા, વધારે સ્વચ્છ

કર્યું છે, અને કહ્યું છે કે, તે અશોચ્યા કેવળી

અર્થાત્ અશોચ્યા કેવળીનો આ પ્રસંગ સાં-
ભળીને કોઈએ જે શાશ્વતમાર્ગ ચાલ્યો આવે છે,
તેના નિષેધપ્રત્યે જવું એવો આશય નથી; એમ
નિવેદન કર્યું.

કોઈ તીવ્ર આત્માર્થીને કદાપિ સદ્ગુરુનો
યોગ ન મળ્યો હોય, અને તેની તીવ્ર કામનામાં-
નેલાપદામાં જ નિજવિચારમાં પડવાથી, અથવા
તીવ્ર આત્માર્થને લીધે નિજવિચારમાં પડવાથી,
આત્મજ્ઞાન થયું હોય તો તે સદ્ગુરુમાર્ગનો ઉપે-
ક્ષિત નહીં એવો, અને સદ્ગુરુથી પોતાને જ્ઞાન
મળ્યું નથી માટે મોટો છું એવો નહીં હોય, તેને
થયું હોય; એમ વિચારી વિચારવાન જીવે શાશ્વત

મોક્ષમાર્ગનો લોપ ન થાય તેવું વચન પ્રકાશવું જોઈએ. એક ગામથી બીજે ગામ જવું હોય અને તેનો માર્ગ ઢીઠો ન હોય એવો પોતે પચાશ વર્ષનો પુરુષ હોય, અને લાખો ગામ જોઈ આવ્યો હોય તેને પણ તે માર્ગની સ્થિતિ પડતી નથી, અને કોઈને પૂછે ત્યારે જણાય છે, નહીં તો મૂલ ક્ષાય છે; અને તે માર્ગને જાણનાર એવું દશ વર્ષનું બાળક પણ તેને તે માર્ગ દેખાડે છે તથા તે પહોંચી શકે છે; એમ લૌકિકમાં અથવા વ્યવહારમાં પણ પ્રત્યક્ષ છે. માટે જે આત્માર્થી હોય, અથવા જેને આત્માર્થની રુચિ હોય તેણે સદ્ગુરુના યોગે સરવાના કામી જીવનું કલ્યાણ થાય એ માર્ગ લોપવો ઘટે નહીં, કેમકે તેથી સર્વ જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞા લોપવા બરાબર થાય છે.

—સમજવાથી પરમાર્થ થાય છે તે જાણતો નથી
 વઢી જેમ દયા દાનાદિકનું શાસ્ત્રોમાં નિષ્ફળપણું
 કહ્યું છે તેમ, નવપૂર્વસૂધી મળ્યા છતાં તે પળ
 અંકળ ગયું એમ જ્ઞાતનું પળ નિષ્ફળપણું કહ્યું છે
 તો તે શુષ્કજ્ઞાનનો જ નિષેધ છે. એમ છતાં તેનો
 લક્ષ તેને થતો નથી, કેમકે જ્ઞાની બનવાના માન
 તેનો આત્મા મૂઢતાને પામ્યો છે તેથી, તેને વિચાર-
 ની અવકાશ રહ્યો નથી. એમ ક્રિયાજડ અથવા
 શુષ્કજ્ઞાતી તે બન્ને મૂલ્યા છે, અને તે પરમાર્થ
 પામવાની વાંછા રાખે છે, અથવા પરમાર્થ પામ્યા
 છીએ એમ કહે છે, તે માત્ર તેમનાં દુરાગ્રહ તે
 પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. જો સદ્ગુરુનું ચરણ સેવ્યા
 હોત, તો એવા દુરાગ્રહમાં પડી જવાનો વ્યવસ્થા ન આવત

અને આત્મસાધનમાં જીવ દોરાત, અને તથારૂપ
 સાધનથી પરમાર્થને પામત, અને નિજપદનો લક્ષ
 લેત; અર્થાત્ તેની ઘૃતિ આત્મસન્મુખ થાત. પૂર્વે
 સદ્ગુરુનો યોગ તો ઘણી વચ્ચે થયો છે, છતાં
 જીવનું કલ્યાણ થયું નહીં, જેથી સદ્ગુરુના ઉપ-
 દેશનું એવું કંઈ વિશેષપણુ દેખાતું નથી, એમ
 આશંકા થાય તો તેનો ઉત્તર બીજા પદમાં જ
 કહ્યો છે કે, જે પોતાના પક્ષને ત્યાગી દઈ સદ્-
 ગુરુના ચરણને સેવે, તે પરમાર્થને પામે. અર્થાત્
 પૂર્વે સદ્ગુરુનો યોગ થવાની વાત સત્ય છે, પરંતુ
 ત્યાં જીવે તેને સદ્ગુરુ જાણ્યા નથી, અથવા ઓ-
 લખ્યા નથી, પ્રતીત્યા નથી, અને તેની પાસે પો-
 તાનાં માન અને મત મૂક્યાં નથી; અને તેથી સદ્-
 ગુરુનો ઉપદેશ પરિણામ પામ્યો નહીં, અને પરમા-
 ર્થની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં; એમ જો પોતાનો મત ઇટલે

સ્વછંદ અને કુલ્લધર્મનો આગ્રહ દૂર કરીને સદૂપ-
 દેશ પ્રહણ કરવાનો કામી થયો હોત તો અવશ્ય
 પરમાર્થ પામત. અત્રે અસદ્ગુરુએ દૃઢ કરાવેલા
 દુર્બોધથી અથવા માનાદિકના તીવ્ર કામીપણાથી
 એમ પણ આશંકા થવી સંભવે છે કે “ કૈકજી-
 વોનાં પૂર્વે કલ્યાણ થયાં છે, અને તેમને સદ્ગુરુના
 ચરણ સેવ્યાવિના કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થઈ છે, અથવા
 અસદ્ગુરુથી પણ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય; અસદ્-
 ગુરુને પોતાને મળે માર્ગની પ્રતીતિ નથી, પણ
 બીજાને તે પમાડી શકે; એટલે બીજો તે માર્ગની
 પ્રતીતિ, તેનો ઉપદેશ સાંમલીને કરે તો તે પર-
 માર્થને પામે; માટે સદ્ગુરુચરણને સેવ્યાવિના પણ
 પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય. ” એવી આશંકાનું સમા-
 ધાન કરે છે; યદ્યપિ કોઈ જીવો પોતે વિચાર
 કરતાં બુઝ્યા છે, એવો શાસ્ત્રમાં પ્રસંગ છે; પણ

કોઈ સ્થળે એવો પ્રસંગ રહ્યો નથી કે, અસદ્ગુ-
રુથી અમુક બુઝ્યા. હવે, કોઈ જીવો પોતે વિચાર
કરતાં બુઝ્યા છે એમ કહ્યું છે તેમાં, શાસ્ત્રોનો
કહેવાનો હેતુ એવો નથી કે, સદ્ગુરુની આજ્ઞાપ-
વર્તવાથી જીવનું કલ્યાણ થાય છે એમ અમે કહ્યું
છે, પણ તે વાત યથાર્થ નથી; અથવા સદ્ગુરુની
આજ્ઞાનું જીવને કંઈ કારણ નથી એમ કહેવાને
માટે. તેમ જ જીવો પોતાના વિચારથી સ્વયંબોધ
પામ્યા છે એમ કહ્યું છે તે પણ વર્તમાનદેહે પોતાના
વિચારથી, અથવા બોધથી બુઝ્યા કહ્યા છે, પણ
પૂર્વે તે વિચાર અથવા બોધ તેણે સન્મુખ કર્યો છે
તેથી વર્તમાનમાં તે સ્ફુરાયમાન થવાનો સંભવ છે.
તીર્થંકરાદિ ‘સ્વયંબુધ’ કહ્યા છે તે પણ પૂર્વે
ત્રીજે ભવે સદ્ગુરુથી નિશ્ચય સમર્પીત પામ્યા છે
એમ કહ્યું છે. એટલે તે સ્વયંબુધપણું કહ્યું છે.

વર્તમાનદેહની અપેક્ષા કહ્યું છે; અને તે સદ્ગુ-
પદમાં નિષેધને બથે કહ્યું નથી; અને જો સદ્ગુ-
રુપદનો નિષેધ કરે તો તો સત્દેવ, સદ્ગુરુ, અને
સદ્ધર્મની પ્રતીતિવિના સમકીત કહ્યું નથી તે ક-
હેવા માત્ર જ થયું. અથવા જે શાસ્ત્રાનું તમે પ્રમાણ
લ્યો છો તે શાસ્ત્ર સદ્ગુરુ એવા જિનનાં કહેલા છે
તેથી પ્રમાણિક માનવાયોગ્ય છે, કે કોઈ અસદ્-
ગુરુનાં કહેલાં છે તેથી, પ્રમાણિક માનવાયોગ્ય છે ?
જો અસદ્ગુરુનાં શાસ્ત્રો પણ પ્રમાણિક માનવામાં
બાધ ન હોય, તો તો અજ્ઞાન અને રાગ, દ્વેષ
આરાધવાથી પણ મોક્ષ થાય એમ કહેવામાં બાધ
નથી; તે વિચારવાયોગ્ય છે, ‘ આચારંગસૂત્ર ’ માં
કહ્યું છે કે:—

પ્રથમ શ્રુત સ્કંધ, પ્રથમાધ્યાયના પ્રથમ
ઉદ્દેશ, પ્રથમ વાક્ય

આ જીવ પૂર્વથી આવ્યો છે; પશ્ચિમથી આવ્યો છે; ઉત્તરથી આવ્યો છે, દક્ષિણથી આવ્યો છે; અથવા ઊંચેથી, નીચેથી, કે કોઈ અનેરી દિશાથી આવ્યો છે એમ જે જાણતો નથી, તે, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. જે જાણે તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. તે જાણવાનાં ત્રણ કારણો આ પ્રમાણે: તીર્થકરના ઉપદેશથી, સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, અને જાતિસ્મૃતિજ્ઞાનથી. અત્રે જાતિસ્મૃતિજ્ઞાન કહ્યું તે પણ પૂર્વના ઉપદેશની સંધિ કહી છે.

ઘટલે પૂર્વે તેને બોધ થવામાં સદગુરુનો અસંભવ ધારવો ઘટતો નથી. વઢી ઠામ ઠામ જિનાગમમાં એમ કહ્યું છે કે, “ગુરુણો હંદાણું વત્ત”-ગુરુની આજ્ઞાએ ચાલતાં અનંતા જીવો સંશ્યા; સીંધે છે, અને સીંજશે. તેમ કોઈ જીવ

પોતાના વિચારથી બોધ પામ્યા, તેમાં પ્રાયે પૂર્વ
 સદગુરુઉપદેશનું કારણ હોય છે. પણ કદાપિ જ્યાં
 જ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ તે સદગુરુનો નિત્યકામી
 રહ્યો થકો સદ્વિચારમાં પ્રેરાતો પ્રેરાતો સ્વવિચા-
 રથી આત્મજ્ઞાન પામ્યો એમ કહેવાયોગ્ય છે. અ-
 થવા તેને કંઈ સદગુરુની ઉપેક્ષા નથી; અને જ્યાં
 સદગુરુની ઉપેક્ષા વર્તે ત્યાં માનનો સંભવ થાય
 છે; અને જ્યાં સદગુરુપ્રત્યે માન હોય ત્યાં કલ્યાણ
 થવું કહ્યું, કે તેને સદ્વિચાર પ્રેરવાનો આત્મગુણ
 કહ્યો ? તથારૂપ માન આત્મગુણનું અવશ્ય ઘાતક
 છે. બાહુબલ્લજીમાં અનેક ગુણસમૂહ વિદ્યમાન
 છતાં નાના અઢાણું ભાઈને વંદન કરવામાં પોતાનું
 લઘુપણું થશે માટે અત્રે જ ધ્યાનમાં રોકાવું યોગ્ય
 છે એમ રાखी, એક વર્ષસુધી નિરાહારપણે અનેક
 ગુણસમુદાયે આત્મધ્યાનમાં રહ્યા તોપણ આત્મજ્ઞાન

થયું નહીં. બાકી બીજી બધી રીતની યોગ્યતા છતાં એક એ માનના ગુણથી તે જ્ઞાન અટક્યું હતું. જ્યારે શ્રી ઋષભદેવે પ્રેરેલી એવી બ્રાહ્મી અને સુંદરી સતીએ તેને તે દોષ નિવેદન કર્યો, ત્યારે તે દોષનું માન તેને થયું, તથા તે દોષની ઉપેક્ષા કરી અસારત્વ જાણ્યું ત્યારે કેવળજ્ઞાન થયું. તે માન જ અત્રે ચાર ઘનઘાતી કર્મનું મૂળ થઈ વર્ત્યું હતું. વઢી બાર વાર મહિનાસુધી નિરાહારપણે, એક લક્ષે, એક આસને, આત્મવિચારમાં રહેનાર એવા પુરુષને એટલા માને તેવી બારે મહિનાની દશા સફળ થવા ન દીધી, અર્થાત્ તે દશાથી માન ન સમજાયું, અને જ્યારે સદ્ગુરુ એવા શ્રી ઋષભદેવે તે માન છે એમ પ્રેર્યું ત્યારે, મુહૂર્તમાં તે માન વ્યતીત થયું; એ પણ સદ્ગુરુનું જ મહાત્મ્ય દર્શાવ્યું છે. વઢી આશ્વો માર્ગ જ્ઞાનીની આ-

જ્ઞામાં શમાય છે એમ વારંવાર કહ્યું છે. ‘ આચારંગસૂત્ર ’માં કહ્યું છે કે:—

‘ ઉત્તરાધ્યન, ’ ‘ સુયગડાંગાદિ ’ માં ઠામ ઠામ એ જ કહ્યું છે.

જો ચોથે ગુણસ્થાનકે સ્વરૂપસ્થિતિ અંશે પળ ન હોય, તો મિથ્યાત્વ જવાનું ફ઼લ શું થયું? કંઈ જ થયું નહીં. જે મિથ્યાત્વ ગયું તે જ આત્મસ્વભાવનું આવિર્ભાવપણું છે, અને તે જ સ્વરૂપસ્થિતિ છે. જો સમ્યક્ત્વથી તથારૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ ન હોત, તો શ્રેણિકાદિને એકાવતારીપણુ કેમ પ્રાપ્ત થાય ? એક પળ ત્યાં વ્રત, પશ્ચસ્વાળ નથી, અને માત્ર એક ભવ જ બાકી રહ્યો એવું અલ્પ સંસારીપણુ થયું તે જ સ્વરૂપસ્થિતિરૂપ સમકીર્તનું બ઼લ છે. પાંચમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે ચારિત્રનું બ઼લ વિશેષ છે, અને મુખ્યપણે ઉપદેશક ગુણસ્થાનક

તો છટું અને તેરમું છે. બાકીનાં ગુણસ્થાનકો
 ઉપદેશકની પ્રવૃત્તિ કરી શકવાયોગ્ય નથી; એટલે
 તેરમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે તે પદ પ્રવર્તે છે.

નહિયાદ, આશો વદ ૨, ૧૯૫૨,

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ”

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુ સમ નહીં.

પરોક્ષજિનઉપકાર;

એવો લક્ષ થયા વિના,

ઊગે ન આત્મવિચાર. ૧૧.

*જ્યાંસુધી જીવને પૂર્વકાળે થઈ ગયેલા
 એવા જિનની વાતપર જ લક્ષ રહ્યા કરે, અને

*સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, સમજે જિનનું રૂપ;
 તો તે પામે નિજદશા, જિન છે આત્મસ્વરૂપ.

તેનો ઉપકાર કહ્યા કરે, અને જેથી પ્રત્યક્ષ

પામ્યા શુદ્ધ સ્વભાવને, છે જિન તેથી પૂજ્ય;
સમજો જિનસ્વભાવ તો, આત્મભાનનો ગુજ્ય.

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જે જિનનું સ્વરૂપ સ-
મજે, તે પોતાના સ્વરૂપની દશા પામે; કેમકે
શુદ્ધ આત્મપણુ એ જ જિનનું સ્વરૂપ છે; અથવા
રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન જિનને વિષે નથી; તે જ
શુદ્ધ આત્મપદ છે, અને તે પદ તો સત્તાએ સર્વ
જીવનું છે. તે સદ્ગુરુ-જિનને અવલંબીને અને
જિનના સ્વરૂપને કહેવેકરી મુમુક્ષુ જીવને સમ-
જાય છે.^૧

નડિયાદ, આશો વદ ૨, ૧૯૫૨.

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ”

૧ આ લેખ લખતાં આ સ્થળેથી અપૂર્ણ મૂકી
દીધેલો છે—સંશોધક.

આત્મધ્રાંતિનું સમાધાન થાય એવા સદ્ગુરુનો
સમાગમ પ્રાપ્ત થયો હોય તેમાં પરીક્ષાજિનોનાં
વચન કરતાં મોટો ઉપકાર શમાયો છે, તેમ
જે ન જાણે તેમે આત્મવિચાર ઉત્પન્ન ન
થાય. ૧૧.

સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણ,

સમજાય ન જિનસ્વરૂપ;

સમજ્યાવણ ઉપકાર શો ?

સમજ્યે જિનસ્વરૂપ.

૧૨

સદ્ગુરુના ઉપદેશવિના જિનનું સ્વરૂપ
સમજાય નહીં, અને સ્વરૂપ સમજાયાવિના
ઉપકાર શો થાય ? જો સદ્ગુરુઉપદેશે જિનનું
સ્વરૂપ સમજે તો સમજનારનો આત્મા પરિણામે
જિનની દશાને પામે. ૧૨.

आत्मादि अस्तित्वना,
 जेह निरूपक शास्त्र;
 प्रत्यक्षसद्गुरुयोग नहीं,
 त्यां आधार सुपात्र.

१३.

जे जिनागमादि आत्माना होवापणानां
 तथा परलोकादिनां होवापणानो उपदेश कर-
 वावाळां शास्त्रो छे, तेपण ज्यां प्रत्यक्षसद्गुरु-
 नो जोग न होय त्यां सुपात्र जीवने आधाररूप
 छे; पण सद्गुरुसमान ते भ्रांतिनां छेदक कही
 न शकाय. १३.

अथवा सद्गुरुए कहां,
 जे अवगाहन काज;

તે તે નિત્ય વિચારવાં,
કરી મતાંતર ત્યાજ.

૧૪.

અથવા જો સદ્ગુરુએ તે શાસ્ત્રો વિચાર-
વાની આજ્ઞા દીધી હોય, તો તે શાસ્ત્રો મતાંતર
પટલે કુલ્લધર્મને સાર્થક કરવાનો હેતુ આદિ
ભ્રાંતિ છોડીને માત્ર આત્માર્થે વિચારવાં. ૧૪.

રોકે જીવ સ્વઁત્ત્વ તો,

પામે અવશ્ય મોહ;

પામ્યા એમ અનંત છે,

જાણ્યું જિન નિર્દોષ. ૧૫

જીવ અનાદિ કાલથી પોતાના ઢહાપણે
અને પોતાની ઇચ્છાએ ચાલ્યો છે, એનું નામ
'સ્વઁત્ત્વ' છે. જો તે સ્વઁત્ત્વને રોકે તો જરૂર

તે મોક્ષને પામે; અને એ રીતે મૂતકાળે અનંત
જીવ મોક્ષ પામ્યા છે; એમ રાગ, દ્વેષ અને
અજ્ઞાન એમાંનો એકે દોષ જેને વિષે નથી એવા
દોષરહિત વીતરોગ કહ્યું છે. ૧૫

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુયાગથી,
સ્વહંદ તે રોકાય;
અન્ય ઉપાય કર્યા થકી,
પ્રાયે બમણો થાય. ૧૬.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુના યોગથી તે સ્વહંદ રોકાય
છે, બાકી પોતાની ઇચ્છાએ બીજા ઘણા ઉપાય
કર્યા છતાં ઘણું કરીને તે બમણો થાય છે. ૧૬.

સ્વહંદ મત આગ્રહ તજી,
વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;

સમકિત તેને જાણેડું,
કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭.

સ્વછંદને તથા પોતાના મતના આગ્રહને
તજીને જે સદ્ગુરુના લક્ષે ચાલે તેને પ્રત્યક્ષ
કારણ ગણીએ વીતરાગે 'સમકિત' કહ્યું છે.

માનાદિક શત્રુ મહા,
નિજઠંદે ન મરાય;
જાતાં સદ્ગુરુશરણમાં,
અહ્ય પ્રયાસે જાય. ૧૮.

માન, અને પૂજાસત્કારાદિનો લોભ એ
આદિ મહાશત્રુ છે, તે પોતાના ઢહાપણે ચાલતાં
નાશ પામે નહીં, અને સદ્ગુરુના શરણમાં જતાં
સહજ પ્રયત્નમાં જાય. ૧૮.

जे सदगुरुउपदेशथी,

पाम्यो केवळज्ञान;

गुरु रह्या छद्मस्थ पण,

विनय करे जगवान. १८.

जे सदगुरुना उपदेशथी कोइ केवळज्ञानने
पाम्या, ते सदगुरु हजु छद्मस्थ रह्या होय,
तोपण जे केवळज्ञानने पाम्या छे एवा ते के-
वळीभगवान छद्मस्थ एवा पोताना सदगुरुनी
वैयावच्च करे. १९.

एवो मार्ग विनय तणो,

ज्जाख्यो श्री वीतराग;

मूळ हेतु ए मार्गनो,

समजे कोइ सूजाग्य. २०.

एवो विनयनो मार्ग श्री जिने उपदेश्यो
छे. ए मार्गनो मूळहेतु एटले तेथी आत्माने
शो उपकार थाय छे ते, कोइरु सुभाग्य एटले
सुलभवोधी अथवा आराधक जीव होय ते
समजे. २०.

असद्गुरु ए विनयनो,
लाभ लहे जो कांइ;
महामोहिनीय कर्मथी,
बुढे जवजळ मांहि. २१.

आ विनयमार्ग कह्यो तेनो लाभ एटले ते
शिष्यादिनी पासे कराववानी इच्छा करीने जो
कोइ पण असद्गुरु पोताने विषे सद्गुरुपणु
स्थापे तो ते महामोहिनीय कर्म उपार्जन करीने
भवसमुद्रमां बुडे. २१.

હોય મુમુક્ષુ જીવ તે,
સમજે એહ વિચાર,
હોય મતાર્થી જીવ તે,
અવલ્લો લે નિર્ધાર. ૨૨.

જે પ્રોક્ષાર્થી જીવ હોય તે, આ વિનયમા-
ર્ગાદિનો વિચાર સમજે; અને જે મતાર્થી હોય તે
તેનો અવલ્લો નિર્ધાર લે; એટલે કાં પોતે તેવો
વિનય શિષ્યાદિ પાસે કરાવે, અથવા અસદ્-
ગુરુને વિષે પોતે સદ્ગુરુની ભ્રાંતિ રાખી આ
વિનયમાર્ગનો ઉપયોગ કરે. ૨૨.

હોય મતાર્થી તેહને,
થાય ન આતમલક્ષ;

તેહ મતાર્થીલિલ્હણો,

અહીં કહ્યાં નિર્પદ્ધ. ૨૩.

જે મતાર્થીં જીવ હોય તેને આત્મજ્ઞાનનો લક્ષ થાય નહીં; એવાં મતાર્થીં જીવના અહીં નિષ્પક્ષપાતે લક્ષણો કહ્યાં છે. ૨૩.

મતાર્થીં લક્ષણ.

બાહ્યત્યાગ પણ જ્ઞાન નહીં

તે માને ગુરુ સત્ય;

અથવા નિજકુલધર્મના,

તે ગુરુમાં જ મમત્વ. ૨૪.

જેને માત્ર બાહ્યથી ત્યાગ દેઘાય છે, પણ આત્મજ્ઞાન નથી, અને ઉપલક્ષણથી અંતરંગ ત્યાગ

નથી, તેવા ગુરુને સાચા ગુરુ માને; અથવા તો પોતાના કુલ્લધર્મના ગમે તેવા ગુરુ હોય તોપણ તેમાં જે મમત્વ રાખે. ૨૪.

જે જિનદેહપ્રમાણ ને,

સમવસરણાદિ સિદ્ધિ;

વર્ણન સમજે જિનનું,

રોકી રહે નિજબુદ્ધિ.

૨૫.

જે જિનના દેહાદિનું વર્ણન છે, તેને જિનનું વર્ણન સમજે છે, અને માત્ર પોતાના કુલ્લધર્મના દેવ છે માટે મારાપણાના કલ્પિત રાગે સમવસરણાદિ મહાત્મ્ય કહ્યા કરે છે, અને તેમાં પોતાની બુદ્ધિને રોકી રહે છે; એટલે પરમાર્થ-હેતુસ્વરૂપ એવું જિનનું જે અંતરંગસ્વરૂપ જાણવાયોગ્ય છે તે, જાણતા નથી, તથા તે જાણ-

વાનું પ્રયત્ન કરતા નથી, અને માત્ર સમવસ-
રણાદિમાં જ જિનનું સ્વરૂપ કહીને મતાર્થમાં
રહે છે. ૨૫.

પ્રત્યક્ષસદગુરુયોગમાં,

વર્તે દૃષ્ટિ વિમુખ;

અસદ્ગુરુને દૃઢ કરે,

નિજમાનાર્થે મુખ્ય.

૨૬

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુનો ક્યારેક યોગ મળે તો
દુરાગ્રહાદિછેદક તેની વાણી સાંભળીને તેનાથી
અવળી રીતે ચાલે, અર્થાત્ તે હિતકારી વાણીને
ગ્રહણ કરે નહીં, અને પોતે સ્વરેસ્વરો દૃઢ મુમુક્ષુ
છે એવું માન મુખ્યપણે મેળવવાને અર્થે અસદ્-
ગુરુસમીપે જઈને પોતે તેનાપ્રત્યે પોતાનું વિશેષ
દૃઢપણુ જણાવે. ૨૬.

દેવાદિ ગતિ જંગમાં,

જે સમજે શ્રુતજ્ઞાન;

માને નિજમતવેષનો,

આગ્રહ મુક્તિનિદાન.

૨૭.

દેવ નારકાદિ ગતિના, ‘ ભાંગા ’ આ-
દિનાં સ્વરૂપ કોઈક વિશેષ પરમાર્થહેતુથી કહ્યા
છે, તે હેતુને જાણ્યો નથી, અને તે ભંગજાળને
શ્રુતજ્ઞાન જે સમજે છે, તથા પોતાના મતના
વેષનો આગ્રહ રાખવામાં જ મુક્તિનો હેતુ
માને છે. ૨૭.

લહ્યું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું,

ગ્રહ્યું વ્રત અન્નિમાન;

ग्रहे नहीं परमार्थने,
लेवा लौकिक मान.

२७.

वृत्तिनुं स्वरूप शुं ? ते पण जे जाणतो
नथी, अने ' हुं व्रतधारी छुं ' एवं अभिमान
धारण कर्युं छे. कचित् परमार्थना उपदेशनो
योग बने तोपण लोकोमां पोतानुं मान अने
पूजासत्कारादि जतां रहेसे, अथवा ते माना-
दि पछी प्राप्त नहीं थाय एम जाणीने ते पर-
मार्थने ग्रहण करे नहीं. २८.

अथवा निश्चयनय ग्रहे,
मात्र शब्दनी मांय;
लोपे सद्व्यवहारने,
साधनरहित थाय.

२९.

अथवा ' समयसार ' के ' योगवासिष्ठ ' जेवा ग्रंथो वांची ते मात्र निश्चय नयने ग्रहण करे ? केवी रीते ग्रहण करे ? मात्र कहेवारूपे; अंतरंगमां तथारूप गुणनी कशी स्पर्शना नहीं, अने सदगुरु, सतशास्त्र, तथा वैराग्य, विवेकादि साचा व्यवहारने लोपे, तेम ज पोताने ज्ञानी मानी लइने साधनरहित बर्त्ते. २९.

ज्ञानदशा पाम्यो नहीं,

साधनदशा न कांइ;

पामे तेनो संग जे,

ते बुमे जव मांहि.

३०.

ते ज्ञानदशा पामे नहीं, तेम वैराग्यादि साधनदशा पण तेने नथी, जेथी तेवा जीवन्तो

સગ વીજા જીવને થાય તે પળ ભવસાગરમાં
ડુવે. ૩૦.

ए पण जीव मतार्थमां,

निजमानादि काज;

पामे नहीं परमार्थने,

अनूअधिकारीमां ज.

૩૧.

ए जीव पण मतार्थमां ज वर्त्ते छे, केमके
उपर कहा जीव तेने जेम कुळधर्मादिथी मता-
र्थता छे, तेम आने ज्ञानी गणाववाना माननी
इच्छार्थी पोताना शुष्कमतनो आग्रह छे, माटे
ते पण परमार्थने पामे नहीं, अने अनूअधि-
कारी एटले जेने विषे ज्ञान परिणाम पाभवा
गोच्य नहीं एवा जीवोमां ते पण गणाय. ३१.

नहीं कषायउपशान्तिता,

नहीं अन्तर्वैराग्य;

सरळपणु न मध्यस्थता,

ए मतार्थी दुर्भाग्य.

३२.

जेने क्रोध मान माया लोभरूप कषाय पातळा पड्या नथी, तेम जेने अन्तर्वैराग्य उत्पन्न थयो नथी, आत्मामां गुण ग्रहणकरवारूप सरळपणु जेने रह्युं नथी, तेम सत्यासत्यतुलना करवाने जेने अपक्षपातदृष्टि नथी, ते मतार्थी जीव दुर्भाग्य एटले जन्म, जरा, मरणने छेदवावाळा मोक्षमार्गने पामवा योग्य एवुं तेनुं भाग्य न समजवुं. ३२.

लक्षण कहाँ मतार्थीनां,

मतार्थ जावा काज;

हवे कहुं आत्मार्थीनां,

आत्म-अर्थ सुखसाज. ३३.

एम मतार्थी जीवनां लक्षण कहाँ. ते
 कहेवानो हेतु ए छे के, कोइ पण जीवनो ते
 जाणीने मतार्थ जाय. हवे आत्मार्थी जीवनां
 लक्षण कहीए छीए: ते लक्षण केवां छे के,
 आत्माने अव्याबाध सुखनी सामग्रिना हेतु
 छे. ३३.

આત્માર્થીલક્ષણ.

આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું,

તે સાચા ગુરુ હોય;

બાકી કુલગુરુકલ્પના,

આત્માર્થી નહીં જોય. ૩૪.

જ્યાં આત્મજ્ઞાન હોય ત્યાં મુનિપણુ હોય,
અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં મુનિપણું ન
જ સંભવે. “ જં સમન્નિ પાસહ તં મોણંતિ પા-
સહ ” (જ્યાં સમકીર્તિ એટલે આત્મજ્ઞાન છે,
ત્યાં મુનિપણુ જાણો) એમ “ આચારાંગસૂત્ર-
માં ” કહ્યું છે, એટલે જેમાં આત્મજ્ઞાન હોય તે
સાચા ગુરુ છે એમ જાણે છે, અને આત્મજ્ઞાન-
રહિત હોય તોપણ પોતાના કુલના ગુરુને સદ-

ગુરુ માનવા એ માત્ર કલ્પના છે; તેથી કંઈ બ-
વચ્છેદ ન થાય એમ આત્માર્થી જુએ છે. ૩૪.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુપ્રાપ્તિનો,

ગણે પરમ ઉપકાર;

ત્રણે યોગ એકત્વથી,

વર્તે આજ્ઞાધાર.

૩૫.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુની પ્રાપ્તિનો મોટો ઉપકાર
જાણે, અર્થાત્ શાસ્ત્રાદિથી જે સમાધાન થઈ
શકવાયોગ્ય નથી, અને જે દોષો સદ્ગુરુની-
આજ્ઞા ધારણ કર્યાં વિના જતા નથી તે સદ્ગુરુ-
યોગથી સમાધાન થાય, અને તે દોષો ટળે,
માટે પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુનો મોટો ઉપકાર જાણે, અને
તે સદ્ગુરુપ્રત્યે મન વચન કાયાની એકતાથી
આજ્ઞાંકિતપણે વર્તે. ૩૫.

एक होय त्रण काळमां,
 परमार्थनो पंथ;
 प्रेरे ते परमार्थने,
 ते व्यवहार समंत. ३६.

त्रणे काळने विषे परमार्थनो पंथ एटले
 मोक्षनो मार्ग एक होवो जोइए, अने जेयी ते
 परमार्थ सिद्ध थाय ते व्यवहार जीवे मान्य
 राखवो जोइए; बीजो नहीं. ३६.

एम विचारी अंतरे,
 शोधे सद्गुरुयोग;
 काम एक आत्मार्थनुं,
 बीजो नहीं मनरोग. ३७.

એમ અંતરમાં વિચારીને જે સદગુરુના યો-
ગનો શોધ કરે, માત્ર એક આત્માર્થની ઇચ્છા
રાખે, પણ માનપૂજાદિક સિદ્ધિરિદ્ધિની કશી
ઇચ્છા રાખે નહીં;—એ રોગ જેના મનમાં નથી.

કષાયની ઉપશાંતતા,
માત્ર મોક્ષઅનિલાષ;
ભવે સ્વેદ પ્રાણીદયા,
ત્યાં આત્મર્થનિવાસ. ૩૭.

જ્યાં કષાય પાતળા પડ્યા છે, માત્ર એક
પ્રોક્ષપદ શિવાય વીજા કોઈ પદની અભિલાષા
નથી, સંસારપર જેને વૈરાગ્ય વર્તે છે, અને
પ્રાણીમાત્રપર જેને દયા છે, એવા જીવને વિષે
આત્માર્થનો નિવાસ થાય. ૩૮.

दशा न एवी ज्यांसुधी,
जीव लहे नहीं जोग्य;
मोक्षमार्ग पामे नहीं,
मटे न अंतर्रोग. ३९,

ज्यांसुधी एवी जोगदशा जीव पामे नहीं,
त्यांसुधी तेने मोक्षमार्गनी प्राप्ति नथाय, अने
आत्मभ्रांतिरूप अनंत दुःखनो हेतु एवो अंत-
र्रोग न मटे. ३९.

आवे ज्यां एवी दशा,
सद्गुरुबोध सुहाय;
ते बोधे सुविचारणा,
त्यां प्रगटे सुखदाय. ४०.

एवी दशा ज्यां आवे त्यां सद्गुरुनो बो-

ધશોભે, અર્થાત્ પરિણામ પામે અને તે બોધના
પરિણામથી સુખદાયક એવી સુવિચારદશા પ્રગટે.

જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા,

ત્યાં પ્રગટે નિજજ્ઞાન;

જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થય,

પામે પદ નિર્વાણ. ૪૧.

જ્યાં સુવિચારદશા પ્રગટે ત્યાં, આત્મજ્ઞાન
ઉત્પન્ન થાય, અને તે જ્ઞાનથી મોહનો ક્ષય કરી
નિર્વાણપદને પામે. ૪૧.

ઉપજે તે સુવિચારણા,

મોક્ષમાર્ગ સમજાય;

ગુરુશિષ્યસંવાદથી,

જાણું બટૂપદ ઝ્યાંહિ. ૪૨.

જેથી તે સુવિચારદશા ઉત્પન્ન થાય, અને મોક્ષમાર્ગ સમજવામાં આવે તે, છ પદરૂપે ગુરુ-શિષ્યના સંવાદથી કરીને અહીં કહું છું. ૪૨.

ષટ્પદનામકથન.

‘આત્મા છે,’ ‘તે નિત્ય છે,’
‘તે કર્તા નિજકર્મ,’
‘તે ભોક્તા,’ વળી ‘મોક્ષતે,’
મોક્ષોપાય સુધર્મ. ૪૩.

❀અનન્ય શરણના આપનાર એવા શ્રી સદ્ગુ-રુદેવને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર.

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા જ્ઞાની-પુરુષોએ નીચે કહ્યાં છે તે છ પદને સમ્યગ્દર્શનના નિવાસનાં સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યાં છે.

‘આત્મા છે,’ ‘તે આત્મા નિત્ય છે.’
 ‘તે આત્મા પોતાના કર્મનો કર્તા છે,’ ‘તે
 કર્મનો ભોક્તા છે,’ તેથી મોક્ષ થાય છે.’ અને
 તે ‘મોક્ષનો ઉપાય એવો સત્ધર્મ છે.’ ૪૩.

પ્રથમપદ:—“આત્મા છે.” જેમ ઘટપટઆદિ
 પદાર્થો છે તેમ આત્મા પણ છે. અમુક
 ગૂણ હોવાને લીધે જેમ ઘટપટઆદિ
 હોવાનું પ્રમાણ છે; તેમ સ્વપરપ્રકાશક
 એવી ચૈતન્ય-સત્તાનો પ્રત્યક્ષ ગુણ જેને
 વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણ છે.

બીજું પદ—“આત્મા નિત્ય છે ” ઘટપટઆદિ
 પદાર્થો અમુક કાલવર્તિ છે. આત્મા
 ત્રિકાલવર્તિ છે. ઘટપટઆદિ ‘સંયોગે
 કરી’ પદાર્થ છે. આત્મા ‘સ્વભાવે ક-
 રીને પદાર્થ છે કેમકે તેની ઉત્પત્તિ માટે.

કોઈ પળ સંયોગો અનુભવયોગ્ય થતા નથી. કોઈ પળ સંયોગી દ્રવ્યથી ચૈતન સત્તા પ્રગટ થવાયોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે અસંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે, કેમકે જેની કોઈ સંયોગથી ઉત્પત્તિ ન હોય, તેનો કોઈને વિષે લય પળ હોય નહીં.

ત્રીજું પદ:—“આત્મા કર્તા છે” સર્વ પદાર્થ અર્થ ક્રિયાસંપન્ન છે. કંઈને કંઈ પરિણામક્રિયાસહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આંબે છે. આત્મા પળ ક્રિયાસંપન્ન છે ક્રિયાસંપન્ન છે, માટે કર્તા છે. તે કર્તાપણુ ત્રિવિધ શ્રી જિને વિવેચ્યું છે.’ પરમાર્થથી સ્વમાવપરણતિષ્ઠિ ‘નિજસ્વરૂપનો કર્તા છે.’ અનુપચરિત [અનુભવમાં

આવવાયોગ્ય વિશેષ સંબંધસહિત]
 વ્યવહારથી તે આત્મા 'કર્મનો કર્તા છે.'
 ઉપચારથી 'ઘર, નગર આદિનો કર્તા છે.

ચોથું પદ:—“ આત્મા ભોક્તા છે ” જે જે કંઈ
 ક્રિયા છે તે તે સર્વ સફળ છે, નિર્રથક
 નથી. જે કંઈ પળ કરવામાં આવે છે
 તેનું ફળ ભોગવવામાં આવે એવો પ્રત્યક્ષ
 અનુભવ છે. વિષ खाधाથી વિષનું ફળ;
 સાકર खावाથી સાકરનું ફળ; અગ્નિ-
 સ્પર્શથી તે અગ્નિસ્પર્શનું ફળ; હીમને
 સ્પર્શ કરવાથી હીમસ્પર્શનું જેમ ફળ
 થયાવિના રહેતું નથી, તેમ કષાયાદિ,
 કે અકષાયાદિ જે કંઈ પળ પરિણામે
 આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પળ થવાયોગ્ય
 જ છે, અને તે થાય છે. તે ક્રિયાનો

આત્મા કર્તા હોવાથી ‘ ભોક્તા છે. ’

પાંચમું પદ:—“ મોક્ષપદ છે ” જે અનુપચરિત—
વ્યવહારથી જીવને કર્મનું કર્તાપણુ નિ-
રૂપણ કર્યું, કર્તાપણુ હોવાથી ભોક્તાપણુ
નિરૂપણ કર્યું, તે કર્મનું ટલવાપણુ વળ
છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ કષાયાદિનું તીવ્રપણુ
હોય પણ તેના અનભ્યાસથી—તેના અપ-
રિચયથી—તેને ઉપશમ કરવાથી—તેનું
મંદપણુ દેખાય છે, તે ક્ષીણ થવાયોગ્ય
દેખાય છે; ક્ષીણ થઈ શકે છે. તે તે
બંધભાવ ક્ષીણ થઈ શકવાયોગ્ય હોવા-
થી તેથી રહિત એવો જે શુદ્ધ—આત્મ-
સ્વભાવ તેરૂપ ‘ મોક્ષપદ છે. ’

છઠું પદ:—“ તે મોક્ષનો ઉપાય છે. ” જો કદી
કર્મબંધ માત્ર થયા કરે એમ જ હોય.

તો તેની નિવૃત્તિ કોઈ કાળે સંભવે નહીં; પણ કર્મબંધથી વિપરીત સ્વભાવ. વાળા એવા જ્ઞાન, દર્શન, સમાધિ, વૈરાગ્ય, ભક્ત્યાદિ સાધન પ્રત્યક્ષ છે. જે સાધનના બળે કર્મબંધ શિથિલ થાય છે,—ઉપશમ પામે છે—ક્ષીણ થાય છે.

‘ માટે તે જ્ઞાન, દર્શન, સંયમાદિ મોક્ષ-પદના ઉપાય છે. ’

શ્રી જ્ઞાનીપુરુષોએ સમ્યગ્દર્શનના મુખ્ય નિવાસભૂત કહ્યાં એવાં આ છ પદ અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવ્યાં છે: સમીપમુક્તિગામી જીવને સહજ વિચારમાં તે સપ્રમાણ થવાયોગ્ય છે,—પરમ નિશ્ચયરૂપ જણાવા યોગ્ય છે. તેનો સર્વ વિભાગે વિસ્તાર થઈ તેના આત્મામાં વિવેક થવાયોગ્ય છે. આ છ પદ અત્યંત સંદેહ રહિત છે, એમ પરમ-

પુરુષે નિરૂપણ કર્યું છે. એ છ પદનો વિવેક જી-
 વને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થે કહ્યો છે. અનાદિ
 સ્વપ્રદશાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો એવો જીવનો અહં-
 ભાવ-મમત્વભાવ-તે નિવૃત્ત થવાને અર્થે આ છ
 પદની જ્ઞાનીપુરુષોએ દેશના પ્રકાશી છે. તે સ્વપ્ર
 દશાથી રહિત માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે, એમ જો
 જીવ પરિણામ કરે, તો સહજ માત્રમાં તે જાગૃત
 થઈ સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય; સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત
 થઈ સ્વસ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામે. કોઈ વિનાશી,
 અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને વિષે તેને હર્ષ,
 શોક, સંયોગ, ઉત્પન્ન ન થાય. તે વિચારે સ્વસ્વ-
 રૂપને વિષે જ શુદ્ધપણુ, સંપૂર્ણપણુ, અવિનાશીપણુ,
 અત્યંત આનંદપણુ, અંતરરહિત તેના અનુભવમાં
 અજોડ છે. સર્વ વિભાવ-પર્યાયમાં માત્ર પોતાને
 અભ્યાસથી એક્યતા થઈ છે, તેથી કેવલ પોતાનું

મિત્રપણુ જ છે એમ, સ્પષ્ટ-પ્રત્યક્ષ-અત્યંત પ્રત્યક્ષ-અપરોક્ષ-તેને અનુભવ થાય છે. વિનાશી અથવા અન્ય પદાર્થના સંયોગને વિષે તેને ઈષ્ટ-અનિષ્ટપણુ પ્રાપ્ત થતું નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ બાધારહિત સંપૂર્ણ મહાત્મ્યનું ઠેકાણુ એવું નિજ-સ્વરૂપ જાણી, વેદી, તે કૃતાર્થ થાય છે. જે જે પુરુષોને ‘ એ છુ પદ સપ્રમાણ ’ એવાં પરમ પુરુષનાં વચને આત્માનો નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરુષો સર્વ સ્વરૂપને પામ્યા છે. આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ સર્વ સંગથી રહિત થયા છે, અને ભાવિકાલમાં પણ તેમ જ થશે.

જે સત્પુરુષોએ જન્મ, જરા, મરણનો નાશ કરવાવાળો, સ્વસ્વરૂપમાં સહજ-અવસ્થાન થવાનો ઉપદેશ કહ્યો છે, તે સત્પુરુષોને, અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કરાણ-કહણને નિત્યપ્રત્યે

નિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટે છે
 એવા સર્વ સત્પુરુષો, તેનાં ચરણારવિંદ સદાય
 હૃદયને વિષે સ્થાપન રહો !

જે છ પદથી સિદ્ધ છે એવું આત્મસ્વરૂપ તે
 જેનાં વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે,
 જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વકાલ જીવ સંપૂર્ણ
 આનંદને પ્રાપ્ત થઈ નિર્ભય થાય છે, તે વચનના
 કહેનાર એવા સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને
 અશક્તિ છે, કેમકે જેનો પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે
 એવો પરમાત્વભાવ તે જેણે કંઈ પણ ઇચ્છાવિના
 માત્ર નિષ્કારણ—કરુણાશીલતાથી આપ્યો; એમ
 છતાં પણ જેણે અન્ય જીવને વિષે ‘આ મારો
 શિષ્ય છે, અથવા ભક્તિનો કર્તા છે, માટે મારો
 છે,’ એમ કદી જોયું નથી; એવા જે સત્પુરુષ,
 તેને અત્યંત ભક્તિ ફરી ફરી નમસ્કાર હો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરૂપણ કરી છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કલ્યાણને અર્થે કહી છે. જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની ચેષ્ટાને વિષે ઘૃત્તિ રહે, અપૂર્વ ગુણદૃષ્ટિ-ગોચર થઈ અન્ય સ્વછંદ મટે, અને સહેજે આત્મબોધ થાય એમ જાણીને જે ભક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે ભક્તિને અને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ત્રિકાલ નમસ્કાર હો !

જો કદી પ્રગટપણે વર્તમાનમાં કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ નથી, પણ જેના વચનના વિચાર યોગે શક્તિપણે કેવલજ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યું છે, શ્રંદ્ધાપણે કેવલજ્ઞાન થયું છે, વિચારદશાએ કેવલજ્ઞાન થયું છે, ઇચ્છા દશાએ કેવલજ્ઞાન થયું છે, મુખ્ય નયના હેતુથી કેવલજ્ઞાન વર્તે છે, તે કેવલજ્ઞાન—સર્વ અવ્યાબાધ સુખનું પ્રગટ કરનાર

—જેનાયોગે સહજમાત્રમાં જીવ પામવાયોગ્ય થયો,
તે સત્પુરુષના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ ભક્તિએ નમ-
સ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !!

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ”

ષટ્સ્થાનક સંક્ષેપમાં,
ષટ્દર્શન પણ તેહ;
સમજાવા પરમાર્થને;
કહ્યાં જ્ઞાનીએ એહ.

૪૪.

એ છ સ્થાનક અથવા છ પદ અહીં સંક્ષે-
પમાં કહ્યાં છે, અને વિચાર કરવાથી ષટ્દર્શન
પણ તે જ છે. પરમાર્થ સમજવાને માટે જ્ઞાની
પુરુષે એ છ પદો કહ્યાં છે. ૪૪.

शंका.--शिष्य उवाच.

शिष्य प्रथम स्थानकनी शंका कहे छे:-

नथी दृष्टिमां आवतो,

नथी जणातुं रूप;

बीजो पण अनुभव नही,

तेथी न जीवस्वरूप. ४५.

दृष्टिमां आवतो नथी, तेम जेनुं कंइ रूप
जणातु नथी, तेम स्पर्शादि बीजा अनुभवथी
पण जणावापणुं नथी, माटे जीवनुं स्वरूप
नथी; अर्थात् जीव नथी. ४५.

अथवा देह ज आत्मा,

अथवा इंद्रिय, प्राण;

मिथ्या जुदो मानवो,

नहीं जूदुं एंधाण.

४६.

अथवा देह ज छे ते, आत्मा छे, अथवा
इंद्रियो छे ते, आत्मा छे, अथवा भ्वासोभ्वास
छे ते, आत्मा छे, अर्थात् ए सौ एरुना एक
देहरूपे छे, माटे आत्माने जूदो मानवो ते मि-
थ्या छे, केमके तेनुं कथुं जूदुं एंधाण एटले
चिन्ह नथी. ४६.

वळीं जो आत्मा होय तो,

जणाय ते नहीं केम ?

जणाय जो ते होय तो,

घट पट आदि जेम.

४७.

અને જો આત્મા હોય તો તે જણાય શા માટે નહીં ? જો ઘટ, પટ આંદિ પદાર્થો છે તે જેમ જણાય છે, તેમ આત્મા હોય તો શા માટે ન જણાય ? ૪૭:

માટે ઠે નહીં આત્મા,

મિથ્યા મોક્ષુપાય;

એ અંતર્શંકાતણો,

સમજાવો સદુપાય.

૪૮.

માટે આત્મા છે નહીં, અને આત્મા નથી એટલે તેના મોક્ષના અર્થે ઉપાય કરવા તે ફોગટ છે, એ મારા અંતર્ની શંકાનો કંઈ પણ સદુપાય સમજાવો એટલે સમાધાન હોય તો કહો. ૪૮.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

‘આત્મા છે’ એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—

જ્ઞાસ્યો દેહાધ્યાસથી,

આત્મા દેહસમાન;

પણ તે બન્ને ત્રિન્ન છે,

પ્રગટલક્ષણે જ્ઞાન.

૪૯.

દેહાધ્યાસથી એટલે અનાદિકાલથી અજ્ઞા-
નને લીધે દેહનો પરિચય છે તેથી, આત્મા દેહ
જેવો અર્થાત્ તને દેહ માસ્યો છે; પણ આત્મા
અને દેહ બન્ને જૂદાં છે, કેમકે બેય જૂદાં જૂદાં
લક્ષણથી પ્રગટ માનમાં આવે છે. ૪૯.

જ્ઞાસ્યો દેહાધ્યાસથી,

આત્મા દેહસમાન;

પણ તે બન્ને જિન્ન છે,

જેમ અસિ ને મ્યાન. ૫૦.

અનાદિકાલના અજ્ઞાનને લીધે દેહના પરિ-
ચયથી દેહ જ આત્મા માસ્યો છે, અથવા દેહ
જેવો આત્મા માસ્યો છે, પણ જેમ તરવારને
મ્યાન, મ્યાનરૂપ લાગતાં છતાં બન્ને જૂદાં જૂદાં
છે, તેમ આત્મા અને દેહ બન્ને જૂદાં જૂદાં છે. ૫૦

જે દૃષ્ટા છે દૃષ્ટિનો,

જે જાણે છે રૂપ;

અવાધ્ય અનુજવ જે રહે,

તે છે જીવસ્વરૂપ.

૫૧

તે જાત્મા દૃષ્ટિ ઇટલે આંખથી ક્યાંથી
દેખાય ? કેમકે ઉલટો તેનો તે જોતો છે.

સ્થૂળમૂઘમાદિ રૂપને જે જાણે છે, અને સર્વને
 બાધ કરતાં કરતાં કોઈ પણ પ્રકારે જેનો બાધ
 કરી શકાતો નથી એવો બાકી જે અનુભવ રહે
 છે તે, જીવનુ સ્વરૂપ છે. ૫૧.

ઢે ઇન્દ્રિય પ્રત્યેકને,
 નિજ નિજ વિષયનું જ્ઞાન;
 પાંચ ઇન્દ્રિના વિષયનું,
 પણ આત્માને માન. ૫૨.

કર્ણેન્દ્રિયથી સાંભળ્યું તે તે કર્ણેન્દ્રિય જાગે
 છે, પણ ચક્ષુ-ઇન્દ્રિય તેને જાણતી નથી, અને
 ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયે દોઢલું તે કર્ણેન્દ્રિય જાણતી નથી.
 અર્થાત્ સૌ સૌ ઇન્દ્રિયને પોતપોતાના વિષયનું
 જ્ઞાન છે, પણ બીજી ઇન્દ્રિયોના વિષયનું જ્ઞાન
 નથી, અને આત્માને તો પાંચે ઇન્દ્રિયના વિષયનું

જ્ઞાન છે. અર્થાત્ જે તે પાંચ ઇન્દ્રિયોના ગ્રહણ કરેલા વિષયને જાણે છે તે, 'આત્મા' છે, અને આત્માવિના એકેક ઇન્દ્રિય એકેક વિષયને ગ્રહણ કરે એમ કહ્યું તે પણ ઉપચારથી કહ્યું છે. ૫૨

દેહ ન જાણે તેહને,

જાણે ન ઇન્દ્રિ પ્રાણ;

આત્માની સત્તાવડે,

તેહ પ્રવર્તે જાણ.

૫૩.

દેહ તેને જાણતો નથી, ઇન્દ્રિયો તેને જાણતો નથી અને શ્વાસોજ્જ્વાસરૂપ પ્રાણ પણ તેને જાણતો નથી; તે સૌ એક આત્માની સત્તા પામીને પ્રવર્તે છે, નહીંતો જટપણે પડ્યા રહે છે, એમ જાણ ૫૩.

સર્વ અવસ્થાને વિષે,
 ન્યારો સદા જણાય;
 પ્રગટરૂપ ચૈતન્યમય,
 એ અંધાણે સદાય.

૫૪.

જાગ્રત, સ્વપ્ન, અને નિદ્રા એ અવસ્થામાં
 વર્તેલો છતાં તે તે અવસ્થામાં જૂદો જે રહ્યા
 કરે છે, અને તે તે અવસ્થા વ્યતીત થયે પણ
 જેનું હોવાપણુ છે, અને તે તે અવસ્થાને જે
 જાણે છે, એવો પ્રગટસ્વરૂપ ચૈતન્યમય છે,
 અર્થાત્ જાણ્યા જ કરે છે એવો જેનો સ્વભાવ
 પ્રગટ છે અને એ તેની નિશાની સદાય વર્તે છે;
 કોઈ દિવસ તે નિશાનીનો ભગ થતો નથી. ૫૪

ઘટ પટ આદિ જાણ તું,

તેથી તેને માન;

જાણનાર તે માન નહીં,

કહિયે કેવું જ્ઞાન ?

૫૫.

ઘટ, પટ આદિને તું પોતે જાણે છે, 'તે છે' એમ તું માને છે, અને જે તે ઘટ, પટ આદિનો જાણનાર છે તેને માનતો નથી; એ જ્ઞાન તે કેવું કહેવું ? ૫૫.

પરમ બુદ્ધિ કૃષ્ણ દેહમાં,

સ્થૂળ દેહ મતિ અદ્વય;

દેહ હોય જો આત્મા,

ઘટે ન આમ કિકલ્પ. ૫૬.

દુર્બલ દેહને વિષે પરમ બુદ્ધિ જોવામાં આવે છે, અને સ્થૂળ દેહને વિષે થોડી બુદ્ધિ

पण जोवामां आवे छे; जो देह ज आत्मा होय
तो एवो विकल्प एटले विरोध थवानो वखत
न आवे. ५६.

जड चेतननो जिन ठे,
केवळ प्रगट स्वभाव;
एकपणं पामे नहीं,
त्रणे काळ ह्य भाव. ५७.

* कोइ काळे जेमां जाणवानो स्वभाव

“*समता, रमतां, ऊरधता, शायकता, सुखभास;
वेदकका, चैतन्यता, ए सब जीव विलास.
तनता मनता वचनता, जडता जड संमेल;
लघुता गुरुता गमनता, ए अजीवके खेल,”

“समथ सार नाटक.”

નથી તે જડ, અને સદાય જે જાણવાના સ્વ-
 ભાવવાન છે, તે ચેતન, એવો બેયનો કેવલ
 જૂદો સ્વભાવ છે, અને તે કોઈ પણ પ્રકારે એક-
 પણું પામવા યોગ્ય નથી. ત્રણે કાલ જડ જડ
 ભાવે, અને ચેતન ચેતન ભાવે રહે એવો બેયનો
 જૂદો જૂદો દ્વૈતભાવ પ્રસિદ્ધ જ અનુભવાય છે.

શ્રી તીર્થંકર એમ કહે છે કે, આ જગત્માં
 આ 'જીવ' નામના પદાર્થને ગમે તે પ્રકારે કહ્યો
 હોય તે પ્રકાર તેની સ્થિતિમાં હો, તેને વિષે
 અમારું ઉદાસીનપણું છે; જે પ્રકારે નિરાવાધપણે
 'જીવ' નામનો પદાર્થ અમે જાણ્યો છે, તે પ્રકારે
 કરી તે અમે પ્રગટ કહ્યો છે; જે લક્ષણે કહ્યો છે,
 તે સર્વ પ્રકારના બાધે કરી રહિત એવો કહ્યો છે;
 અમે તે આત્મા એવો જાણ્યો છે, જોયો છે, સ્પષ્ટ
 અનુભવ્યો છે;—પ્રગટ તે જ આત્મા છીએ, તે

આત્માની શંકા કરે,

આત્મા પોતે આપ;

શંકાનો કરનાર તે,

અચરજ એહ અમાપ. ૫૭.

આત્માની શંકા આત્મા આપ પોતે કરે છે
જે શંકાનો કરનાર છે, તે જ આત્મા છે. તે
જણાતો નથી, એ માપ ન થઈ શકે એવું આ-
શ્ચર્ય છે. ૫૮.

આત્મા 'સમતા' નામને લક્ષણે યુક્ત છે, વર્ત્તમાન
સમયે જે અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક ચૈતન્યસ્થિતિ તે
આત્માની છે તે, તે પહેલાનાં એક, બે, ત્રણ, ચાર
દશ, સંખ્યાત, અનંત, સમયે હતી, વર્ત્તમાને છે,
હવે પછીના કાળને વિષે પણ તે જ પ્રકારે તેની

સ્થિતિ છે, કોઈ પળ કાળે તેનું અસંખ્યાત પ્રદે-
શાત્મકપણુ, ચૈતન્યપણુ, અરૂપીપણુ, એ આદિ
સમસ્ત સ્વભાવ તે છૂટવા ઘટતા નથી; એવું જે
'સમપણુ'—'સમતા'—તે જેનામાં લક્ષણ છે, તે
'જીવ' છે.

પશુ, પક્ષી, મનુષ્યાદિ દેહને વિષે, વૃક્ષાદિને
વિષે, જે કંઈ રમણીયપણુ જણાય છે, અથવા
જેનાવડે તે સર્વ પ્રગટ સ્ફુર્તિવાળાં જણાય છે,
પ્રગટ સુંદરપણા સમેત લાગે છે, તે--'રમણીયપણુ'—
'રમતા છે'—લક્ષણ જેનું, તે 'જીવ' નામનો
પદાર્થ છે;—જેના વિદ્યમાનપણા વિના આશું જગત્
શૂન્યવત્ સંભવે છે, એવું રમ્યપણુ જેને ધિષે છે,—
તે લક્ષણ જેને વિષે ઘટે—તે 'જીવ' છે,

કોઈ પળ જાણનાર, ક્યારે પળ, કોઈ પળ
પદાર્થને પોતાના અવિદ્યમાનપણે જાણે એમ, બન-

વાયોગ્ય નથી; પ્રથમ પોતાનું વિદ્યમાનપણુ ઘટે છે, અને કોઈ પણ પદાર્થનું પ્રહણ, ત્યાગાદિ કે સદાસીન જ્ઞાન થવામાં પોતે જ કારણ છે; બીજા પદાર્થના અંગીકારમાં,—તેના અલ્પમાત્ર પણ જ્ઞાનમાં પ્રથમ જો હોય, તો જ થઈ શકે, એવો સર્વથી પ્રથમ રહેનાંરો જે પદાર્થ, તે જીવ છે;—તેને ગૌણ કરીને એટલે તેનાવિના કોઈ કંઈ પણ જાણવા ઇચ્છે, તો તે બનવાયોગ્ય નથી, માત્ર તે જ મુખ્ય હોય, તો જ બીજું કંઈ જાણી શકાય; એવો જે પ્રગટ ‘ ઊર્ધ્વતાધર્મ ’ તે જેને વિષે છે, તે પદાર્થને શ્રી તીર્થંકર ‘જીવ’ કહે છે.

પ્રગટ એવા જડ પદાર્થો, અને જીવ, તે જે કારણ કરી ભિન્ન પડે છે, તે લક્ષણ જીવને ‘ જ્ઞાયકપણા ’ નામનો ગુણ છે, કોઈ પણ સમયે જ્ઞાયકરાહિતપણે આ ‘ જીવ પદાર્થ ’ કોઈ પણ

અનુભવી શકે નહીં, અને તે ‘જીવ’ નામના પદાર્થ શિવાય બીજા કોઈ પણ પદાર્થને વિષે જ્ઞાન-કપણુ સંભવી શકે નહીં; એવું જ અત્યંત અનુભવનું કારણ ‘જ્ઞાયકતા,’—તે લક્ષણ જેમાં છે, તે પદાર્થને તીર્થકરે ‘જીવ’ કહ્યો છે.

શબ્દાદિ પાંચ વિષયસંબંધી અથવા સમાધિ આદિ જોગસંબંધી જે સ્થિતિમાં સુખ સંભવે છે, તે ભિન્ન ભિન્ન કરી જોતાં માત્ર છેવટે તે સર્વને વિષે સુખનું કારણ, એક જ એવો એ ‘જીવ પદાર્થ સંભવે છે, તે સુખભાસ નામનું લક્ષણ, માટે, તીર્થકરે ‘જીવ’ નું કહ્યું છે, અને વ્યવહારદૃષ્ટાંતે નિદ્રાથી તે પ્રગટ જણાય છે. જે નિદ્રાને વિષે બીજા સર્વ પદાર્થથી રહિતપણું છે, ત્યાં પણ ‘હું સુખી’ છું, એવું જે જ્ઞાન છે તે, બાકી વધ્યો એવો જે ‘જીવ પદાર્થ’ તેનું છે; બીજું કોઈ ત્યાં

વિદ્યમાન નથી, અને સુખનું ભાસવાપણુ તો અત્યંત સ્પષ્ટ છે; તે જેનેથી ભાસે છે તે,—તે લક્ષણ—‘જીવ’ નામના પદાર્થ શિવાય બીજે ક્યાંય જોયું નથી.

આ મોહું છે, આ મીઠું છે, આ खાટું છે, આ खારું છે, હું આ સ્થિતિમાં છું, ટાઢે ઠરું છું, તાપ પડે છે, દુઃખી છું, દુઃખ અનુભવું છું. એવું જે સ્પષ્ટ જ્ઞાન—વેદનજ્ઞાન—અનુભવજ્ઞાન—જનુભવ-પણુ—તેજો કોઈમાં પણ હોય, તો તે આ ‘જીવપદ’ ને વિષે છે, અથવા તે જેનું લક્ષણ હોય છે, તે પદાર્થ ‘જીવ’ હોય છે;—એ જ તીર્થંકરાદિનો અનુભવ છે.

‘સ્પષ્ટ પ્રકાશપણું,’—અનંત અનંત કોટી તેજસ્વીદીપક, મઢી, ચંદ્ર, સૂર્યાદિની કાંતિ જેના પ્રકાશવિના પ્રગટવા સમર્થ નથી, અર્થાત્ તે સર્વ પોતપોતાને જણાવા અથવા જાણવા યોગ્ય નથી;

જે પદાર્થના પ્રકાશને વિષે ચૈતન્યપ્રજાથી તે પદાર્થો જાણ્યા જાય છે, તે પદાર્થો પ્રકાશ પામે છે, સ્પષ્ટ ભાસે છે; તે પદાર્થ જે કોઈ છે તે, જીવ છે, અર્થાત્ તે લક્ષણ-સ્પષ્ટ પ્રકાશમાન અચળ એવું નિરાવાધ પ્રકાશમાન ચૈતન્ય-તે ‘ જીવ ’નું તે; ‘ જીવ ’ પ્રત્યે ઉપયોગ વાળતાં પ્રગટ-પ્રગટ-પણે-દેખાય છે.

... એ જે લક્ષણો કહ્યાં તે ફરી ફરી વિચારી ‘ જીવ ’ નિરાવાધપણે જાણ્યો જાય છે, જે જાણવાથી ‘ જીવ ’ જાણ્યો છે તે લક્ષણો, એ પ્રકારે તીર્થકરાદિએ કહ્યાં છે.

ચૈત્ર શુદ્ધ ૧, ૧૯૪૯.

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર. ”

શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

આત્મા નિત્ય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:—

આત્માના અસ્તિત્વના,
આપે કહ્યા પ્રકાર;
સંજ્ઞવ તેનો થાય છે,
અંતર્ કર્યે વિચાર. ૫૯.

આત્માના હોવાપણા ત્રિપે આપે જે જે પ્ર-
કાર કહ્યા તેનો અંતરમાં વિચાર કરવાથી સં-
ભવ થાય છે. ૫૯.

બીજી શંકા થાય ત્યાં,
આત્મા નહીં અવિનાશ;
દેહયોગથી ઉપજે,
દેહ વિયોગે નાશ. ૬૦

પણ વીજી એમ શંકા થાય છે કે, આત્મા છે તોપણ તે અવિનાશ પડ્ડા નિત્ય નથી. ત્રણે કાલ હોય એવો પદાર્થ નથી, માત્ર દેહના સંયોગથી ઉત્પન્ન થાય, અને વિયોગે નાશ પામે. ૬૦

અથવા વસ્તુ ક્ષણિક છે,

ક્ષણે ક્ષણે પલટાય;

એ અનુભવથી પણ નહીં,

આત્મા નિત્ય જણાય. ૬૧.

અથવા વસ્તુ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જોવામાં આવે છે, તેથી સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે, અને અનુભવથી જોતાં પણ આત્મા નિત્ય જણાતો નથી. ૬૧

સમાધાન--સદ્ગુરુ ઉવાચ.

‘આત્મા નિત્ય છે,’ એમ સમાધાન કરે છે:—

❀દેહ માત્ર સંયોગ છે,

વળી જરુ રૂપી દૃશ્ય;

ચેતનનાં उत्पत्ति લય,

કોના અનુજવ વશ્ય. ૬૨.

દેહમાત્ર પરમાણુનો સંયોગ છે અથવા સં-
યોગે કરી આત્માના સંબંધમાં છે. વળી તે દેહ
જડ છે, રૂપી છે, અને દૃશ્ય એટલે વીજા કોઈ
દ્રષ્ટાનો તે જાણવાનો વિષય છે; એટલે તે પોતે

❀“જીવનું સ્વરૂપ અવિનાશી એટલે નિત્ય—
ત્રિકાલ રહેવાવાળું—સંભવતું નથી; દેહના યોગથી
એટલે દેહના જન્મ સાથે તે જન્મે છે, અને દેહના
વિયોગ એટલે દેહના નાશથી તે નાશ પામે છે,”

પોતાને જાણતો નથી, તો ચેતનનાં ઉત્પત્તિ અને નાશ તે ક્યાંથી જાણે ? તેહ દેહના પરમાણુ પરમાણુનો વિચાર કરતાં પણ તે જડ જ છે, એમ સમજાય છે. તેથી તેમાંથી ચેતનઉત્પત્તિ થવાયોગ્ય નથી, અને ઉત્પત્તિ થવાયોગ્ય નથી તેથી ચેતન તેમાં નાશ પણ પામવાયોગ્ય નથી. વઢી તે દેહ રૂપી એટલે સ્થુલાદિ પરિણામ-વાઢી છે, અને ચેતન દ્રષ્ટા છે, ત્યારે તેના

એ આશંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે વિચારશો:—

દેહ છે તે જીવને માત્ર સંયોગસંબંધ છે, પણ જીવનું મૂળ સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થવાનું કંઈ તે કારણ નથી; અથવા દેહ છે તે માત્ર સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલો એવો પદાર્થ છે. વઢી તે જડ એટલે કોઈને જાણતો નથી, પોતાને તે જાણતો નથી, તો બીજાને હું જાણે ? વઢી દેહ રૂપી

સંયોગથી ચેતનના ઉત્પત્તિ શી રીતે થાય ?
 અને તેમાં લય પળ કેમ થાય ? દેહમાંથી ચેતન
 ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં જ નાશ પામે છે,
 એ વાત કોના અનુભવને વશ રહી ? અર્થાત્
 એમ કેણે જાણ્યું ? કેમકે જાણનાર એવા ચેત-
 નની ઉત્પત્તિ દેહથી પ્રથમ છે નહીં, અને નાશ
 તો તેથી પહેલાં છે, ત્યારે એ અનુભવ થયા
 કોને ? ૬૨.

છે, સ્થૂલાદિ સ્વભાવવાળો છે, અને ચક્ષુનો વિષય
 છે; એ પ્રકારે દેહનું સ્વરૂપ છે, તો તે ચેતનનાં
 ઉત્પત્તિ અને લયને શી રીતે જાણે ? અર્થાત્ પોતાને
 તે જાણતો નથી, તો ‘મારાથી આ ચેતન ઉત્પન્ન
 થયું છે’ એમ શી રીતે જાણે ? અને ‘મારા છૂટી
 જવા પછી આ ચેતન છૂટી જશે’ અર્થાત્ નાશ
 થાય એમ જહાં એવો દેહ શી રીતે જાણે ? કેમકે

જાણનારો પદાર્થ તો જાણનાર જ રહે છે, દેહ
 જાણનાર થઈ શકતો નથી, તો પછી ચેતનનાં
 ઉત્પત્તિ, લયનો અનુભવ કેને વશ્ય કહેવો ? દેહને
 વશ તો કહેવાય એવું છે જ નહીં, કેમકે તે પ્ર-
 ત્યક્ષ જડ છે, અને તેનું જડપણ જાણનારો એવો
 તેથી ભિન્ન બીજો પદાર્થ પણ સમજાય છે. જો
 કદી એમ કહીએ કે, ચેતનના ઉત્પત્તિ, લય ચેતન
 જાણે છે તો તે વાત તો બોલતાં જ વિઘ્ન પામે
 છે, કેમકે ચેતનનાં ઉત્પત્તિ, લય જાણનાર તરીકે
 ચેતનનો જ અંગીકાર કરવો પડ્યો, એટલે વચન
 તો માત્ર અપસિદ્ધાંતરૂપ અને કહેવામાત્ર થયું.
 જેમ ‘મારા મોઢામાં જીભ નથી’ એવું વચન કોઈ
 કહે તેમ ચેતનનાં ઉત્પત્તિ, લય ચેતન જાણે છે,
 માટે ચેતન નિત્ય નથી એમ કહીએ તે તેવું પ્રમાણ
 થયું તે પ્રમાણનું કેવું યથાર્થપણુ છે તે તમે જ

વિચારી જુઓ. દેહની ઉત્પત્તિ, અને દેહના લયનું
 જ્ઞાન જેના અનુભવમાં વર્તે છે, તે તે દેહથી જૂદો
 ન હોય તો કોઈ પળ પ્રકારે દેહની ઉત્પત્તિ અને
 લયનું જ્ઞાન થાય નહીં; અથવા જેની ઉત્પત્તિ અને
 લય જે જાણે છે, તે તેથી જૂદો જ હોય, કેમકે
 તે ઉત્પત્તિલયરૂપ ન ઠયોં, પળ તેનો જાણનાર
 ઠયોં; માટે તે બેની એકતા કેમ થાય ? જે જે દેહાદિ
 સંયોગો દેખાય છે, તે તે અનુભવસ્વરૂપ એવા આત્માનાં
 દૃશ્ય છે; અર્થાત્ આત્મા તેને જુએ છે, અને જાણે છે,
 એવા પદાર્થ છે. તે વધા સંયોગોનો વિચાર કરી
 જુઓ, તો કોઈ પળ સંયોગોથી અનુભવસ્વરૂપ એવો
 આત્મા ઉત્પન્ન થઈ શકવા યોગ્ય તમને જણાશે નહીં.
 કોઈ પળ સંયોગો તમને જાણતા નથી, અને તમે
 તે સર્વ સંયોગોને જાણો છો એ જ તમારું તેથી
 જૂદાપણુ અને અસંયોગીપણુ એટલે તે સંયોગોથી

ઉત્પન્ન નહીં થવાપણુ સહજે સિદ્ધ થાય છે, અને
 અનુભવમાં આવે છે; તેથી એટલે કોઈ પણ સંયો-
 ગોથી જેની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી, કોઈ પણ
 સંયોગો જેની ઉત્પત્તિ માટે અનુભવમાં આવી
 શકતા નથી; જે જે સંયોગો કલ્પીએ તેથી તે
 અનુભવ ન્યારો ને ન્યારો જ માત્ર તેને જાણનાર-
 રૂપે જ રહે છે; તે અનુભવસ્વરૂપ આત્માને
 તમે નિત્ય અને અસ્પર્શ્ય એટલે તે સંયોગોના
 ભાવરૂપે સ્પર્શને પામ્યો નથી, એમ જાણો. કોઈ
 પણ સંયોગોથી જે ઉત્પન્ન ન થયું હોય, અર્થાત્
 પોતાના સ્વભાવથી કરીને જે પદાર્થ સિદ્ધ હોય,
 તેનો લય વીજા કોઈ પણ પદાર્થમાં થાય નહીં,
 અને જો વીજા પદાર્થમાં તેનો લય થતો હોય, તો
 તેમાંથી તેની પ્રથમ ઉત્પત્તિ થવી જોઈતી હતી,
 નહીંતો તેમાં તેની લયરૂપ એક્યતા થાય નહીં,

માટે આત્મા અનુત્પન્ન અને અવિનાશ જાણીને નિત્ય છે, એવી પ્રતીતિ કરવી યોગ્ય લાગશે. સર્પમાં જન્મથી ક્રોધનું વિશેષપણું જોવામાં આવે છે; પારેવાને વિષે જન્મથી જ નિર્હિંસકપણું જોવામાં આવે છે; માંકડ આદિ જંતુઓને પકડતાં તેને પકડાવાથી દુઃખ થાય છે એવી ભયસંજ્ઞા પ્રથમથી તેના અનુભવમાં રહી છે તેથી તે નાશી જવાનું, પ્રયત્ન કરે છે; કૈક પ્રાણીમાં જન્મથી પ્રીતિનું, કૈકમાં સમતાનું, કૈકમાં વિશેષ નિર્ભયતાનું, કૈકમાં ગંભીરતાનું, કૈકમાં વિશેષ ભયસંજ્ઞાનું કૈકમાં કામાદિ પ્રત્યે અસંગતાનું, અને કૈકને આહારાદિ વિષે અધિક અધિક લુબ્ધપણાનું વિશેષપણું જોવામાં આવે છે; એ આદિ ભેદ ઇટલે ક્રોધાદિ સંજ્ઞાના ન્યૂનાધિકપણા આદિથી, તેમ જ તે તે પ્રકૃતિઓ જન્મથી સહચારીપણે રહી જોવામાં

આવે છે તેથી, તેનું કારણ પૂર્વના સંસ્કારો જ સંભવે છે. કદાપિ એમ કહીએ કે, ગર્ભમાં વીર્ય રેતના ગુણના યોગથી તે તે પ્રકારના ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તેમાં પૂર્વજન્મ કાંઈ કારણભૂત નથી. એ કહેવું પણ યથાર્થ નથી. જે માબાપો કામને વિષે વિશેષ પ્રીતિવાળાં જોવામાં આવે છે, તેના પુત્રો પરમ વીતરાગ જેવા બાળપણથી જ જોવામાં આવે છે; બહી જે માબાપોમાં ક્રોધનું વિશેષપણ જોવામાં આવે છે, તેની સંતતિમાં સમતાનું વિશેષપણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તે શી રીતે થાય ? બહી તે વીર્ય રેતના તેવા ગુણો સંભવતા નથી, કેમકે તે વીર્ય રેત પોતે ચેતન નથી, તેમાં ચેતન સંચરે છે, ષટ્લે દેહ ધારણ કરે છે; એથી કરીને વીર્ય રેતને આશ્રયે ક્રોધાદિ ભાવ ગણી શકાય નહીં. ચેતનબિના કોઈ પણ સ્થળે તેવા ભાવો અનુ-

ભવમાં આવતા નથી; માત્ર તે ચેતનાશ્રિત છે; ઇટલે વીર્ય રેતના ગુણો નથી; જેથી તેનાં ન્યૂનાધિક કરી ક્રોધાદિનું ન્યૂનાધિકપણુ મુખ્યપણે થઈ શકવાયોગ્ય નથી. ચેતનના ઓછા અધિકા પ્રયોગથી ક્રોધાદિનું ન્યૂનાધિકપણુ થાય છે, જેથી ગર્ભના વીર્ય રેતનો ગુણ નહીં, પણ ચેતનનો તે ગુણને આશ્રય છે; અને તે ન્યૂનાધિકપણુ તે ચેતનના પૂર્વના અભ્યાસથી જે સંભવે છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ ન થાય. ચેતનનો પૂર્વપ્રયોગ તથા પ્રકારે હોય, તો તે તે સંસ્કાર વર્તે; જેથી આ દેહાદિ પ્રથમના સંસ્કારોનો અનુભવ થાય છે, અને તે સંસ્કારો પૂર્વજન્મ સિદ્ધ કરે છે અને પૂર્વજન્મની સિદ્ધિથી આત્માની નિત્યતા સહજે સિદ્ધ થાય છે.

નડિયાદ, સંવત્ ૧૯૫૨ ના આશો વદ ૨.

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ”

जेना अनुभव वश्य ए,

उत्पन्न लयनुं ज्ञान;

ते तेथी जूदा विना,

थाय न केमें ज्ञान.

६३

जेना अनुभवमां ए उत्पत्ति अने नाशनुं ज्ञान वर्त्ते ते भान तेथी जूदा विना कोइ प्रकारे पण संभवतुं नथी, अर्थात् चेतननां उत्पत्ति लय थाय छे, एवो कोइजे पण अनुभव थवा योग्य छे नहीं. ६३.

जे संयोगो देखिये,

ते ते अनुभव दृश्य;

उपजे नही संयोगथी,

આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ. ૬૪

જે જે સંયોગો દેખીએ છીએ તે તે અનુભવસ્વરૂપ એવા આત્માના દૃશ્ય એટલે તેને આત્મા જાણે છે, અને તે સંયોગનું સ્વરૂપ વિચારતાં એવો કોઈ પણ સંયોગ સમજાતો નથી, કે જેથી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આત્મા સંયોગથી નહીં ઉત્પન્ન થયેલો એવો છે; અર્થાત્ અસંયોગી છે, સ્વાભાવિક પદાર્થ છે, માટે તે પ્રત્યક્ષ 'નિત્ય' સમજાય છે. ૬૪.

જડથી ચેતન ઉપજે,
 ચેતનથી જન્મ થાય;
 એવો અનુભવ કોઈને,
 ક્યારે કદી ન થાય. ૬૫.

જડથી ચેતન ઉપજે; અને ચેતનથી જડ
ઉત્પન્ન થાય એવો કોઈને ક્યારે-કદી-પણ
અનુભવ થાય નહીં. ૬૫.

કોઈ સંયોગોથી નહીં,
જેની ઉત્પત્તિ થાય;
નાશ ન તેનો કોઈમાં,
તેથી નિત્ય સદાય. ૬૬.

જેની ઉત્પત્તિ કોઈ પણ સંયોગોથી થાય
નહીં, તેનો નાશ પણ કોઈને વિષે થાય નહીં,
માટે આત્મા ત્રિકાલ 'નિત્ય' છે. ૬૬.

ક્રોધાદિ તરતમ્યતા,
સર્પાદિકની માંય;

પૂર્વજન્મસંસ્કાર તે,
જીવનિત્યતા ત્યાંય.

૬૭.

ક્રોધાદિ પ્રકૃતિઓનું વિશેષપણું સર્પ વિ-
ગેરે પ્રાણીમાં જન્મથી જ જોવામાં આવે છે,
વર્તમાનદેહે તો તે અભ્યાસ કર્યો નથી; જન્મ-
ની સાથે જ તે છે. એટલે એ પૂર્વજન્મનો જ
સંસ્કાર છે. જે પૂર્વજન્મ જીવની નિત્યતા
સિદ્ધ કરે છે. ૬૭.

આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે,
પર્યાયે પલટાય;
બાળાદિ વય ત્રણનું,
જ્ઞાન એકને થાય.

૬૮.

આત્મા વસ્તુપણે નિત્ય છે. સમયે સમયે

જ્ઞાનાદિ પરિણામના પલટવાથી તેના પર્યાયનું પલટવાપણુ છે. (કંઈ સમુદ્ર પલટાતો નથી, માત્ર મોજા પલટાય છે, તેની પેઠે.) જેમ બાલ, યુવાન અને વૃદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થા છે, તે આત્માને વિભાવથી પર્યાય છે; અને બાલ અવસ્થા વર્તતાં આત્મા બાલક જણાતો, તે બાલ અવસ્થા છોડી, જ્યારે યુવાવસ્થા ગ્રહણ કરી ત્યારે યુવાન જણાયો, અને યુવાવસ્થા તજી વૃદ્ધાવસ્થા ગ્રહણ કરી ત્યારે વૃદ્ધ જણાયો. એ ત્રણે અવસ્થાનો ભેદ થયો તે પર્યાયભેદ છે, પણ તે ત્રણે અવસ્થામાં આત્મદ્રવ્યનો ભેદ થયો નહીં, અર્થાત્ અવસ્થાઓ બદલાઈ પણ આત્મા બદલાયો નથી. આત્મા એ ત્રણ અવસ્થાને જાણે છે, અને તે ત્રણે અવસ્થાની તેને જ સ્મૃતિ છે. ત્રણે અવસ્થામાં આત્મા એક

होय तो जें एम बने, पण जो आत्मा क्षणे
क्षणे बदलातो होय तो तेवो अनुभव बने ज
नहीं. ६८.

अथवा ज्ञान क्षणिकनुं,
जे जाणी वदनार;
वदनारो ते क्षणिक नहीं,
कर अनुभव निर्धार. ६९

अमुक पदार्थ क्षणिक छे, एम जे जाणे छे
अने क्षणिकपणु कहे छे ते कहेनार अर्थात्
जाणनार क्षणिक होय नहीं, केमके प्रथम क्षणे
अनुभव थयो तेने बीजे क्षणे ते अनुभव कही
शकाय, ते बीजे क्षणे पोते न होय तो क्यांथी
रहे ? माटे ए अनुभवथी पण आत्माना अक्ष-
णिकपणानो निश्चय कर. ६९.

क्यारे कोइ वस्तुनो,
 केवळ होय न नाश;
 चेतन पामे नाश तो,
 केमां जळे तपास;

७०

कोइ पण वस्तुनो कोइ पण काळे केवळ
 तो नाश थाय ज नहीं; मात्र अवस्थांतर थाय,
 माटे, चेतननो पण केवळ नाश थाय नहीं,
 अने अवस्थांतररूप नाश थतो होय तो ते
 केमां भळे, अथवा केवा प्रकारनुं अवस्थांतर
 पामे ते तपास. अर्थात् घटादि पदार्थ फुटी
 जाय छे, एटले लोको एम कहे छे के घडो
 नाश पाम्यो छे. कंइ माटीपणु नाश पाम्युं
 नथी. ते छिन्नभिन्न थइ जइ सूक्ष्ममां सूक्ष्म
 भूको थाय, तोपण परमाणुसमूहरूपे रहे, पण

केवल नाश न थाय, अने तेमानुं एक परमाणुपण घटे नहीं, केमके अनुभवथी जोतां अवस्थांतर थइ शके, पण पदार्थनो समूळगो नाश थाय एम भासी ज शकवा योग्य नथी, एटले जो तुं चेतननो नाश कहे; तो पण केवल नाश तो कही ज शकाय नही; अवस्थांतररूप नाश कहेवाय. जेम घट फुटी जइ क्रमे करी परमाणु समूहरूपे स्थितिमां रहे, तेम चेतनना अवस्थांतररूप नाश तारे कहेवो होय तो ते शी स्थितिमां रहे, अथवा घटना परमाणुओ जेम परमाणुसहमूहमां मळ्या तेम चेतन कइ वस्तुमां भळवायोग्य छे ते तपास; अर्थात् ए प्रकारे तुं अनुभव करी जोइश तो कोइमां नहीं भळी शकवायोग्य, अथवा परस्वरूपे, अवस्थांतर नहीं

पामवायोग्य एवं चेतन एटले आत्मा तने भा-
स्यमान थशे. ७०

शंका.—शिष्य उवाच.

आत्मा कर्मनो कर्त्ता नथी, एम शिष्य कहे छे:—

कर्त्ता जीव न कर्मना,

कर्म ज कर्त्ता कर्म;

अथवा सहज स्वप्नाव कां,

कर्म जीवनो धर्म. ७१

जीव कर्मनो कर्त्ता नथी, कर्मना कर्त्ता
कर्म छे, अथवा अनायासे ते थया करे छे; एम
नहीं, ने जीव ज तेनो कर्त्ता छे एम कहो तो
पछी ते जीवनो धर्म ज छे, अर्थात् धर्म हो-
वाथी क्यारे निवृत्त न थाय. ७१

आत्मा सदा असंगने,

करे प्रकृति बंध;

अथवा ईश्वरप्रेरणा,

तेथी जीव अबंध.

७१

अथवा एम नहीं, तो आत्मा सदा असंग
छे, अने सत्वादि गुणवाळी प्रकृति कर्मनो बंध
करे छे; तेम नहीं, तो जीवने कर्म करवानी
प्रेरणा ईश्वर करे छे, तेथी ईश्वरेच्छारूप हो-
वाथी जीव ते कर्मथी ' अबंध ' छे. ७२.

माटे मोक्ष उपायनो,

कोइ न हेतु जणाय;

कर्मतणु कर्त्तापणु,

कां नही कां नही जाय ? ७३

માટે જીવ કોઈ રીતે કર્મનો કર્તા થઈ શકતો નથી, અને મોક્ષનો ઉપાય કરવાનો કોઈ હેતુ જણાતો નથી; કાં જીવને કર્મનું કર્તાપણુ નથી અને જો કર્તાપણુ હોય તો કોઈ રીતે તે તેનો સ્વભાવ મટવાયોગ્ય નથી. ૭૩

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

કર્મનું કર્તાપણુ આત્માને જે પ્રકારે છે તે

પ્રકારે સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—

❀ હોય ન ચેતનપ્રેરણા,
કોણ ગ્રહે તો કર્મ;

❀ જો ચેતનની પ્રેરણા ન હોય, તો કર્મ કોણ ગ્રહણ કરે ? પ્રેરણા પળે ગ્રહણ કરાવારૂપ સ્વભાવ જડનો છે જ નહીં; અને એમ હોય તો

जरुस्वप्नाव नहीं प्रेरणा, जुश्रो विचारी धर्म.

७४.

घट, पटादि पण क्रोधादि भावमां परिणमवा
जोइए, अने कर्मना ग्रहणकर्त्ता होवा जोइए,
पण तेवो अनुभव तो कोइने क्यारे पण थतो
नथी; जेथी चेतन एटले जीव कर्म ग्रहण करे
छे, एम सिद्ध थाय छे; अने ते माटे कर्मनो कर्त्ता
कहीए छीए अर्थात् एम जीव कर्मनो कर्त्ता छे.
तमे एम पूछयुं के, “ कर्मना कर्त्ता कर्म कहे-
वाय के केम ? ” तेनुं पण समाधान आथी तमने
थशे के, जड कर्ममां प्रेरणारूप धर्म नहीं होवा-
थी ते ते रीते ग्रहण करवाने असमर्थ छे; अने
कर्मनुं करवापणु जीवने छे; केमके तेने विषे
प्रेरणाशक्ति छे.

चेतन एटले आत्मानी प्रेरणारूप प्रवृत्ति न होय, तो कर्मने कोण ग्रहण करे ? जडनो स्वभाव प्रेरणा नथी. जड अने चेतन बेयना धर्म विचारी जुओ. ७४.^१

*जो चेतन करतुं नथी,
थतां नथी तो कर्म;
तेथो सहजस्वप्नाव नही,
तेम जे नही जीवधर्म ७५

१ गाथा ५७ नी टीकानो अर्थ विचारशो.

*हवे तमे अनायासिथी ते कर्मो थतां होय, एम कह्युं ते विचारीए. अनायास एटले शुं ? आत्माए नही चिंतवेलुं ? अथवा आत्मानुं कंड पण कर्तृस्व छतां प्रवर्तलुं नही ? अथवा इश्वर-

આત્મા જોઃ કર્મ કરતો નથી, તો થતાં નથી; તેથી સહજ સ્વભાવે ઇટલે અનાયાસે થાય છે, એમ કહેવું ઘટતું નથી; તેમ જ તે જીવનો ધર્મ પણ નહીં, કેમકે સ્વભાવનો નાશ થાય નહીં, અને આત્મા ન કરે તો કર્મ થાય નહીં, ઇટલે એ ભાવ ટઢી શકે છે, માટે તે આત્માનો સ્વાભાવિક ધર્મ નહીં. ૭૫.

રાંદિ કોઈ કર્મ વઢગાડી દે તેથી થયેલું ? અથવા પ્રકૃતિ પરાણે વઢગે તેથી થયેલું ? એવા મુખ્ય ચાર વિકલ્પથી અનાયાસકર્તાપણું વિચારવાયોગ્ય છે, પ્રથમ વિકલ્પ આત્માએ નહીં ચિંતવેલો એવો છે. જો તેમ થતું હોય તો તો કર્મનું પ્રહવાપણુ રહેતું જ નથી, અને ડ્યાં પ્રહવાપણુ રહે નહીં ત્યાં, કર્મનું હોવાપણુ સંભવતું નથી, અને જીવ તો પ્રત્યક્ષ ચિંતન કરે છે; અને પ્રહણાપ્રહણ કરે

केवल होत असंग जो,

भासत तने न केम ?

असंग ठ परमाथथी,

पण निजभाने तेम.

७६

केवल जो असंग होत, अर्थात् क्यारे पण तेने कर्मनुं करवापणुं न होत, तो तेने पोताने ते आत्मा प्रथमथी, केम न भासत ? परमार्थथी

छे; एम अनुभव थाय छे. जेमां ते कोइ पण रीते प्रवर्त्ततो ज नथी, तेवा क्रोधादि भाव तेने संप्राप्त थता ज नथी; तेथी एम जणाय छे के, नहीं चिंतवेलां अथवा आत्माथी नहीं प्रवर्त्तेलां एवां कर्मोनुं ग्रहण तेने थवायोग्य नथी, एटले ए बन्ने प्रकारे अनायास कर्मनुं ग्रहण सिद्ध थतुं नथी.

તે આત્મા અસંગ છે, પણ તે તો જ્યારે સ્વરૂ-
પનું ભાન થાય ત્યારે થાય. ૭૬.

*કર્તા ईश्वर को नहीं,

ईश्वर शुद्ध स्वभाव;

अथवा प्रेरक ते गण्ये,

ईश्वर दोषप्रभाव.

૭૭

❀ત્રીજો પ્રકાર ઇશ્વરાદિ કોઈ કર્મ વઠાગા-
ડી દે તેથી અનાયાસ કર્મનું મહાન થાય છે એમ
કહીએ, તો તે ઘટતું નથી. પ્રથમ તો ઇશ્વરનું
સ્વરૂપ નિર્ધારવું ઘટે છે; અને એ પ્રસંગ પણ વિ-
શેષ સમજવા યોગ્ય છે; તથાપિ અત્રે ઇશ્વર, કે
વિષ્ણુઆદિ કર્તાનો કોઈ રીતે સ્વીકાર કરી લઈએ
છીએ, અને તે પણ વિચાર કરીએ છીએ; જો

ईश्वरादि कर्मना वळगाडनार होय तो तो जीव नामनो वच्चे कोइ पण पदार्थ रह्यो नहीं, केमके प्रेरणादि धर्मे करीने तेवुं अस्तित्व समजातुं हतुं, ते प्रेरणादि तो ईश्वरकृत ठर्या, अथवा ईश्वरना गुण ठर्या; तो पछी बाकी जीवतुं स्वरूप शुं रह्युं के तेने जीव एटले आत्मा कहीए ? एटले कर्म इश्वरप्रेरित नहीं पण आत्मानां पोतानां ज करेलां होवा योग्य छे. तेम चोथो विकल्प प्रकृत्यादि पराणे वळगवाथी कर्म थतां होय ? ते विकल्प पण यथार्थ नथी, केमके प्रकृत्यादि जड छे, तेने आत्मा ग्रहण न करे तो ते शी रीते वळगवा योग्य थाय ? अथवा द्रव्यकर्मनुं बजिं नाम प्रकृति छे; एटले कर्मनुं कर्त्तापणु कर्मने ज कहेवा बराबर थयुं. ते तो पूर्वे निषेधी देखाडयुं छे. प्रकृति नहीं, तो अंतःकरणादि कर्म ग्रहण करे

તેથી આત્મામાં કર્તાપણું વળગે છે, એમ કહીએ
 તો તે પણ એકાંતે સિદ્ધ નથી. અંતઃકરણાદિ પંચ
 ચેતનની પ્રેરણાવિના અંતઃકરણાદિરૂપે પ્રથમ ઠરે
 જ ક્યાંથી ? ચેતન જે કર્મવલગણાનું મનન
 કરવા અવલંબન લે છે, તે અંતઃકરણ છે. જો
 ચેતન મનન કરે નહીં, તો કંઈ તે વલગણામાં
 મનન કરવાનો ધર્મ નથી; તે તો માત્ર જડ છે.
 ચેતનની પ્રેરણાથી ચેતન તેને અવલંબીને કંઈ
 પ્રહણ કરે છે; તેથી તેના વિષે કર્તાપણુ આરો-
 પાય છે, પણ મુખ્યપણે તે ચેતન કર્મનો કર્તા
 છે. આ સ્થળે તમે વેદાંતાદિ દ્રષ્ટિએ વિચારશો
 તો અમારાં આ વાક્યો તમને ભ્રાંતિગત પુરુષનાં
 ફહેલાં લાગશે. પણ હવે જે પ્રકાર કહ્યો છે, તે
 સમજવાથી તમને તે વાક્યની યથાતથ્યતા લાગશે;
 અને ભ્રાંતિગતપણુ ભાસ્યમાન નહીં થાય. જો

કોઈ પળ પ્રકારે આત્માનું કર્મનું કર્તૃત્વપણુ ન
 હોય, તો કોઈ પળ પ્રકારે તેનું ભોક્તૃત્વપણુ પળ
 ન ઠરે, અને ડ્યારે એમ જ હોય તો પછી તેના
 કોઈ પળ પ્રકારનાં દુઃખોનો સંભવ પળ ન થાય.
 જ્યારે કોઈ પળ પ્રકારનાં દુઃખોનો સંભવ આત્મા-
 ને ન જ થતો હોય, તો પછી વેદાંતાદિ શાસ્ત્રો
 સર્વ દુઃખથી ક્ષય થવાનો જે માર્ગ ઉપદેશે છે
 તે શા માટે ઉપદેશે છે ? ‘ ડ્યાંસુધી આત્મજ્ઞાન
 થાય નહીં ત્યાંસુધી દુઃખની આત્યંતિક નિવૃત્તિ
 થાય નહીં,’ એમ વેદાંતાદિ કહે છે તે જો દુઃખ
 ન જ હોય, તો તેના નિવૃત્તિનો ઉપાય શા માટે
 કહેવો જોઈએ ? અને કર્તૃત્વપણુ ન હોય, તો
 દુઃખનું ભોક્તૃત્વપણુ ક્યાંથી હોય ? એમ વિચાર
 કરવાથી કર્મનું કર્તૃત્વ ઠરે છે. હવે અત્રે એક
 પ્રશ્ન થવા યોગ્ય છે, અને તમે પળ તે પ્રશ્ન કર્યું

छे के “जो कर्मनुं कर्त्तापणुं आत्माने मानीए, तो तो आत्मानो ते धर्म ठरे, अने जे जेनो धर्म होय ते क्यारे पण सच्छेद थवायोग्य नथी; अर्थात् तेनाथी केवळ भिन्न पडी शकवायोग्य नथी. जेम अभिनी उष्णता अथवा प्रकाश तेम.” एम ज जो कर्मनुं कर्त्तापणु आत्मानो धर्म ठरे, तो ते नाश पामे नहीं. जेथी सर्व प्रमाणांशना स्वीकारयाविना एम ठरे; पण विचारवान होय ते कोइ एक प्रमाणांश स्वीकारीने बीजा प्रमाणांशना नाश न करे. ‘ते जीवने कर्मनुं कर्त्तापणु न होय ?’ अथवा ‘होय तो ते प्रतीत थवा योग्य नथी,’ ए आदि प्रश्न कर्याना उत्तरमा जीविनुं कर्मनुं कर्त्तृत्व जणाव्युं छे. कर्मनुं कर्त्तृत्व होय तो ते टले ज नहीं, एम कांइ सिद्धांत समजवो योग्य नथी, केमके जे जे कोइ पण वस्तु ग्रहण करी होय ते छोडी शकाय एटले त्यागी

શકાય; કેમકે પ્રહ્ણ ફરેલી વસ્તુથી પ્રહ્ણ કર-
નારી વસ્તુનું કેવલ એકત્વ કેમ થાય ? તેથી જીવે
પ્રહ્ણ કરેલાં એવા જે દ્રવ્યકર્મ તેનો જીવ ત્યાગ
કરે, તો થઈ શકવા યોગ્ય છે, કેમકે તે તેને
સહકારી સ્વભાવે છે. સહજ સ્વભાવ નથી;
અને તે કર્મને મેં તમને અનાદિ ભ્રમ કહ્યો છે,
અર્થાત્ તે કર્મનું કર્ત્તાપણુ અજ્ઞાનથી પ્રતિપાદન
કર્યું છે. તેથી પણ તે નિવૃત્ત થવાયોગ્ય છે, એમ
સાથે સમજવું ઘટે છે. જે જે ભ્રમ હોય છે, તે
તે વસ્તુની ઊલટી સ્થિતિની માન્યતારૂપ હોય છે,
અને તેથી તે ટલવાયોગ્ય છે. જેમ મૃગજલમાંથી
જલબુદ્ધિ. કહેવાનો હેતુ એ છે કે, અજ્ઞાને કરીને
પણ જો આત્માને કર્ત્તાપણુ ન હોય, તો તો કશું
ઉપદેશાદિ શ્રવણ, વિચાર, જ્ઞાન આદિ—સમજવાનો
હેતુ રહેતો નથી. હવે અહીં આગલ જીવનું પર-
માર્થે જે કર્ત્તાપણુ છે તે કહીએ છીએ:

જગત્તો અથવા જીવોનાં કર્મનો ઈશ્વર કર્તા કોઈ છે નહીં; શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ જેનો થયો છે તે ઈશ્વર છે, અને તેને જો પ્રેરક ઇટલે કર્મકર્તા ગણીએ તો તેને દોષનો પ્રભાવ થયો ગણાવો જોઈએ; માટે ઈશ્વરની પ્રેરણા જીવના કર્મ કરવામાં પણ કહેવાય નહીં. ૭૭.

❖ ચેતન જો નિજજ્ઞાનમાં,

કર્તા આપસ્વજ્ઞાવ;

વર્તે નહીં નિજજ્ઞાનમાં,

કર્તા કર્મપ્રજ્ઞાવ.

૭૮

❖ પોતાના સ્વરૂપના ભાનમાં આત્મા પોતાના સ્વભાવનો ઇટલે ચૈતન્યાદિ સ્વભાવનો જ કર્તા છે. અન્ય કોઈ પણ કર્માદિનો કર્તા નથી; અને

આત્મા જો પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્યાદિ સ્વ
ભાવમાં વર્તે તો તે પોતાના તે જ સ્વભાવનો
કર્તા છે, અર્થાત્ તે જ સ્વરૂપમાં પરિણમિત
છે, અને તે શુદ્ધ ચૈતન્યાદિ સ્વભાવના ભાનમાં
વર્તતો ન હોય ત્યારે કર્મભાવનો કર્તા છે. ૭૮.

આત્મા જ્યારે પોતાના સ્વરૂપના ભાનમાં વર્તે નહીં
ત્યારે કર્મના પ્રભાવનો કર્તા કહ્યો છે. પરમાર્થ
તો જીવ અક્રિય છે. એમ વેદાંતાદિનું નિરૂપણ છે;
અને જિનપ્રવચનમાં પણ સિદ્ધ પટલે શુદ્ધાત્માનું
અક્રિયપણ છે એમ નિરૂપણ કર્યું છે; છતાં અમે
આત્માને શુદ્ધાવસ્થામાં કર્તા હોવાથી સક્રિય કહ્યો
હવો સંવેદ અત્રે ધવાયોગ્ય છે, તે સંવેદ આ પ્રકારે
સ્પષ્ટ યોગ્ય છે. શુદ્ધાત્મા પરયોગનો પરભાવનો

शंकां.—शिष्य उवाच.

ते कर्मनुं भोक्तापणु जीवने नहीं होय ?

एम शिष्य कहे छे:—

जीव कर्मकर्त्ता कहो,
पण जोक्ता नहीं सोय;
शुं समजे जरु कर्म के
फळपरिणामी होय ? एए.

अनेक विभावतो त्यां कर्त्ता नथी, माटे अक्रिय
कहेवायोग्य छे. पण चैतन्यादि स्वभावनो पण
आत्मा कर्त्ता नथी, एम जो कहीए तो तो पछी
तेनुं कंड पण स्वरूप न रहे. शुद्धात्माने योगक्रिया
नहीं होवाथी ते अक्रिय छे, पण स्वाभाविक चै-
तन्यादि स्वभा. रूप क्रिया होवाथी ते सक्रिय छे

जीवने कर्मनो कर्त्ता कहीए तोपण ते
कर्मनो भोक्ता जीव नही ठरे, केमके जड एवां
कर्म थुं समजे के ते फळ देवामां परिणामी
थाय ? अर्थात् फळदाता थाय ? ७१.

फळदाता ईश्वर गणये,

ज्ञोक्तापणु सधाय;

एम कहे ईश्वरतणु,

ईश्वरपणु ज जाय.

८०

चैतन्यात्मपणु आत्माने स्वभाविक होवाथी तेमां
आत्मानुं परिणमवुं ते एकात्मपणे ज छे, अने
तेथी परमार्थनयथी सक्रिय एवं विशेषण त्यां पण
आत्माने आपी शक्य नहीं. निजस्वभावमां परि-
णमवारूप सक्रियताथी निजस्वभावनुं कर्त्तापणु

કલ્હદાતા ઈશ્વર ગણીએ તો ભોક્તાપણુ સાધી શકીએ, અર્થાત્ જીવને ઈશ્વર કર્મ ભોગ-વાવે તેથી જીવ કર્મનો ભોક્તા સિદ્ધ થાય, પણ પરને કલ્હ દેવા આદિ પ્રવૃત્તિવાળો ઈશ્વર ગણીએ, તો તેનું ઈશ્વરપણુ જ રહેતું નથી, એમ પણ પાછો વિરોધ આવે છે. ૮૦

શુદ્ધાત્માને છે, તેથી કેવલ શુદ્ધ સ્વધર્મ હોવાથી એકાત્મપણે પરિણમે છે; તેથી અક્રિય કહેતાં પણ દોષ નથી. જે વિચારે સક્રિયતા, અક્રિયતા નિરૂપણ કરી છે, તે વિચારના પરમાર્થને ગ્રહીને સક્રિયતા, અક્રિયતા કહેતાં કશો દોષ નથી.

નહિયાદ, સંવત્ ૧૯૫૨ ના આશો વર્દ ૨.

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર કાવ્ય ”

ईश्वर सिद्ध थया विना,
 जगत्-नियम-नहीं होय;
 पढी शुभाशुभ कर्मनां,
 भोग्यस्थान नहीं कोय; ७१

સેવો ફલદાતા ઈશ્વર સિદ્ધ થતો નથી,
 એટલે જગતનો નિયમ પણ કોઈ રહે નહીં, અને
 શુભાશુભ કર્મ ભોગવવાનાં કોઈ સ્થાનક પણ
 ઠરે નહીં, એટલે જીવને કર્મનું ભોક્તૃત્વ ક્યાં
 રહ્યું ? ૮૧.

સમાધાન.--સદ્ગુરુ ઉવાચ.

જીવને પોતાનાં કરેલાં કર્મનું ભોક્તાપણું છે, એમ

સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:--

*ભાવકર્મ નિજકલ્પના,

માટે ચેતનરૂપ;

જીવવીર્યની સ્ફુરણા,

ગ્રહણ કરે જરૂરૂપ, ૮૨.

ભાવકર્મ જીવને પોતાની આંતિ છે, માટે તે ચેતનરૂપ છે અને તે આંતિનો અનુચાચી થઈ જીવવીર્ય સ્ફુરાયમાન થાય તેથી જડ એવાં દ્રવ્યકર્મની વર્ગણા તે ગ્રહણ કરે છે. ૮૨.

*“ કર્મ જડ છે, તો તે શું સમજે કે, આ જીવને આ રીતે મારે ફલ આપવું, અથવા તે

સ્વરૂપે પરિણમવું ! માટે જીવ કર્મનો ભોક્તા થવો સંભવતો નથી," એ આશંકાનું સમાધાન નીચેથી થશે:—

જીવ પોતાના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી કર્મનો કર્તા છે. તે અજ્ઞાન તે ચેતનરૂપ છે અથાત્ જીવની પોતાની કલ્પના છે, અને તે કલ્પનાને અનુસરીને તેના વીર્યસ્વભાવની સ્ફૂર્તિ થાય છે, અથવા તેનું સામર્થ્ય તદનુયાયીપણે પરિણમે છે, અને તેથી જાડની ધૂપ એટલે દ્રવ્યકર્મરૂપ પુદ્ગલની વર્ગણાને તે ગ્રહણ કરે છે.

*ઝેર, સુધા સમજે નહીં,
 જીવ સ્વાય ફલ થાય;
 એમ શુભાશુભ કર્મનું,
 બોક્તાપણુ જણાય. ૮૩.

ઝેર અને અમૃત પોતે જાણતાં નથી કે
 અમારે આ જીવને ફલ આપવું છે. તોપણ જે
 જીવ સ્વાય છે, તેને તે ફલ થાવ છે; એમ

* ઝેર અને અમૃત પોતે એમ સમજતાં
 નથી કે, અમને સ્વાનારને ગૃત્યુ, દીર્ઘાયુષતા થાય
 છે પણ સ્વભાવે તેને ગ્રહણ કરનાર પ્રત્યે જેમ તેનું
 પરિણમવું થાય છે; તેમ જીવમાં શુભાશુભ કર્મ
 પણ પરિણમે છે, અને ફલસમ્મુખ થાય છે; એમ
 જીવને કર્મનું બોક્તાપણુ સમજાય છે.

શુભાશુભ કર્મ આ જીવને આ ફલ આપવું છે
 એમ જાણતાં નથી, તોપણ ગ્રહણ કરનાર જી-
 વ, ફેર અમૃતના પરિણામની રીતે ફલ પામે
 છે. ૮૩.

× એક રાંકને એક નૃપ,

એ આદિ જે ભેદ;

કારણવિના ન કાર્ય તે,

એ જ શુભાશુભ વેદ્ય.

૮૪.

× તે શુભાશુભ કર્મનું ફલ ન થતું હોય, તો
 એક રાંક અને એક રાજા એ આદિ જે ભેદ છે,
 તે ન થવા જોઈએ, કેમકે જીવણુ સમાન છે,
 તથા મનુષ્યણુ સમાન છે તો સર્વને સુખ અથવા
 દુઃખ પણ સમાન જોઈએ; જેને બદલે આવું બિચિ-

એક રાંક છે, અને એક રાજા છે, એ આદિ શબ્દથી નીચપણ, ઊંચપણ, કુરૂપપણ, સુરૂપપણ એમ ઘણું વિચિત્રપણ છે; અને એવી જે ભેદ રહે છે—તે સર્વને સમાનતા નથી—તે જ શુભાશુભ કર્મનું ભોક્તાપણ છે, એમ સિદ્ધ કરે છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. ૮૪.

❀ફલદાતા ईश्वर તળી,

આમાં નથી જરૂર;

ત્રપણ જણાય છે, તે જ શુભાશુભ કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલો ભેદ છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. એમ શુભ અને અશુભ કર્મ ભોગવાય છે.

❀જ્ઞેર જ્ઞેરપણે પરિણમે છે, અને અમૃત અમૃત-પણે પરિણમે છે, તેમ અશુભ કર્મ અશુભપણે પરિણમે અને શુભ કર્મ શુભપણે પરિણમે છે, માટે જીવ

કર્મ સ્વભાવે પરિણમે,

થાય ભોગથી દૂર.

૮૫

ફલદાતા ईશ્વરની આમાં કંઈ જરૂર નથી. જોર અને અમૃતની રીતે શુભાશુભ કર્મ સ્વભાવે પરિણમે છે; અને નિઃસત્ત્વ થયેથી જોર અને અમૃત ફલ દેતાં જેમ નિવૃત્ત થાય છે, તેમ શુભાશુભ કર્મને ભોગવવાથી તે નિઃસત્ત્વ થયે નિવૃત્ત થાય છે. ૮૫.

જેવા જેવા અધ્યવસાયથી કર્મને ગ્રહણ કરે છે, તેવા તેવા વિપાકરૂપે કર્મ પરિણમે છે; અને જેમ જોર અને અમૃત પરિણમી રહે નિઃસત્ત્વ થાય છે, તેમ ભોગથી તે કર્મ દૂર થાય છે.

“ ईશ્વર સિદ્ધ થયા વિના એટલે કર્મફલ-દાતૃત્ત્વાદિ કોઈ પણ ईશ્વર ઠર્યાવિના જગત્ની

વ્યવસ્થા રહેવી સંભવતી નથી, ” એવા અભિપ્રાય પરત્વે નીચે પ્રમાણે વિચારવાયોગ્ય છે:—

જો કર્મના ફળને ईश्वર આપે છે એમ ગ-
ણીએ, તો ત્યાં ईश्वરનું ईश्वરપણુજ રહેતું નથી,
કેમકે પરને ફળ દેવા આદિ પ્રપંચમાં પ્રવર્તતાં
ईश्वરને દેહાદિ અનેક પ્રકારનો સંગ થવો સંભવે
છે, અને તેથી યથાર્થ શુદ્ધતાનો ભંગ થાય છે.
મુક્ત જીવ જેમ નિષ્ક્રય એટલે પરમાવાદિનો કર્તા
નથી. જો પરમાવાદિનો કર્તા થાય તો તો સંસાર-
રત્ન પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ જ ईश्वર પણ પરને
ફળદેવાઆદિરૂપ ક્રિયામાં પ્રવર્તે તો તેને પણ
પરમાવાદિના કર્તાપણાનો પ્રસંગ આવે છે, અને
મુક્ત જીવ કરતાં તેનું ન્યૂનત્વ ઠરે છે; તેથી તો
તેનું ईश्वરપણુ જ ઉચ્છેદવા જેવી સ્થિતિ થાય છે.
વળી જીવ અને ईશ્વરનો સ્વભાવ ભેદ માનતાં પણ

અનેક દોષ સંભવે છે. બન્નેને જો ચૈતન્યસ્વભાવ માનીએ, તો બન્ને સમાન ધર્મના કર્તા થયા; તેમાં ईश्वर જગતાદિ રચે, અથવા કર્મનું ફળ આપવા-રૂપ કાર્ય કરે, અને મુક્ત ગણાય; અને જીવ એક માત્ર દેહાદિ સૃષ્ટિ રચે, અને પોતાનાં કર્મોનું ફળ પામવા માટે ईश्वરાશ્રય ગ્રહણ કરે, તેમ જ બંધમાં ગણાય, એ યથાર્થ વાત દેખાતી નથી. એવી વિષ-મતા કેમ સંભવિત થાય ? વઢી જીવ કરતાં ईश्वરનું સામર્થ્ય વિશેષ માનીએ તો પણ વિરોધ આવે છે. ईश्वર શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ ગણીએ તો શુદ્ધ ચૈતન્ય એવા મુક્ત જીવમાં, અને તેમાં ભેદ ન પડવો જોઈએ; અને ईश्वરથી કર્મનાં ફળ આપવાદિ કાર્ય ન થવાં જોઈએ; અથવા મુક્ત જીવથી પણ તે કાર્ય થવું જોઈએ; અને ईश्वરને જો અશુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ ગણીએ તો તો સંસારી જીવો જેવી

તેની સ્થિતિ ઠરે, ત્યાં પછી સર્વજ્ઞાદિ ગુણનો સંભવ
 ક્યાંથી થાય ! અથવા દેહધારી—સર્વજ્ઞની પેઠે તેને
 દેહધારી સર્વજ્ઞ ईश्वर ' માનીએ તોપણ સર્વ કર્મ-
 ફલદાતૃત્વરૂપ ' વિશેષ સ્વભાવ ' ईश्वरમાં કયા
 ગુણને લીધે માનવાયોગ્ય થાય ! અને દેહ તો
 નાશ પામવાયોગ્ય છે તેથી ईश्वરનો પણ દેહ નાશ
 પામે, અને તે મુક્ત થયે કર્મફલદાતૃત્વ ન રહે,
 એ આદિ અનેક પ્રકારથી ईश्वરને કર્મફલદાતૃત્વ
 કહેતાં દોષ આવે છે, અને ईश्वરને તેવે સ્વરૂપે
 માનતાં તેનું ईश्वરપણુ ઉત્થાપવાસમાન થાય છે.

નહિયાદ, આશો વદ ૨, સંવત્ ૧૯૫૨.

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ”

*તે તે જોગ્ય વિશેષનાં,
 સ્થાનક દ્રવ્ય સ્વજ્ઞાવ;
 ગહન વાત તે શિષ્ય યા,
 કહી સંક્ષેપે સાવ.

૮૬.

*તેમ જ, “ ईश्वर जो कर्मफलदाता न होय,
 अथवा जगत्कर्त्ता न गणीए, तो कर्म भोगव-
 वानां विशेष स्थानको एटले नरकादि गति आदि
 स्थान क्यांथी होय, केमके तेमां तो ईश्वरनां कर्त्तृ.
 त्वनी जरूर छे ? ” एवी आशंका पण करवायोग्य
 નથી, કેમકે મુખ્યપણે તો ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવ-
 સાય તે ઉત્કૃષ્ટ દેવલોક છે; અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ
 અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ નરક છે; શુમાશુભ અધ્ય-
 વસાય તે મનુષ્ય તિર્યચાદિ છે, અને સ્થાનવિશેષ

ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ શુભ-
ગતિ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાય તે
ઉત્કૃષ્ટ અશુભગતિ છે, શુભાશુભ અધ્યવસાય
મિશ્રગતિ છે; અને તે જીવપરિણામ તે જ મુખ્ય-
પણે તો ગતિ છે; તથાપિ ઉત્કૃષ્ટ શુભ દ્રવ્યનું
ઊર્ધ્વગમન, ઉત્કૃષ્ટ અશુભ દ્રવ્યનું અધોગમન,

ઘટલે ઉર્ધ્વલોકે દેવગતિ એ આદિ ભેદ છે. જીવ-
સમૂહનાં-કર્મદ્રવ્યનાં પણ-તે પરિણામાવિશેષ છે,
ઘટલે તે તે ગતિઓ જીવના કર્મવિશેષ પરિણા-
માદિ સંભવે છે.

આ વાત ઘણી ગહન છે, કેમકે અચિંત્ય એવું
જીવવીર્ય, અચિંત્ય એવું પુદ્ગલસામર્થ્ય એના સંયો-
ગવિશેષથી લોક પરિણમે છે; તેનો વિચાર કરવા
માટે ઘણો વિસ્તાર કહેવો જોઈએ; પણ અત્ર તો

શુભાશુભની મધ્યસ્થિતિ; એમ દ્રવ્યનો વિશેષ
સ્વભાવ છે. અને તે આદિ હેતુથી તે તે ભોગ્ય-
સ્થાનક હોવાયોગ્ય છે. હે શિષ્ય ! જઠ ચેતનના
સ્વભાવ સંયોગાદિ સૂક્ષ્મસ્વરૂપનો અત્રે ઘણો
વિચાર સમાય છે, માટે આ વાત ગહન છે,
તોપણ તેને સાવ સંક્ષેપમાં કહી છે. ૮૬

મુખ્ય કરીને આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે એટલો
લક્ષ કરાવવાનો હોવાથી સાવ સંક્ષેપ આ પ્રસંગ
કહ્યો છે.

નહિયાદ, આશો વદ ૨, સં૦ ૧૯૫૨.

“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ”

शंका.--शिष्य उवाच.

जीवनो ते कर्मन्थी मोक्ष नथी, एम शिष्य कहेछे:--

कर्त्ता, भोक्ता जीव हो,

पण तेनो नहीँ मोक्ष;

बीत्यो काल अनंत पण,

वर्त्तमान ठे दोष. ८५.

कर्त्ता, भोक्ता जीव हो पण तेथी तेनो
मोक्ष थवायोग्य नथी, केमके अनंतकाल थयो
तोषण कर्म करवारुपी दोष हजु तेने विषे
वर्त्तमान ज छे. ८७.

शुद्ध करे फल जोगवे,

देवादि गति मांय;

અશુભ કરે નરકાદિ ફલ,
કર્મ રહિત ન વ્યાંય. ૮૮.

શુભ કર્મ કરે તો તેથી દેવાદિ ગતિમાં
તેનું શુભ ફલ ભોગવે, અને અશુભ કર્મ કરે તો
નરકાદિ ગતિને વિષે તેનું અશુભ ફલ ભોગવે;
પણ જીવ કર્મરહિત કોઈ સ્થળે હોય નહીં. ૮૮.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે, એમ

સમાધાન કરે છે:—

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ,
જાણ્યાં સફળ પ્રમાણ;

તેમ નિવૃત્તિ-સફળતા,
માટે મોક્ષ સુજાણ. ૮૯.

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ તે જીવના કર-
વાથી તેં થતાં જાણ્યાં, અને તેથી તેનું મોક્ષ-
પણ જાણ્યું, તેમ નહીં કરવાથી અથવા તે કર્મ-
નિવૃત્તિ કરવાથી તે નિવૃત્તિ પણ થવાયોગ્ય
છે, માટે તે નિવૃત્તિનું પણ સફળપણ છે; અ-
ર્થાત્ જેમ તે શુભાશુભ કર્મ અફલ જતાં નથી,
તેમ તેની નિવૃત્તિ પણ અફલ જવાયોગ્ય નથી;
માટે તે નિવૃત્તિરૂપ મોક્ષ છે એમ હે વિચક્ષણ !
તું વિચાર. ૮૧.

વિત્યો કાલ અનંત તે.

કર્મ સુજાણુ જાણ;

તેહ શુનાશુભ ઠેદતાં,
 ઉપજે મોક્ષસ્વભાવ. ૯૦.

કર્મસંહિત અનંતકાલ વીત્યો, તે તે શુભ-
 શુભ કર્મપ્રત્યેની જીવની આસક્તિને લીધે
 વીત્યો; પણ તેના પર ઉદાસીન થવાથી તે
 કર્મફલ હેદાય, અને તેથી મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટ
 થાય. ૯૦.

દેહાદિ સંયોગનો,
 આત્યંતિક વિયોગ;
 સિદ્ધ મોક્ષ શાશ્વતપદે,
 નિજ અનંત સુખનોગ. ૯૧.

દેહાદિ સંયોગનો અનુક્રમે વિયોગ તો થયા
 કરે છે. પણ તે પાછો ગ્રહણ ન થાય તે રીતે

वियोग करवामां आवे, तो सिद्धस्वरूप मोक्ष-
स्वभाव प्रगटे, अने शाश्वतपदे अनंत आत्मा-
नंद भोगवाय. ९१.

शंका.—शिष्य उवाच.

मोक्षनो उपाय न ही, एम शिष्य कहे छे:—

होय कदापि मोक्षपद,

नहीं अविरोध उपाय;

कर्मों काळ अनंतनां,

शायी ठेद्यां जाय ? ए२.

मोक्षपद कदापि होय तोपण ते प्राप्त
थवानो कोइ अविरोध एटले यथातथ्य प्रतीत
थाय एवो उपाय जणातो नथी, केमके अनंत-

કાઢનાં કર્મો છે, તે આવા અલ્પાયુષ્યવાળા
મનુષ્યદેહથી કેમ છેલ્લાં જાય ? ૯૨.

અથવા મત દર્શન ઘણાં,
કહે ઉપાય અનેક;
તેમાં મત સાચો કયો ?
બને ન એહ વિવેક. ૯૩.

અથવા કદાપિ મનુષ્યદેહના અલ્પાયુષ્ય
વગેરેની શંકા છોડી દઈએ, તોપણ મત અને
દર્શન ઘણાં છે, અને તે મોક્ષના અનેક ઉપાયો
કહે છે; અર્થાત્ કોઈ કંઈ કહે છે, અને કોઈ
કંઈ કહે છે; તેમાં કયો મત સાચો એ વિવેક
બની શકે એવો નથી. ૯૩.

કયી જાતિમાં મોહ છે,
કયા વેષમાં મોહ;

एनो निश्चय ना बने,
घणा जेद ए दोष. ९४.

ब्राह्मणादि कइ जातिमां मोक्ष छे, अथवा
कया वेषमां मोक्ष छे, एनो निश्चय पण न
बनी शके एवो छे; केमके तेवा घणा भेदो छे,
अने ए दोषे पण मोक्षनो उपाय प्राप्त थवा
योग्य देखातो नथी. ९४.

तेथी एम जणाय ठे,
मळे न मोक्ष—उपाय;
जीवादि जाएया तणो,
शो उपकार ज थाय ? ९५.

तेथी एम जणाय छे के, मोक्षनो उपाय
प्राप्त थई शके एवं नथी. पाटे जीवादिनं स्व.

રૂપ જાણવાથી પણ શું ઉપકાર થાય ? અર્થાત્
જે પદને અર્થે જાણવા જોઈએ તે પદનો ઉપાય
પ્રાપ્ત થવા અશક્ય દેખાય છે. ૯૫.

પાંચે ઉત્તરથી થયું,

સમાધાન સર્વાંગ;

સમજું મોક્ષ-ઉપાય તો,

ઉદય ઉદય સદ્ભાગ(ગ્ય). ૯૬.

આપે પાંચે ઉત્તર કહ્યા તેથી સર્વાંગ એટલે
વધી રીતે મારી શંકાનું સમાધાન થયું છે; પણ
જો મોક્ષનો ઉપાય સમજુ તો સદ્ભાગ્યનો ઉદય-
ઉદય-થાય. અત્રે ‘ ઉદય ’ ‘ ઉદય ’ બે વાર
શબ્દ છે તે પાંચ ઉત્તરના સમાધાનથી થયેલી
મોક્ષપદની જિજ્ઞાસાનું તીવ્રપણુ દર્શાવે છે. ૯૬.

સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

મોક્ષનો ઉપાય છે, એમ સમાધાન કરે છે:—

પાંચે ઉત્તરની થઈ,
આત્મા વિષે પ્રતીત;
થાશે મોક્ષોપાયની,
સહજ પ્રતીત એ રીત. ૯૭.

પાંચે ઉત્તરની તારા આત્માને વિષે પ્રતીતિ થઈ છે, તો મોક્ષના ઉપાયની પણ એ જ રીતે તેને સહજમાં પ્રતીતિ થશે. અત્રે ‘થશે’ અને ‘સહજ’ એ બે શબ્દ સદ્ગુરુએ કહ્યા છે તે જેને પાંચે પદની શંકા નિવૃત્ત થઈ છે તેને મોક્ષોપાય સમજાવો કેંઈ કઠણ જ નથી એમ દર્શાવવા, તથા શિષ્યનું વિશેષ જિજ્ઞાસુપણ જાણી અવશ્ય

તેને ગોક્ષોપાય પરિણમશે એમ માસવાથી (તે વચન) કહ્યાં છે, એમ સદ્ગુરુનાં વચનનો આશય છે. ૯૭.

કર્મજ્ઞાવ અજ્ઞાન છે,
માંદજ્ઞાવ નિજવાસ;
અંધકાર અજ્ઞાન સમ,
નાશે જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮.

કર્મભાવ છે તે જીવનું અજ્ઞાન છે, અને મોક્ષભાવ છે તે જીવની પોતાના સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ થવી તે છે. અજ્ઞાનનો સ્વભાવ અંધકાર જેવો છે. તેથી જેમ પ્રકાશ થતાં ઘણા કાળનો અંધકાર છતાં નાશ પામે છે, તેમ જ્ઞાનપ્રકાશ થતાં અજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે. ૯૮.

જે જે કારણ બંધનાં,

તેહ વંધનો પંથ;

તે કારણ બેદક દશા,

મોક્ષપંથ, ભવચ્ચંત. ૯૯.

જે જે કારણો કર્મવંધનાં છે, તે તે કર્મ-
વંધનો માર્ગ છે; અને તે તે કારણોને છેદે એવી
જે દશા છે, તે મોક્ષનો માર્ગ છે; મોક્ષનો અંત
છે. ૯૯.

રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન એ,

મુખ્ય કર્મની ગ્રંથ;

થાય નિવૃત્તિ જેહથી,

તે જ મોક્ષનો પંથ. ૧૦૦.

રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન એનું એકત્વ એ
કર્મની મુખ્ય સાંઠ છે; અર્થાત્ એ વિના કર્મની

બંધ ન થાય; તેની જેથી નિવૃત્તિ થાય તે જ
મોક્ષનો માર્ગ છે. ૧૦૦

આત્મા સત્ ચૈતન્યમય,

સર્વાભાસરહિત;

જેથી કેવલ પામિયે,

મોક્ષપંથ તે રીત.

૧૦૧.

‘સત્’ એટલે ‘અવિનાશી’ અને ‘ચૈત-
ન્યમય’ એટલે ‘સર્વ ભાવને પ્રકાશવારૂપ
સ્વભાવમય’ અન્ય સર્વ વિભાવ અને દેહાદિ
સંયોગના આભાસથી રહિત એવો’, ‘કેવલ’
એટલે ‘શુદ્ધ આત્મા’ પામિયે તેમ પ્રવર્તાય તે
મોક્ષમાર્ગ છે. ૧૦૧

કર્મ અનંત પ્રકારનાં,

તેમાં મુખ્યે આઠ;

તેમાં મુખ્યે મોહિનીય,

હણાય તે કહું પાઠ.

૧૦૨.

કર્મ અનંત પ્રકારનાં છે. પણ તેના મુખ્ય જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકાર થાય છે. તેમાં પણ મુખ્ય મોહનીયકર્મ છે. તે મોહનીય કર્મ હણાય તેનો પાઠ કહું છું. ૧૦૨.

કર્મમોહિનિય જ્ઞેદ બે,

દર્શન, ચારિત્ર નામ;

હણે બોધ વીતરાગતા,

અચુક ઉપાય આમ.

૧૦૩

તે મોહનીય કર્મ બે ભેદ છે:—એક ‘દર્શન-મોહનીય’ એટલે ‘પરમાર્થને ત્રિષે અપરમા-

'બુદ્ધિ અને અપરમાર્થને વિષે પરમાર્થબુદ્ધિ-
 રૂપ; ' બીજી ' ચારિત્રમોહનીય ' ' તથારૂપ
 પરમાર્થને પરમાર્થ જાણીને આત્મસ્વભાવમાં જે
 સ્થિરતા થાય, તે સ્થિરતાને રોધક એવા પૂર્વ-
 સંસ્કારરૂપ કષાય અને નોકષાય ' તે ચારિત્ર-
 મોહનીય. દર્શનમોહનીયને આત્મબોધ, અને
 ચારિત્રમોહનીયને વીતરાગપણુ નાશ કરે છે.
 આમ તેના અચૂક ઉપાય છે, કેમકે મિથ્યા-
 બોધ તે દર્શનમોહનીય છે, તેના પ્રતિપક્ષ સત્યા-
 ત્મબોધ છે; અને ચારિત્રમોહનીય રાગાદિક
 પરિણામરૂપ છે, તેનો પ્રતિપક્ષ વીતરાગભાવ
 છે. એટલે અંધકાર જેમ પ્રકાશ થવાથી નાશ
 પામે છે-તે તેનો અચૂક ઉપાય છે-તેમ બોધ
 અને વીતરાગતા દર્શનમોહનીય અને ચારિત્ર-
 મોહનીયરૂપ અંધકાર ટાળવામાં પ્રકાશસ્વરૂપ
 છે; માટે તે તેનો અચૂક ઉપાય છે. ૧૦૩

કર્મબંધ ક્રોધાદિથો,

હણે ક્ષમાદિક તેહ;

પ્રત્યક્ષ અનુભવ સર્વને,

એમાં શો સંદેહ ? ૧૦૪.

ક્રોધાદિ ભાવથી કર્મબંધ થાય છે, અને ક્ષમાદિક ભાવથી તે હણાય છે; અર્થાત્ ક્ષમા રાખવાથી ક્રોધ રોકી શકાય છે, સરલતાથી માયા રોકી શકાય છે, સંતોષથી લોભ રોકી શકાય છે; એમ રતિ અરતિ: આદિના પ્રતિ-પક્ષથી તે તે દોષો રોકી શકાય છે; તે જ કર્મબંધનો નિરોધ છે, અને તે જ તેની નિવૃત્તિ છે. વળી સર્વને આ વાતનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે, અથવા સર્વને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ શકે

એવું છે. ક્રોધાદિ રોક્યાં રોકાય છે, અને જે
કર્મબંધને રોકે છે, તે અકર્મદશાનો માર્ગ છે.
ए मार्ग परलोके नहीं पण अत्रे अनुभवमां
આવે છે; તો એમાં સંદેહ શો કરવો ? ૧૦૪.

ઢોમી મત દર્શન તણો,

આગ્રહ તેમ વિકલ્પ;

કહ્યો માર્ગ આ સાધશે,

જન્મ તેહના અલ્પ.

૧૦૫

આ મારો મત છે, માટે મારે વલ્લગી જ
રહેવું, અથવા આ મારું દર્શન છે, માટે ગમે તેમ
મારે તે સિદ્ધ કરવું એવો આગ્રહ અથવા એવા
વિકલ્પને છોડીને આ જે માર્ગ કહ્યો છે, તે
સાધશે, તેના અલ્પ જન્મ જાણવા. અહીં 'જન્મ'
શબ્દ બહુવચનમાં વાપર્યો છે, તે એટલું જ દર્શા-

વવાને કે, કચિત્ તે સાધન અધુરાં રહ્યાં તેથી,
અથવા જઘન્ય, કે મધ્યમ પરિણામની ધારાથી
આરાધન થયાં હોય તેથી સર્વ કર્મ ક્ષય થઈ
ન શકવાથી વીજો જન્મ થવાનો સંભવ છે;
પણ તે વધુ નહીં; વધુ જ અલ્પ. “ સમકીર્ત
આઠ્યા પછી જો વમે નહીં, તો ઘણામાં ઘણા
પંદર ભવ થાય, એમ જિને કહ્યું છે, ” અને
“ જે ઉત્કૃષ્ટપણે આરાધે તેનો તે ભવે પણ મોક્ષ
થાય; ” અત્રે તે વાતનો વિરોધ નથી. ૧૦૫.

ષટ્પદનાં ષટ્પ્રશ્ન તૈં,

પૂઠયાં કરી વિચાર;

તે પદની સર્વાંગતા,

મોક્ષમાર્ગ નિરધાર.

૧૬.

હે શિષ્ય ! તૈં છ પદના છ પ્રશ્નો વિચાર

करिने पूछयां छे, अने ते पदनी सर्वांगतामां
मोक्षमार्ग छे, एम निश्चय कर अर्थात् एमानुं
कोइ पण पद एकांत, के अविचारथी उत्था-
पतां मोक्षमार्ग सिद्ध यतो नथी. १०६.

जाति वेषना जेद नहँ,

कह्यो मार्ग जो होय;

साधे ते मुक्ति लहे,

एमां जेद न कोय.

१०७.

जे मोक्षनो मार्ग कह्यो ते होय तो गमे
ते जाति के वेषथी मोक्ष थायः एमां कंड भेद
नथी जे साथे ते मुक्तिपद पामे; अने ते मोक्ष-
मां पण बीजा कशा प्रकारनो ऊंचनीचत्वादि भेद
नथी. अथवा आ वचन कहां तेमां बीजो कंड
भेद एउले फेर नथी. १०७

કષાયની ઉપશાંતતા,
માત્ર મોક્ષશ્ચન્નિલાષ;
જ્ઞવે શ્વેદ શ્ચંતર્ દયા,
તે કહિયે જિજ્ઞાસ.

૧૦૮

ક્રોધાદિ કષાય જેના પાતળા પડ્યા છે,
માત્ર આત્માને વિષે મોક્ષ થવા શિવાય
બીજી ઇચ્છા નથી, અને સંસારના ભોગપ્રત્યે
ઉદાસીના વર્તે છે; તેમ જ પ્રાણીપર અંતરથી
દયા વર્તે છે, તે જીવને મોક્ષમાર્ગનો જિજ્ઞાસુ
કહીએ, અર્થાત્ તે માર્ગ પામવાયોગ્ય કહીએ. ૧૦૮

તે જિજ્ઞાસુ જીવને,

થાય સદ્ગુરુબોધ;

તો પામે સમકી તને,

વર્તે અંતર્ શોધ. ૧૦૯.

તે જિજ્ઞાસુ જીવને જો સદ્ગુરુનો ઉપદેશ
પ્રાપ્ત થાય તો તે સમકીર્તને પામે, અને અંત-
રની શોધમાં વર્તે. ૧૦૯.

મત દર્શન આગ્રહ તજી,

વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;

લહે શુદ્ધ સમકીર્ત તે,

જેમાં ભેદ ન પદ્ધ. ૧૧૦.

મત અને દર્શનનો આગ્રહ છોડી દઈ જે
સદ્ગુરુને લક્ષે વર્તે, તે શુદ્ધ સમકીર્તને પામે,
કે જેમાં ભેદ તથા પક્ષ નથી. ૧૧૦.

વર્તે નિજસ્વપ્નાવનો,

અનુગ્રહ લક્ષ પ્રતીત;

વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં,

પરમાર્થે સમકીત.

૧૧૧

આત્મસ્વભાવનો જ્યાં અનુભવ, લક્ષ અને પ્રતીત વર્તે છે, તથા વૃત્તિ આત્માના સ્વભાવમાં વહે છે. ત્યાં પરમાર્થે સમકીત છે; ૧૧૧.

વર્ધમાન સમકીત થઈ,

ટાळे મિથ્યાભાસ;

હૃદય થાય ચારિત્રનો,

વીતરાગપદ વાસ.

૧૧૨.

તે સમકીત વર્ધતી જતી ધારાથી હાસ્ય શોકાદિ જે કંઈ આત્માને વિષે મિથ્યાભાસ ભાસ્યા છે તેને ટાळे, અને સ્વભાવ સમાચિરૂપ ચારિત્રનો હૃદય થાય, જેથી સર્વ રાગદ્વેષના ક્ષયરૂપ વીતરાગપદમાં સ્થિતિ થાય. ૧૧૨.

કેવલ નિજસ્વજ્ઞાવનું,
 અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
 કહિયે કેવલજ્ઞાન તે,
 દેહ ઠતાં નિર્વાણ. ૧૧૩.

સર્વ આભાસરહિત. આત્મસ્વભાવનું જ્યાં
 અખંડ ઇટલે ક્યારે પણ ખંડિત ન થાય, મંદ
 ન થાય, નાશ ન પામે એવું જ્ઞાન વર્તે તેને
 કેવલજ્ઞાન કહીએ છીએ. જે કેવલજ્ઞાન પામ્યા-
 થી ઉત્કૃષ્ટ જીવન્મુક્તદશારૂપ નિર્વાણ, દેહ
 છતાં જ અત્રે અનુભવાય છે. ૧૧૩.

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ,
 જાગ્રિત થતાં શમાય;
 તેમ વિજ્ઞાવ અનાદિનો,

જ્ઞાન થતાં દૂર થાય, ૧૧૪

કરોડો વર્ષનું સ્વપ્ન હોય તોપણ જાગ્રત
પ્રતાં તરત તે શમાય છે, તેમ અનાદિનો વિભાવ
છે તે આત્મજ્ઞાન થતાં દૂર થાય છે. ૧૧૪.

બુટે દેહાધ્યાસ તો,

નહીં કર્ત્તા તું કર્મ;

નહીં જોક્તા તું તેહનો,

એજ ધર્મનો મર્મ.

૧૧૫.

હે શિષ્ય ! દેહમાં જે આત્મતા મનાઈ છે
અને તેને લીધે સ્ત્રી પુત્રાદિ સર્વમાં અહંમત્વ-
પણુ વર્તે છે, તે આત્મા જો આત્મામાં જ મનાય
અને તે દેહાધ્યાસ એટલે દેહમાં આત્મબુદ્ધિ
તથા આત્મામાં દેહબુદ્ધિ છે તે છુટે, તો તું

કર્મનો કર્તા પણ નથી, અને ભોક્તા પણ નથી,
અને એ જ ધર્મનો મર્મ છે. ૧૧૫.

એજ ધર્મથી મોક્ષ છે,

તું ઠો મોક્ષસ્વરૂપ;

અનંત દર્શન જ્ઞાન તું,

અવ્યાવાધ સ્વરૂપ.

૧૧૬.

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, અને તું જ મોક્ષ-
સ્વરૂપ છો; અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મપદ એજ મોક્ષ
છે. તું અનંત જ્ઞાન દર્શન તથા અવ્યાવાધ સુખ-
સ્વરૂપ છો. ૧૧૬.

શુદ્ધ, બુદ્ધ, ચૈતન્યધન

સ્વયંજ્યોતિ સુખધામ;

બીજું કહિયે કેટલું ?

કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭.

તું દેહાદિક સર્વ પદાર્થથી જૂદો છે, કો-
ઈમાં આત્મદ્રવ્ય ભઠતું નથી, કોઈ તેમાં ભઠતું
નથી, દ્રવ્યે, દ્રવ્ય પરમાર્થથી સદાય ભિન્ન છે;
માટે તું શુદ્ધ છો, બોધસ્વરૂપ છો, ચૈતન્ય-
પ્રદેશાત્મક છો, સ્વયંજ્યોતિ ઇટલે કોઈ પણ
તને પ્રકાશતું નથી, સ્વભાવે જ તું પ્રકાશસ્વ-
રૂપ છો, અને અવ્યાબાધ સુખતું ધામ છો
બીજુંફેટલું કહીએ ? અથવા ઘણું શું કહેવું ?
ટૂંકામાં ઇટલું જ કહીએ છીએ, જો વિચાર કર
તો તે પદને પામીશ. ૧૧૭.

નિશ્ચય સર્વે જ્ઞાનોનો,

આવી અત્ર શમાય;

ધરી મૌનતા એમ કહી,

सहजसमाधि मांय. ११८.

सर्वे ज्ञानीओनो निश्चय अत्रे आवीने श-
माय छे; एम कहीने सद्गुरु मौनता धरीने
सहजसमाधिमां स्थित थया, अर्थात् वाणीयो-
गनी अपवृत्ति करी. ११८.

शिष्यबोधबीजप्राप्तिकथन.

सद्गुरुना उपदेशथी,
आव्युं अपूर्व ज्ञान;
निजपद निजमांही लह्युं,
दूर थयुं अज्ञान. ११९.

शिष्यने सद्गुरुना उपदेशथी अपूर्व एटले
पूर्वे कोइ दिबस नहीं आवेलुं एवुं भान आव्युं,

अने तेने पोतानुं स्वरूप पोताने विषे यथातथ्य
भास्युं, अने देहात्मबुद्धिरूप अज्ञान दुर थयुं.

ज्ञास्युं निजस्वरूप ते,

शुद्ध चेतनारूप;

अजर, अमर, अविनाशी ने,

देहातीत स्वरूप. १२०.

पोतानुं स्वरूप शुद्ध चैतन्यस्वरूप, अजर,
अमर, अविनाशी अने देहथी स्पष्ट जूदुं
भास्युं. १२०

कर्त्ता, ज्ञोक्ता कर्मनो,

विभाव वर्त्ते ज्यांय;

वृत्ति वही निजज्ञावमां,

थयो अकर्त्ता त्यांय. १२१,

જ્યાં વિભાવ ઇટલે મિથ્યાત્વ વર્તે છે, ત્યાં
મુખ્ય નયથી કર્મનું કર્તાપણુ અને ભોક્તાપણુ
છે; આત્મસ્વભાવમાં વૃત્તિ વહી તેથી અકર્તા
થયો. ૧૨૧.

અથવા નિજપરિણામ જે,

શુદ્ધચેતનારુપ;

કર્તા, જોક્તા તેહનો,

નિર્વિકલ્પસ્વરુપ.

૧૨૨.

અથવા આત્મપરિણામ જે શુદ્ધ ચૈતન્ય-
સ્વરુપ છે, તેનો નિર્વિકલ્પસ્વરુપે કર્તા ભોક્તા
થયો. ૧૨૨.

મોહ કહ્યો નિજશુદ્ધતા,

તે પ્રામે તે પંથ;

સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં,

સકલ માર્ગ નિર્ગથ.

૧૨૩.

આત્માનું શુદ્ધપદ છે તે મોક્ષ છે, અને
જેથી તે પમાયતે તેનો માર્ગ છે; શ્રી સદ્ગુરુ
કૃપા કરીને નિર્ગ્રંથનો સર્વ માર્ગ સમજાવ્યો.

અહો ! અહો ! શ્રી સદ્ગુરુ,

કરુણાસિંધુ અપાર;

આ પામર પર પ્રજુ કર્યો,

અહો ! અહો ઉપકાર. ૧૨૪.

અહો ! અહો ! કરુણાના અપાર સમુદ્ર-
સ્વરૂપ આત્મલક્ષ્મીએ યુક્ત સદ્ગુરુ, આપ પ્રભુએ
આ પામર જીવ પર આશ્ચર્યકારક એવો ઉપ-
કાર કર્યો. ૧૨૪.

શું પ્રભુચરણ કને ધરું,

આત્માથી સૌ હીન;

તે તો પ્રભુએ આપીયો,

વર્તુ ચરણાધીન.

૧૨૫.

હું પ્રભુના ચરણ આગળ શું ધરું ? (સદ-
ગુરુ તો પરમ નિષ્કામ છે; એક નિષ્કામ-ક-
રુણાથી માત્ર ઉપદેશના દાતા છે, પણ શિષ્ય-
ધર્મે શિષ્યે આ વચન કહ્યું છે.) જે જે જગ-
ત્માં પદાર્થ છે, તે સૌ આત્માની અપેક્ષાએ
નિર્મુલ્ય જેવા છે, તે આત્મા તો જેણે આપ્યો
તેના ચરણસમીપે હું બીજું શું ધરું ? એક પ્ર-
ભુના ચરણને આધીન વર્તુ, એટલું માત્ર ઉપ-
ચારથી કરવાને હું સમર્થ છું; ૧૨૫.

आ देहादि आजथी,

वर्त्तो प्रभुआधीन;

दास दास हुं दास हुं,

तेह प्रभुनो दीन.

१२६.

आ देह आदि, शब्दथी जे कंइ मारु
गणाय छे, ते आजथी करीने सदगुरु प्रभुने
आधीन वर्त्तो, हुं तेह प्रभुनो दास छुं, दास
छुं, दीन दास छुं. १२६.

षट् स्थानक समजावीने,

जिन्न बताव्यो आप;

म्यानथकी तरवारवत,

ए उपकार अमाप.

१२७.

छए स्थानक समजावीने हे सदगुरु देव
 आपे देहादिथी आत्माने, जेम म्यानथी तरबार
 जूदी काढीने बतावीए तेम स्पष्ट जूदो बताव्यो;
 आपे मपाई शके नहीं एवो उपकार कर्यो. १२७

उपसंहार.

दर्शन षटे शमाय ठे,
 आ षट् स्थानक मांहि;
 विचा तां विस्तारथो,
 संशय रहे न कांइ. १२८.

छए दर्शन आ छ स्थानकमां शमाय छे.
 विशेषकरीने निवारणाए कोइ पण प्रकारनो
 संशय रहे नहीं. १२८.

આત્મત્રાંતિસમ રોગ નહીં

સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ;

ગુરુઆજ્ઞાસમ પથ્ય નહીં,

ઔષધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯.

આત્માને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નહીં
 એવો બીજો કોઈ રોગ નથી, સદ્ગુરુ જેવા તેના
 કોઈ સાચા અથવા નિપુણ વૈદ્ય નથી. સદ્ગુરુ-
 આજ્ઞાએ ચાલવા સમાન બીજી કોઈ પથ્ય નથી,
 અને વિચાર તથા નિદિધ્યાસન જેવું કોઈ તેનું
 ઔષધ નથી. ૧૨૯

જો ઇચ્છો પરમાર્થ તો

કરો સત્ય પુરુષાર્થ;

જન્મવાંચતિઆદિ નામ લક્ષ,

ઠેદોનહીં આત્માર્થ. ૧૩૦.

જો પરમાર્થને ઇચ્છતા હો, તો સાચો પુરુષાર્થ કરો, અને ભવસ્થિતિ આદિનું નામ લઈને આત્માર્થને છેદો નહીં. ૧૩૦.

નિશ્ચયવાણી સાંઝઢી,
સાધન તજવાં નોય;
નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં,
સાધન કરવાં સોય. ૧૩૧.

આત્મા અવંચ છે, અસંગ છે, સિદ્ધ છે, એવી નિશ્ચયમુખ્ય વાણી સાંઝઢીને સાધન તજવાં યોગ્ય નથી, પણ તથારૂપ નિશ્ચય લક્ષમાં રાખી સાધન કરીને તે નિશ્ચયસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું. ૧૩૧.

नय निश्चय एकांतथी,
 आमां नथी कहेल;
 एकांते व्यवहार नहीं,
 बन्ने साथ रहेल.

१३२.

अत्रे एकांते निश्चयनय कह्यो नथी, अथवा
 एकांते व्यवहारनय कह्यो नथी; बेय ज्यां ज्यां
 तेम घटे तेम साथे रह्यां छे. १३२.

गढ, मतनी जे कल्पना,
 ते नहीं सद्व्यवहार;
 ज्ञान नहीं निजरूपनुं,
 ते निश्चय नहीं सार.

१३३.

गच्छ, मतनी कल्पना छे ते सद्व्यवहार

નથી, પણ આત્માર્થીના લક્ષણમાં કહી તે દશા,
 અને મોક્ષોપાયમાં જિજ્ઞાસુનાં લક્ષણ આદિ કહ્યાં
 તે સદ્વ્યવહાર છે; જે અત્રે તો સંક્ષેપમાં કહેલ છે.
 પોતાના સ્વરૂપનું ભાન નથી; અર્થાત્ જેમ દેહ
 અનુભવમાં આવે છે, તેવો આત્માનો અનુભવ
 થયો નથી, દેહાધ્યાસ વર્તે છે, અને જે વૈરા-
 ગ્યાદિ સાધન પામ્યાવિના નિશ્ચય પોકાર્યા
 કરે છે, તે નિશ્ચય સારભૂત નથી. ૧૩૩.

આગલ જ્ઞાની થઈ ગયા,

વર્તમાનમાં હોય;

યાશે કાલ જીવિષ્યમાં,

માર્ગજ્ઞેદ નહીં કોય. ૧૩૪.

ભૂતકાલમાં જે જ્ઞાનીપુરુષો થઈ ગયા છે, વર્ત-
 માનકાલમાં જે છે, અને ભવિષ્યકાલમાં થશે,

તેને કોઈને માર્ગનો ભેદ નથી, અર્થાત્ પરમાર્થે તે સૌનો એક માર્ગ છે, અને તેને પ્રાપ્ત કરવા-યોગ્ય વ્યવહાર પણ તે જ પરમાર્થસાધકરૂપે દેશ કાળાદિને લીધે ભેદ કહ્યો હોય છતાં એક ફલ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તેમાં પણ પરમાર્થે ભેદ નથી.

સર્વ જીવ ઠે સિદ્ધસમ,

જે સમજે તે થાય;

સદ્ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા,

નિમિત્ત કારણ માંય. ૧૩૫.

સર્વ જીવને વિષે સિદ્ધ સમાન સત્તા છે, પણ તે તો જે સમજે તેને પ્રગટ થાય તે પ્રગટ થવામાં સદ્ગુરુની આજ્ઞાથી પ્રવર્ત્તિ, તથા સદ્ગુરુ ઉપદેશેલી એવી જિનદશાનો વિચાર કરવો તે વેય નિમિત્ત કારણ છે. ૧૩૫.

उपादाननुं नाम लई,
 ए जे तजे निमित्त;
 पामे नहीं सिद्धत्वने,
 रहे भ्रांतिमां स्थित.

१३६.

सद्गुरुआज्ञा आदि ते आत्मसाधननां
 निमित्त कारण छे, अने आत्मनां ज्ञान दर्श-
 नादि उपादान कारण छे; एम शास्त्रमां कह्युं
 छे; तेथी उपादाननुं नाम लई जे कोइ ते नि-
 मित्तने तजशे ते सिद्धपणाने नहीं पामे, अने
 भ्रांतिमां बर्त्या करशे, केमके साचा निमित्तना
 निषेधार्थे ते उपादाननी व्याख्या शास्त्रमां कही
 नथी, पण उपादान अजाग्रत राखवाथी तारुं
 साचा निमित्त मळ्या छतां काम नहीं थाय,

માટે સાચા નિમિત્ત મળ્યે તે નિમિત્તને અવલં-
 વીને ઉપાદાન સન્મુખ કરવું, અને પુરુષાર્થ-
 રહિત ન થવું; એવો શાસ્ત્રકારે કહેલી તે વ્યા-
 ય્યાનો પરમાર્થ છે. ૧૩૬.

મુખથી જ્ઞાન કથેં અને,

અંતર હુટયો ન મોહ;

તે પામર પ્રાણી કરે,

માત્ર જ્ઞાનીનો દ્રોહ.

૧૩૭.

મુખથી નિશ્ચયમુખ્ય વચનો કહે છે, પણ
 અંતરથી પોતાને જ મોહ હુટયો નથી, એવા
 પામર પ્રાણીમાત્ર જ્ઞાની કહેવરાવવાની કામ-
 નાઓ સાચા જ્ઞાનીપુરુષનો દ્રોહ કરે છે. ૧૩૭.

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્રમા;

સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;

હોય મુમુક્ષુઘટ વિષે,

एह सदाय सुजाग्य, ૧૩૮.

દયા, શાંતિ, સમતા; ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ,
અને વૈરાગ્ય એ ગુણો મુમુક્ષુના ઘટમાં સદાય
સુજાગ્ય ઇટલે જાગ્રત હોય; અર્થાત્ એ ગુણો-
વિના તો મુમુક્ષુષણુ પણ ન હોય. ૧૩૮.

મોહજાવ કય હોય જ્યાં,

अथवा होय प्रशान्त;

તે કહિયે જ્ઞાની દશા,

बाकी कहिये आंत. ૧૩૯.

મોહભાવનો જ્યાં ક્ષય થયો હોય, અથવા
જ્યાં મોહદશા વહુ ક્ષીણ થઈ હોય, ત્યાં જ્ઞા-
નાની દશા કહીએ, અને બાકી તો જેને પો-
તામાં જ્ઞાન માની લીધું છે, તેને આંતિ કહીએ. ૧૩૯.

સકલ જગત્ તે ઇઠવત્,
અથવા સ્વપ્નસમાન;
તે કહીયે જ્ઞાની દશા,
બાકી વાચાજ્ઞાન.

૧૪૦

સમસ્ત જગત્ જેણે ઇઠજેવું જાણ્યું છે,
અથવા સ્વપ્નજેવું જગત્ જેને જ્ઞાનમાં વર્તે છે,
તે જ્ઞાનીની દશા છે, બાકી માત્ર વાચાજ્ઞાન
ઇટલે કહેવામાત્ર જ્ઞાન છે. ૧૪૦.

સ્થાનક પાંચ વિચારીને,
ઠઠે વર્તે જેહ;
પામે સ્થાનક પાંચમું,
આમાં નહીં સંદેહ.

૧૪૧.

પાંચે સ્થાનકને વિચારીને જે છટ્ટે સ્થા-
નકે વર્તે, ઇટલે તે મોક્ષના જે ઉપાય કહ્યા

છે તેમાં પ્રવર્તે, તે પાંચમું સ્થાનક એટલે મો-
ક્ષપદ તેને પામે. ૧૪૧.

દેહ ઠતાં જેની દશા,

વર્તે દેહાતીત;

તે જ્ઞાનીના ચરણમાં,

હો, વંદન અગણિત !

૧૪૨.

પૂર્વપારબ્ધયોગથી જેને દેહ વર્તે છે, પણ
તે દેહથી અતીત એટલે દેહાદિની કલ્પનારહિત
આત્મામય જેની દશા વર્તે છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના
ચરણકમલમાં અગણિત વાર વદનં હો ! ૧૪૨.

શ્રીસદ્ગુરુચરણાર્પણમસ્તુ.

સં૦ ૧૯૫૨ ના આશ્વિન વદ ૧,

ગુરુવારે નડિયાદ.

ગુરુગમે કરીને ડ્યાંસુધી ભક્તિનું પરમ સ્વરૂપ સમજાયું નથી, તેમ તેની પ્રાપ્તિ થઈ નથી, ત્યાંસુધી ભક્તિમાં પ્રવર્તતાં અકાલ અને અશુચિ દોષ હોય.

અકાલ અને અશુચિનો વિસ્તાર મોટો છે, તોપણ ટુંકામાં લખ્યું છે. એવાંત પ્રભાત, પ્રથમ પ્રહર, એ સેવ્ય ભક્તિને માટે યોગ્ય કાલ છે. સ્વરૂપચિંતનભક્તિ તો સર્વ કાલે સેવ્ય છે.

વ્યવસ્થિત મન એ સર્વ શુચિનું કારણ છે. બાહ્યમલાદિરૂપિત તન, અને શુદ્ધ સ્પષ્ટશાળી એ શુચિ છે.

વિ० રાયચંદ.

ચિત્તમાં કંઈ પળ વિચારવાતી પરિણમી છે તેમ જાણીને, હૃદયમાં આનંદ થયો છે. અસાર અને ક્લેશરૂપ આરંભપરિગ્રહના કાર્યમાં વસતાં જો આ જીવ કંઈ પળ નિર્ભય કે અજાગૃત રહે, તો ઘણા વર્ષનો ઉપાસેલો વૈરાગ્ય પળ નિષ્ફળ જાય એવી દશા થઈ આવે છે; એવો નિત્યપ્રત્યે નિશ્ચય સંભારીને નિરૂપાય પ્રસંગમાં કંપતા ચિત્તે ન જ છુટયે પ્રવર્તવું ઘટે છે; એ વાતનો મુમુક્ષુ જીવ કાર્યે કાર્યે, ક્ષણે ક્ષણે અને પ્રસંગે પ્રસંગે લક્ષ રાખ્યા વિના મુમુક્ષુતા રહેવી દુર્લભ છે, અને એવી દશા વેગ્યાવિના મુમુક્ષુપણુ પળ સંભવે નહીં. મારા ચિત્તમાં મુખ્ય વિચાર હાલ એ વર્તે છે. એજ વિનંતિ.

૧૯૫૧ ના મહા શુદ્ધ ૨, રવિ, મુંબઈથી.
લ૦ રાયચંદના પ્ર૦.

ક્ષમાપના.

હે ભગવાન્ ! હું બહુ ભૂલી ગયો, મેં ત-
 મારાં અમૂલ્ય વચનોને લક્ષમાં લીધાં નહીં.
 મેં તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્વનો વિચાર કર્યો
 નહીં. તમારાં પ્રણીત કરેલાં ઉત્તમ શીઠને
 સેવ્યું નહીં. તમારાં કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા
 અને પવિત્રતા મેં ઓઢાવ્યાં નહીં. હે ભગવાન્ !
 હું ભૂલ્યો, આથડ્યો-રફાડ્યો-અને અનંત સં-
 સારની વિટમ્બનામાં પડ્યો છું. હું પાપી છું.
 હું બહુ મન્દોન્મત્ત અને કર્મ રજથી કરીને
 મલિન છું. હે પરમાત્મા ! તમારાં કહેલાં ત-
 ત્વો વિના મારો મોક્ષ નથી. હું નિરંતર પ્રપંચ-
 માં પડ્યો છું; અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું; મારામાં
 વિવેક શક્તિ નથી અને હું મૂઢ છું, હું નિરા-
 શ્રિત છું, અનાથ છું. નિરાગી પરમાત્મા ! હવે
 હું તમારું, તમારા ધર્મનું અને તમારા મુનિનું

શરણ ગ્રહું છું. મારા અપરાધ ક્ષમા થઈ, હું તે
 સર્વ પાપથી મુક્ત થઉં એ મારી અભિલાષા છે.
 આગળ કરેલાં પાપોનો હું હવે પશ્ચાતાપ કરું
 છું. જેમ જેમ હું મૂઝવે વિશરથી ડૂબો ઉતરું
 છું, તેમ તેમ તમારા તત્વના ચમત્કારો મારા
 સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિર્વિ-
 કારી, સત્ત્વિદાનંદસ્વરૂપ, સહજાનંદી, અનંત-
 જ્ઞાત્રી, અનંતદર્શી, અને ત્રૈલોક્યપ્રકાશક છો.
 હું માત્ર મારા હિતને અર્થે તમારી સાક્ષીએ ક્ષમા
 ઇચ્છું છું. એક પળ પણ તમારાં કહેલાં તત્વની
 શંકા ન થાય. તમારા કહેલા રસ્તામાં અહો-
 રાત્ર હું રહું, એજ મારી આકાંક્ષા અને વૃત્તિ
 થાઓ ! હે સર્વજ્ઞ ભગવાન્ ! તમને હું વિશેષ
 શું કહું ? તમારાથી કંઈ અજાણ્યું નથી. માત્ર
 પશ્ચાતાપથી હું કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઇચ્છું છું-
 ॐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

